

STATÜKOYU KORUMA İÇGÜDÜSÜ

~ Ayda Bir Merhaba ~

Türkiye’de son yıllarda hem dış politika hem de iç politika bakımından ciddi değişimler ve kırılmalar yaşanıyor. Gerçeklik boyutu olan gelişmeler kadar sanal boyutu olan gelişmeler de bir biçimde konuşuluyor. İnsanlar bu gelişmeler içinde konumlarını tahkim ediyorlar. Aslında bunda şaşılacak bir şey yok. Zaten bir çelişkiler ülkesinde yaşıyoruz. Bu nedenle ülkede çelişkiler türüyor ve bunlar sürüyor. AKP iktidarı olmasaydı da çelişkiler ve değişim farklı şekillerde var olabilirdi.

Son birkaç yıldır siyasi anlamda sıcak bir yaz daha geçiriyoruz. Anayasa Mahkemesi’nin kısmi iptaline rağmen engelli koşusuna devam eden anayasa değişiklik paketi, 12 Eylül’ün otuzuncu yılında yine bir 12 Eylül günü, 26 maddelik değişiklik paketi halkın önüne gidiyor. Paket, geçerli oyların çoğunu alırsa yürürlüğe girecek. Pakete ilişkin, bir tarafta ‘hayır’, diğer tarafta ‘evet’ cephesi şimdiden oluştu. ‘Hayır’ cephesinde CHP, MHP ve BDP’nin yanına yüksek yargı da eklendi. AKP’nin başını çektiği ‘evet’ cephesinde ise SP, BBP gibi partiler yer alıyor. ‘Evet’ ve ‘hayır’ cephesini oluşturan partiler, teşkilatlarına yönelik salon toplantılarıyla başlama vuruşunu yaptı. Medyada da evet ve hayır eksenleri oluştu. Mitinglerle ve yazılarla herkes kendi haklılığını anlatmaya çalışıyor..

Referandumda ‘Evet’ çıkarsa genel olarak şu değişiklikler yaşanacak: Anayasa Mahkemesi, 11 kişiden oluşuyordu, yeni yapıya göre bu 17’ye çıkartılıyor. Paketteki değişikliğe göre artık TBMM de mahkemeye Batı’da olduğu gibi üye gönderecek. 14 üyeyi ise Cumhurbaşkanı, gösterilen adaylar arasından seçecek. Anayasa’nın 145. maddesindeki değişikliğe göre askeri mahkemelerin görev alanı, asker kişiler tarafından işlenen suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine işledikleri suçlarla sınırlandırılıyor. Devletin güvenliği-ne, anayasal düzene karşı işlenen suçlar ise adliye mahkemelerinde görülecek. Yani Ergenekon davası ya da buna benzer bir soruşturma askeri mahkemeye taşınamayacak, dava sivil mahkemede görülecek. Anayasa’nın 125. maddesine göre idarenin her türlü eylem ve işlemi yargı denetimine tabi; ancak bu maddede iki tane istisna öngörülmüş: Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şura kararları... Yıllardır ordudan çeşitli nedenler ileri sürülerek ihraç edilen hiçbir askeri personel, ‘hak arama hürriyeti ve savunma hakkını’ kullanamadı. 27 Mayıs darbesinden sonra 230’dan fazlası general olmak üzere binlerce subay, 12 Eylül’den sonra ise binlerce subay ve astsubay ordudan ihraç edildi. Paket ile YAŞ kararlarına yargı denetimi getiriliyor. Anayasa’nın geçici 15. maddesi 12 Eylül darbecilerini, onların tercihi ile oluşan Danışma Meclisi üyelerini ve Milli Güvenlik Konseyi’nin işbaşına getirdiği hükümetleri yargılanamaz ve hesap sorulamaz hâle getirdi. Paketteki değişikliklerle artık darbeciler de yargılanabilecek. HSYK’nın yapısı daha geniş bir temsil kabiliyetine sahip olacak, yargı camiasının tümü sürece dâhil edilecek vs..

Türkiye’yi tartışırken, genelde anayasa değişikliklerine kilitlenen ve referandum sürecine tümüyle angaje olan bir dil gün geçtikçe yaygınlaşmakta. Bu nedenle referanduma giden değişikliklerin ne getirdiği veya ne götürdüğünü tam anlamıyla, bütün boyutlarıyla konuşamıyoruz. Tanzimat’tan bugüne süren Batı’yı referans alma durumunu aşık kılan maddelere ilişkin olarak -örneğin pozitif ayrımcılık ve çocukların devletleştirilmesi gibi konularda- hakkaniyetli değerlendirmelerin yapılamayışı bu bağlamda anılabilir.

Öte yandan anayasa değişiklik paketi yanında Türkiye’de yapısal sorunları da tartışabilmek gerekiyor. Örneğin yoksulluk ve işsizlikle mücadelede çaresizlik hissediliyor. Liberal ve neoliberal ideoloji ekseninde yaşanan bu gelişmeleri anlamlandırabilecek ve çözebilecek bir ufka sahip olmak çok önemli. Türkiye’nin dış politika açılımları üzerinde dururken Kürt sorununda açılımın tıkandığı gözleniyor. PKK ile mücadelede sık sık yöntem değişiklikleri gündeme geliyor. Doksanlı yılların askeri çözümleri ısıtılarak tekrar uygulanmak isteniyor. Yapısal sorunlarla yüzleşmek ve bunları çözmek için daha esaslı bir anlayışla hareket etmek gerekiyor.

Rahmet ve bereket ayı Ramazan’ın yaşadığımız hayat üzerinde düşünme ve yapısal sorunlarımız karşısında yeni bir anlayışı ortaya koyma çabamızın belirginleştiği bir zaman dilimi olması dileğiyle.

İçindekiler AĞUSTOS

07

[gündem]

10

[dosya]

27

[yaşayan islam]

8

Medya Okumaları
AHMET ZEKİ GAYBERİ

10

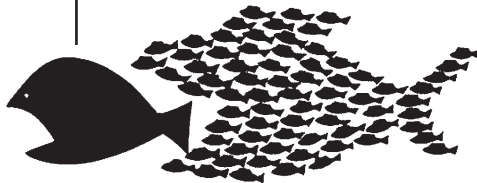
Yüksek Öğretimin Kanayan
Yarası Rektörlük Seçimleri ve
Atamalar
BURHANETTİN CAN

20

Açılışın Tıkandığı Yer ve
Bir Yol Önerisi
ALTAN TAN

24

Dünya Sosyoloji Kongresi
MUSTAFA TEKİN

27

Küreselleşen Dünyada
Anayasanın Meşruluğu
HASAN H. AKKAŞ

35

Hukuk Devleti ve
Yasama Kısıntısı İlişkisi
OSMAN TEKİR

41

Anayasa Mahkemesi'nin
Son Kararı Üzerine Bir
Değerlendirme
ENGİN ŞAHİN

46

Anayasa Değişiklik
Paketi ve
Anayasa
Mahkemesi'nin
Kararı
KAYA KARTAL

50

Ömre Bedel Zaman:
Ramazan
ABDULLAH YILDIZ

52

İbrahim Muhammed Abu Rabi:
"Fadlallah, İslam
Özgürlük Teolojisinin
Öncüsüdür"

Fadlallah Hakkında Değerlendirmeler

54

58

[kültür-sanat]

50

58

Viyana'da Muhammed Esed'i
Aramak
METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU

62

Fethi Ahmet Polat:
"Nasr Hamid
Ebu Zeyd'in
ciddi anlamda
tartışıldığını
söylemek
doğru olmaz."

77

Sözü Yormayan
Hikayeler
AMMAR KILIÇ

80

Tarihin Ardında

Sahibi

Umran Yayıncılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Abdullah Yıldız

Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Cevat Özkaya

Yayın Kurulu

Cevat Özkaya, Abdurrahman Babacan,
Asım Öz, Mehmet Babacan

İdare Merkezi

Mega Center, C 34 Blok, Kat 2 No:340
Bayrampaşa / İstanbul
Tel: (0212) 640 01 22 - 640 01 23
Fax: (0212) 640 01 25
www.umranderisi.com
umran@umranderisi.com
abone@umranderisi.com

Temsilcilikler

Ankara: (0312) 435 94 48
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44
İsparta: (0246) 223 24 87

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

1. Abone olmak için bir telefon açmanız yeterli.
Umran Dergisi'ne abone olmak ve aboneliğinizi
yenilemek için **0212 520 98 90** nolu telefon
numarasını arayabilirsiniz.
2. abone@umranderisi.com adresine isim, adres ve
telefon bilgilerinizi bildirmek suretiyle de abone ola-
bilirsiniz.

Abone Ücretleri

Yurt içi abone ücreti (1 yıllık): 60 TL (KDV dahil)
Yurt dışı abone ücreti (12 sayı, 1 yıllık):
Avrupa 60 EURO
ABD: 80 USD, Avustralya: 85 AUD

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

1- Kredi kartı numaranızı telefon ile bize bildirerek.
2- Bir PTT şubesine giderek POSTA ÇEKİ hesabımıza
ücreti yatırarak. (Lütfen posta çeki üzerine abone adı-
nı yazmayı unutmayınız.)

POSTA ÇEKİ HESAP NO: 160 52 52

ALICI ADI: UMRAN YAYINCILIK

3- Ayrıca aşağıdaki BANKA HESAP numaralarına da
abone ücretinizi ödeyebilirsiniz.

BANKA HESAP NUMARASI

Türkiye Finans Katılım Bankası
Fındıklı Zade Şb. TL Hesabı
99165159-1 (Umran Yayıncılık)
IBAN : TR25 0020 6000 8699 1651 5900 01

Fiyatı: 5 TL

Görsel Yönetmen

Tekin Öztürk
tekin@ajansaktif.com

Grafik-Tasarım

Aktif Ajans
Tel: (212) 481 00 64

Baskı:

Şenyıldız Matbaacılık
Gümüşsuyu Cad. No:3 Kat:1
Topkapı - İstanbul Tel: (212) 483 47 91
Yerel Süreli. Ayda bir yayımlanır.

Saadet Partisi'nde Kongre ve Sonrası

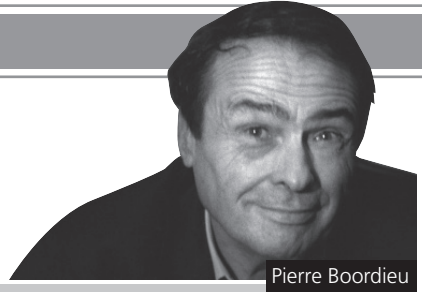
11 Temmuz'da yapılan Saadet Partisi 4. Olağanüstü Kongresi, liste savaşına sahne oldu.

Numan Kurtulmuş'un hazırladığı 'beyaz liste'ye karşılık 'yeşil liste' adlı alternatif bir liste SP içi tartışmaları arttırdı. Bunun üzerine Kongre salonunda istenmeyen görüntüler yaşandı. Her iki listede de genel başkan adayı olarak Kurtulmuş yazılıydı. Fakat SP Genel Başkanı, 'yeşil liste'den istifa etti. İlk turda Kurtulmuş'un listesi seçimi kazandı. Kurtulmuş'un listesinde Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan ve kızı Elif Erbakan Altınöz gibi isimlerin yanı sıra partide daha önceki dönemlerde görev almış bazı isimler yer alamadı. Kurtulmuş'un GİK listesinde Şevket Kazan ve Mete Gündoğan, Temel Karamollaoğlu, Ahmet Tekdal, Celal Asiltürk, Orhan Altınöz ve Yasin Hatipoğlu gibi isimler yer almadı. Ancak genel başkanlık için yeterli oy sayısına ulaşamadı. Delegelerin önemli bir kısmı da salonu terk etti. 3. turda 310 oy alan Numan Kurtulmuş yeniden genel başkan seçildi. Ardından, listede yer almayan bazı isimlerin başını çektiği tartışmalar yaşandı. 27 Temmuzda ise parti kurucularından Mustafa Kamalak ve Temel Karamollaoğlu ile kongre delegesi Hasan Bitmez, olağanüstü kongre talebini içeren dilekçeleri Saadet Parti Genel Merkezi'ne verdi.

SP Genel Başkanı Numan Kurtulmuş

NEOLİBERAL PROGRAMIN SOSYAL GÜCÜ

Pierre Bourdieu

DUBAM'ın (Dünya Bülteni Araştırma Merkezi'nin 26 Temmuz tarihli dosyasında, 'Yeni Liberalizm nedir?' sorusuna II. Dünya Savaşı sonrasında en yaratıcı ve en verimli araştırmacılarından olan Pierre Bourdieu'nun verdiği cevap vardı. Günümüz sosyolojisinin temel kuramcılarından Bourdieu'nun "Sonsuz Kullanım Ütopyası" başlıklı yazısından bir bölüm şöyle: "Neoliberal program sosyal gücünü, çıkarlarını temsil ettiklerinin siyasi ve ekonomik gücünden almaktadır: hissedarlar, mâli çarkçılar, sanayiciler, laissez-faire'in işsizliği artıran tedbirlerine onay verir olmuş muhafazakâr veya sosyal demokrat siyasetçiler, firma yöneticilerinin aksine sonuçların

bedelini er ya da geç kendilerinin ödemesi tehlikesi olmadığından dolayı kendi yok oluşlarını davet edecek politikaları savunmaya teşne üst düzey mâli yetkililer. Neoliberalizm neticede ekonomiyi sosyal gerçeklerden koparmaya ve bu suretle saf teorideki -saf

teori kendisini, ekonomik öznelere faaliyetlerini düzenleyen kısıtlamalar zinciri olarak sunan bir nevi mantıki bir mekanizmadır- târifine uygun bir iktisâdi sistem inşa etmeye meyletmektedir.

Finans piyasalarının küreselleşmesi, bilgi teknolojilerinin ilerlemesinin de katkısıyla, sermayeye daha önce emsali görülmemiş bir akışkanlık vermiştir. Kısa vadede kazanç elde etmek isteyen yatırımcılara dev kurumların kârlılığını her daim mukayese etme ve sonuç itibarıyla işleri ters giden firmaları cezalandırma imkânını vermektedir. Kalıcı bu tehdide mâruz kalan yani "pazarın güvenini" ve hissedarların desteğini kaybetme riski altındaki kurumlar, kendilerini pazar zorunluluklarına göre çok daha hızlı ayarlamalıdır. Kısa vadede kazanç elde etmek için sabırsızlananlara gelince, yöneticilerin faaliyetlerini düzenleyen ve istihdam ve maaş politikalarına esas teşkil eden kuralları belirlemede mâli kuruluşları kullanmak suretiyle şirket yöneticilerine kendi iradelerini dayatmada elleri çok daha serbesttir."

“İNSANIZ ÜMMETİZ BİZ KARDEŞİZ!”

17 Temmuz 2010 tarihinde saat 16.00'da Galatasaray Lisesi önünde toplandılar. Buradan İstiklal Caddesi güzergâhından Taksim Meydanı'na kadar yapılan yürüyüşe çok sayıda kişi katıldı.

Eylemde “Barış ve Kardeşlik İçin Silahlar Sussun!”, “Ji Bo Aştî û Biratiyê, Çekan Rawestînin!”, “Kendin İçin İsteddiğini Kardeşin İçin de İste! (Hz. Muhammed)”, “Tişta Tu Ji Xwe re Dixwazî, Ji Birayê Xwe re jî Bixwaze!”, “İnsaniz Ümmetiz Kardeşiz!”, “Em İnsan in Umet in, Biran in!”, “Müslüman Halklar Kardeşdir!”, “Gelên Misilman Bira ne!”, “Barış ve Çözüm İçin Adalet ve Kardeşlik!”, “Ji Bo Aştîyê Edalet Bo Çareseriyê Biratî!”, “Bijî Biratî û Edalet!”, “Silah Sesleri ile Diyalog Olmaz!”, “Bi Dengê Çekan Diyalog Nabe!”, “Müslüman Zulme Boyun Eğmez!”, “Yaşasın Halkların Kardeşliği!”, “Bijî Biratiya Gelan!”, “Misilman, Li Hember Zilmê Serî Natewîne!” vb. Türkçe-Kürtçe yazılı pankartlar taşındı.

Gerçek manada bir kardeşliğin tesisi için Kürt sorununun çözümüne dönük acil ve ciddi adımlar atılmasının şart olduğuna inandıklarını ifade eden mezkûr İslami kimlikli kuruluşlar, bunu sağlamanın yolunun öncelikle şiddet sarmalından çıkmakla mümkün olabileceğini ifade ettiler. İslami kuruluşlar adına ortak hazırlanan basın bildirisi yürüyüş sonunda basın açıklamasının yapıldığı Taksim Meydanı'nda Mazlum-Der Genel Başkanı Ahmet Faruk Ünsal tarafından okundu. Bildiride şu ifadeler yer verildi:

“Çatışma ortamında sorunları yeni baştan soğukkanlı ve çözüme dönük olarak konuşmak ve barışa dair atılacak adımları konuşmak mümkün değildir. Şiddet ve nefret ortamında, ölümün her eve misafir olmaya başladığı bu günlerde pek çok şeyle beraber insanlığımızı da kaybediyoruz. Bir an önce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin operasyonları durdurmasını, PKK'nın da silahlarını susturmasını, oluşacak sükûnet ortamında toplumsal sağduyu ile barışın inşa edilmesini talep ediyoruz. Ateşin kesilmesini karşı tarafın iradesinin kılınması olarak değerlendirmeden, siyasi iradenin, toplumsal barışı inşa etmek için gerekli somut projelerini kesimlerin taleplerini göz ardı etmeden bir an önce açıklamasını talep ediyoruz.”

Yürüyüş boyunca “Silahları Susturun Kanı Durdurun!”, “Silahlar Sussun Kirli Savaş Son Bulsun!”, “Kardeş Kanı Akmasın, Analar Ağlasın!”, “Müslümanlar Kardeşdir!”, “İnsaniz Ümmetiz Biz Kardeşiz!”, “Barış İçin Adalet Çözüm İçin Kardeşlik!”, “Yaşasın Adalet Yaşasın Kardeşlik!”, “Bijî Biratiya Gelan!”, “Müslüman Zulme Boyun Eğemez!”, şeklinde sloganların atıldığı eylem Taksim Meydanı'nda yapılan basın açıklamasının ardından son buldu.

Afganistan'a Koruculuk Sistemi mi?

ABD dokuz yıldır savaştığı Taliban'a karşı başarı sağlayamayınca çözümü başka bir yerde aramaya başladı. Bu günlerde General Petraeus Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'ye koruculuk sistemini kabul ettirmeye çalışıyor. Aslında bu uzun süredir tartışılıyordu. Hatta kısa bir süre önce görevden alınan eski komutan Stanley McChrystal zamanında Güney Afganistan'daki bazı yerleşim bölgelerinde deneme amaçlı küçük korucu birimleri oluşturulmuştu. Şimdi yeni komutan Petraeus, Amerikan birlikleri 2011 ortalarından itibaren Afganistan'dan aşamalı olarak geri çekilmeye hazırlanırken, bu sistemi tüm ülkeye yaymak istiyor. 20 Temmuz'da Kabil'de NATO ve bölge ülkeleri dışişleri bakanlarını bir araya getiren Kabil Konferansı'nın ana gündem maddelerinden biri bu nedenle koruculuk sistemi oldu. Konferansa ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ve Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da katıldı.

35. Madde Sınavı

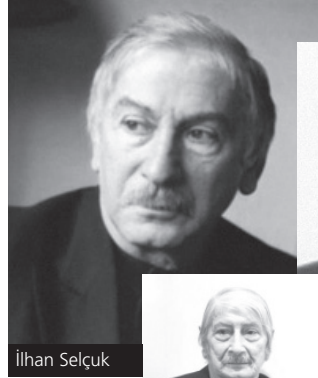

CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu

CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, iktidara "12 Eylül ile hesaplaşmak isteniyorsa 35. maddeyi kaldıralım." çağrısında bulunmuştu. AK Parti çağrısına olumlu cevap verirken, Başbakan Tayyip Erdoğan, "Buyurun samimiy-seniz bir komisyon kuralım, gerekirse Meclis'i de toplarız." demişti. Kılıçdaroğlu'yla birlikte Kayseri'deki programlara katılan Hakkı Suha Okay, 35. maddeyle ilgili düzenlemeyi Meclis'e getireceklerini açıkladı. Okay, şu ifadeleri kullandı: "CHP'nin arkasına saklanarak, böylece siyasette yeni polemiklere girmek istiyorlar. CHP grubu olarak biz muhtemelen önümüzdeki hafta içinde kanun teklifi de vereceğiz. Ondan sonra da açıkça şunu söyleyeceğiz; 'Var mısın, yok musun? Laf çevirme, laf ebeliği yapma'. Eğer Meclis'i toplayacaklarsa derhal toplansınlar. En kısa sürede içinde TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35. maddesini yeniden revize ederek veya kaldırarak, yeni bir düzenleme haline gelmesine, eğer hükümetin yüreği yetiyorsa gelsin katkı versin." CHP bu konuda düzenleme hazırlayacaksa referandumda hayrın gerekçesini nasıl açıklayacak? CHP'nin, 12 Eylül darbecilerine yargı yolunu açan anayasa değişikliğine karşı tutumunu hatırlatan Emekli Askeri Hakim Ümit Kardaş bu konuda şöyle diyor: "Siz vesayet rejiminde gedik açacak anayasa değişikliğine ilgi göstermeyeceksiniz, görüşmelerine dahi katılmayacaksınız. Demokratik standartlar getiren düzenlemelere karşı çıkacaksınız, sonra kalkıp haydi 35. maddeyi kaldıralım diyeceksiniz. Bunu dile getirmek sadece iktidarı sıkıştırmak için siyasi bir taktiktir."

CUMHURİYET'İN ÇINARLARI GİDİYOR!

Cumhuriyet yazarları bu aralar bir bir gidiyorlar. Önce Turhan ve İlhan Selçuk kardeşler öldü. Ardından edebiyat ve tiyatro eleştirmeni, yazar Füsun Akatlı yaşamını yitirdi. Kısa bir süre önce Cumhuriyet gazetesi köşe yazarları arasına katılmış olan Akatlı 66 yaşındaydı. Bir süredir Çapa Tıp Fakültesi Hastanesi'nde tedavi görmekte olan Akatlı, Cumhuriyet'teki "Zamansız Yazılar" adlı köşesinin (köşenin ismine dikkat: çünkü vakt-i zamanında Füsun Akatlı Milliyet kitap ekinde Hilmi Yavuz'la ilgili, Zaman'da yazdığı için eleştiri ölçütlerini zorlayan bir yazı kaleme almıştı. Okurlarından değil, genel yayın yönetmeninden izin alarak tatile çıkan Hilmi Yavuz'un Akatlı için ne yazacağını merak ediyorum.) "Isınma Turu" başlıklı ilk yazısını 14 Haziran 2010 günü yayımlamış, ikinci ve son yazısını ise hastanede kaleme almıştı. Kuşkusuz o, kendi çapında önemli ve kendi çevresi içinde büyük bir isimdi. Sanıyorum Madımak'ta yakılan şairlerden birinin ehli beytindendi bir zamanlar. Füsun Akatlı'nın cenaze töreninde konuşan Leyla Erbil, kanserden ölen yazarın ölüm nedenleri arasında birçok sosyal olayı gösterirken nedenler arasında irticayı da sayarak "...Ülkenin başını sürekli belaya sokan devrim düşmanları, din sömürücüleri yüzünden öldü. Tüm bu kötülüklerin kanserinden öldü Füsun Akatlı..." ifadelerini de kullanmış.

İlhan Selçuk

Turhan Selçuk

Füsun Akatlı

Leyla Erbil

"Leyla Erbil, kendi ölümüne de önden bir katil bulmuş!" diye düşünmeden de edemiyorum doğrusu! Hazırlıklı olmak lâzım. "Her zaman din sömürücülerinin hedefi oldu..." konuşmalarını şimdiden duyar gibiyim. Selçuk kardeşler ise Hacıbektaş tekkesini laikliğin kalesi haline getirmeye çalışmışlardı cenaze törenleriyle. Bu kadarına da pes doğrusu! Aziz Nesin dürüstlüğü hayırla yadediyor insan bunları duyunca.

İSLAM DÜNYASININ GENÇLERİ İSTANBUL'DA TOPLANDI

İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB)'nin düzenlemiş olduğu 4. Uluslararası Gençlik Buluşması 12-18 Temmuz tarihinde İstanbul'da gerçekleştirildi. 45 ülkeden 185 üyesi bulunan İDSB'nin gençlik buluşmaları biri Türkiye'de olmak üzere yılda iki defa tertip ediliyor.

Daha önce Türkiye ve Endonezya'da toplanan İslam dünyasının genç sivil toplum temsilcileri, bu buluşmada "İslam Medeniyeti" konusunu müzakere edecekler. Dünyanın pek çok ülkesinden 150'ye yakın 18-25 yaş arası gencin katılmasının beklendiği 4. Uluslararası Gençlik Buluşması programında "İslam Medeniyeti" başlıklı forumun yanı sıra, pek çok seminer ve ziyaret de bulunuyor.

"İslam dünyasının nüfusunun yarısı yirmi beş yaşın altında. Bu, sahip olduğumuz hazinenin ne kadar büyük olduğunu göstermekle birlikte sorumluluklarımızın da ne kadar hayati olduğunu ifade ediyor." diyen İDSB Genel Sekreteri Necmi Sadıkoğlu, buluşma ile ilgili şu noktaların altını çizdi: "İDSB Gençlik Buluşmaları gittikçe kurumsallaşüyor, çapı ve derinliği her geçen sene daha da artıyor. Bu buluşmalarla İslam dünyasının genç liderleri, aktivistleri, entelektüelleri bir araya geliyorlar. Birlik ve beraberlik şuurunu özümseyiyorlar. Tecrübelerini paylaşıyorlar. Büyük bir sevk ve motivasyonla hizmetlerine devam ediyorlar."

12 Temmuz Pazartesi günü saat 18.30'da Ali Emiri Kültür Merkezi'nde açılışı yapılan 4. Uluslararası Gençlik Buluşması'nda söz alan MÜSİAD eski Başkanı Erol Yazar'ın sermaye yanlısı söylemleri dikkat çekerken sonraki konuşmacı olan Asım Gültekin kapitalizme ve sermayeciliğe karşı durmanın önemine kısaca değindi. 4. Uluslararası Gençlik Buluşması'nın açılışı "Ben İnsanım", "Ey Şehit", "Secde İzi" gibi parçaların seslendirildiği Grup Yürüyüş konseri ile sona erdi.

Uluslararası Gençlik Buluşması'nın beşincisi Fas'ta, altıncısı Türkiye'de ve yedincisi Sudan'da gerçekleştirilecek.

Nükleer Takas Kaldığı Yerden (mi?)

Türkiye, Brezilya ve İran dışişleri bakanları İstanbul'da buluşarak Tahran nükleer programına ilişkin krizi görüştü. Toplantıda taraflar, mayıs ayında imzalanan uranyum takas anlaşmasının masada olduğunu yineledi. İran, bu çerçevede ABD, Rusya, Fransa ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'ndan oluşan Viyana Grubu'na 26 Temmuz'da bir mektup sunacağını bildirdi. Öte yandan Avrupa Birliği dışişleri bakanları 26 Temmuz'da Brüksel'de yaptıkları Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi toplantısında, İran'a yönelik yeni yaptırımları onayladı. AB Dışişleri Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton kapsamlı bir yaptırım paketi hazırladıklarını ve birlik üyesi 27 ülkenin birlikte çalıştıklarını söyledi.

Medya Okumaları

Ahmet Zeki GAYBERİ

İronik Bir 12 Eylül Yıldönümü

Türkiye kendi başına sivillerin ve siyasilerin bir anayasa bile yapamadığı üçüncü sınıf bir ülke olarak kalmaya mahkum mu? Hep darbe anayasaları ile yönetilmeye mecbur muyuz? Darbecilerin tahkim ettiği ve değiştirilmesi teklif dahi edilemeyecek üyelerle doldurduğu yüksek mahkemelerden halkın lehine doğru dürüst bir karar niye çıkmaz? Ve en önemli soru, darbe döneminde işkence ve idamlardan en çok zarar gören, hayatları kararan ideolojilerin taraftarları ve siyasi temsilcileri bugün neden darbe anayasasında yapılacak değişikliklere bu kadar şiddetle karşı çıkıyor? Diyarbakır Cezaevi'nde işkence gören 40 bin insanın çoğunun daha sonra yüksek rakımlı alanlarda silahlı mücadeleye giriştiğini bilmeyen yok. Medya bu öykülerin yanı sıra her 12 Eylül'ün yıldönümünde özellikle devrimci solcuların ve bugünün CHP'lilerinin trajik işkence öykülerine yer verir. Ama herkes bilir ki ülkücüler de 1980 darbesinde, madden ve manen en ağır elektro şoklara maruz kalmıştır. "Komünizm tehlikesi"ne karşı, sistemin kolluk kuvvetliğine soyunan milliyetçiler, kendileri ile aynı düşüncede olan darbecilerden tokat yedikçe yılların sorgulamalarına girişmiş ve sokaklardan çekilmişti.

İronik bir şekilde 12 Eylül tarihine rastlayan Anayasa değişiklikleri ile ilgili referandumda, yetersiz dahi olsa işte bu darbe anayasasında bazı değişiklikler oylanacak. Darbeden en çok yara alan BDP, CHP ve MHP'nin yöneticileri ise hazırlayanları beğenmedikleri, Anayasa'nın tamamını değiştirmedikleri, AK Parti'nin kendi iktidarını güçlendireceği ve tepkisel-gerilim politikalarından oy devşirecekleri öngörüsü ile referandumda hayır oyu kullanacak veya referandumu boykot edecekler. Kesin "hayır"cı bu 3 partiye karşı AK Parti, Saadet ve BBP gibi partilerin yanı sıra daha düşük oy oranlarında sahip bazı partiler ise 'evet' diyecek.

Mantık ve vicdan, kendini demokrat ve sivil olarak tanımlayan her kesimin en azından ilkesel olarak dahi

80 darbesinin bir tek maddesinin bile değiştirilmesine 'evet' demesi gerektiğini söylüyor.

12 Eylül'ün Netekim Paşası Kenan Evren'in geçtiğimiz günlerde bir televizyona verdiği demeç de aslında neden ilkesel olarak 'evet' denmesi gerektiğini gösteriyor. 12 Eylül darbe konseyinin çok 'adaletli' tutum aldığını öne süren Evren, "hatta o kadar adaleti gözettik ki, bir tane soldan astıysak hemen akabinde bir tane de sağdan asarak dengeyi gözettik" mealinde laflar etti.

Darbeci zihniyet için asılan insan sayısında sayısal olarak sağlanacak eşitliğin, "adalet" olarak algılandığını gösteren ibretlik bir örnek oldu bu. Ve bu tarihi demecin referandum tarihine kadar medya da öne çıkarılacağını tahmin ediyorum.

***

Medya Yüksek Mahkemesi

61 'de de 82'de de silahların gölgesinde dayatılan darbe anayasasını onayladıktan sonra sivillerin 'azıcık ucundan' değişiklikler yaptığı değişiklikleri Anayasa Mahkemesi yine içeriğe girerek inceledi ve "referandum" dedi. Hukukçular, AYM'nin sadece şekil incelemesi yapacağını, içeriğe girmesinin Anayasal olarak suç olduğunu bile söyledi. Başörtüsü ile ilgili 411 milletvekilinin oyu ile Meclis'ten geçen kararı da her zaman olduğu gibi içeriğe girerek reddetmişlerdi. Yaşananlar hakkında medyanın tutumu ise daha tuhaf. O da referandumda oylanacak maddelere içerik olarak hiç girmiyor. Bakın çok satan merkez medyanın yazılı ve görsel markalarının hiçbirinde referandumda oylanacak maddelerin içeriği ile ilgili doğru dürüst izahat yok. Varsa yoksa "Kılıçdaroğlu şöyle dedi, Bahçeli böyle dedi, Erdoğan da şuna kızdı" gibi işin magazinindeler. Medya ile AYM arasında roller değişti. Medya tam tersine referandumda oylanacak değişiklikleri şekil yönünden inceleyip içeriğe girmiyor. Amaç, bilgi vermeyerek herkesi kendi kampında mevzilendirmek!

“Et ve Tırnak Gibiyiz” Sözü Hikaye mi?

Nehir kenarına çekildiğini iddia ettiği günden bu yana tehlikeli sulara gezinen Türk medyasının amiral gemisi Hürriyet’in eski paşası Ertuğrul Özkök, BDP’li Hasip Kaplan’ı bile çileden çıkaran sözüm ona “fikir jimnastikleri”ni sürdürüyor. Terör örgütünün bile telaffuz etmediği “ayrılık” kavramını kibirli ve şoven bir tonda gündeme getirerek “ezber bozduğunu” sanan Özkök, sanki birilerinin “ayrılık” kartını masaya sürülmesi sürecinde yorumlar yaparak vitrinde durmaya çalışıyor. Medyada Özkök’ün yanı sıra “ayrılmayı” tehdit gibi kullanan, etle tırnak olduğumuz gerçeğini bir yalanmış gibi göstermeye çalışan birçok isim var. Ve hepsi 30 yıllık terör sürecinin ardından daha düne kadar “tabu” saydıkları bu kavramı masaya sürmeye başladılar. Bu toprakların tarihi 1071’de başladıysa 500 bin Selçukluya kucak açan o dönemin 7 milyonluk Anadolu nüfusu nereye gitti öyleyse? Tarihi kaynaklar bu 7 milyonun çoğunu Kürt, Arap, Acem, Ermeni, Rum, Süryani vb. gibi kadim milletlerin oluşturduğunu söylüyor. Müslüman kavimler arasında en doğal olan sosyal olgu, kız alıp vermek olarak açıklanan evliliklerdir. Bir coğrafyanın sosyo-psikolojik tüm yapısını yeniden şekillendiren bu evliliklerin getirdiği en doğal ve en rasyonel sonuç ise o kavimlerin etle tırnak gibi birbirinden ayrılamayacak hale gelmeleridir. Aynı dinden isen evlenir ve kardeş olursun. Bu kadar basit. Bugün bazı kalemlerin ısrarla altını oymaya, bilimsel bir temeli olmadığını ileri sürmeye çalıştıkları “Türkler ve Kürtler etle tırnak gibidir” sözü bir darb-ı mesel değildir. Sadece bu sosyolojik yapının en güçlü mayasının din olduğunu bildikleri için “din”i yok saymaya çalışanların beyhude çabasıdır!

***

Söz Ola Kese Savaşı

Genelkurmay Başkanı Başbuğ’un “sözün bittiği yerdeyiz” sözü, geçtiğimiz ay medyanın günlerce gündemde tutup üzerinde konuştuğu en popüler cümle oldu. Ondandır bir süre önce “çömeldi-çömelmedi” muhabbetine saran medyanın, en haki renkli tartışmaları baş tacı etmesini zaten ‘olağan’ karşılıyoruz ama bir paşanın sözünü her zaman için bir seçilmişin sözünden çok daha fazla gündemde tut-

ması ise acınacak demokrasimizin ve militer medyamızın açık işaretidir. Medya da Başbuğ gibi sürekli “söz bitti” formatında olduğundan bu cümleyi çok sevdi. Peki kelam yani söz biter mi? Kelam düşüncenin namusu değil midir? Muhabbetin yerini muharebe alırsa filmin sonu her zaman kanlı olur. Yunus ne demiş ona bakan yok “Söz ola kese savaşı” demiş. Yunus’a kulak vermek ham daha şiirsel hem daha kardeşçe değil mi?

***

Birileri Hüsrana Dolu

Die Zeit’in Orta Doğu Masası Şefi Michael Thumann, 19 Temmuz’da enteresan sosyolojik gözlemlerle süslediği bir makale yazdı. Thumann özetle, “Zengin, dindar Müslümanların yükselişi, on yıllar önce, ‘eğitimsiz’ ve ‘gayri medeni’ Türk halkının büyük kentlere kitlesel göçüyle başlayan bir sürecin tezahürüdür. Eski elitler için, bundan daha korkutucu bir şey olamaz. Bugün, eski elit kesimde bir hüsrana var!” diye yazdı. Thumann ayrıca şunları da yazdı: “Başörtüsü bu değişimin sembolik bir parçası. Başörtüsü daha fazla görünür olmakta ve seküler zihinli eski muhafızları öfkeli bir umutsuzluğa sürüklemekte. Eski elitler için, bundan daha korkutucu bir şey olamaz.”

***

Orada Neler Oluyor?

Geçtiğimiz haftalarda Bugün Gazetesi bir haber yayınladı. Bir üsteğmen ve yarbay arasında geçtiği iddia edilen bir telefon konuşmasına göre, PKK üyelerinin Heronlar tarafından tespit edilerek öldürülmesine engel olunmuş. Birçok siyasi, STK temsilcisi, televizyon ve gazete de askeri yetkililerin konuya açıklama getirmesini istedi. Ancak dergimizin yayına hazırlandığı ana kadar bu konuda bir açıklama yapılmadı. Haberde çok ciddi iddialar var. Subayların PKK’lılar için “bizim adamlar” dediği ve “çok zaiyat veriyoruz, Heronları düşürelim” şeklinde konuştukları öne sürülüyor. Açıklama gelmedikçe medyada da söz konusu rütbelilerle ilgili daha ilginç ayrıntılar yer aldı. Olayda adı geçen Üsteğmen’in Yüzbaşı’ya, Yarbay’ın ise Albay’la terfi ettirildiği yazıldı. Kamuoyundaki ve medyadaki bu keşmekeşin sona ermesi için yetkililerin açıklama yapmasından başka yol kalmadı.

Yüksek Öğretimin Kanayan Yarası

Rektörlük Seçimleri ve Atamalar

“Fısk ile olmaz cihan harâp,
Eyler ânı müdâhane-i âlimân harâp”
Şair İzzet Molla

Burhanettin CAN

Türkiye’de parlamentonun hareket alanı, üst kurullar aracılığıyla ciddi bir şekilde kısıtlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Danıştay gibi kurumlar hükümetleri çalışamaz, iş yapamaz hale getirmiştir. Dün hükümetlerle çatışma halinde olan ve hükümetlere ciddi muhalefet ve eleştiri getiren en önemli üst kurullardan biri de YÖK (Yüksek Öğretim Kurulu)’tür. Cumhurbaşkanı ve YÖK başkanının değişmesi ile birlikte YÖK’ün üye yapısı değişmiş dolayısıyla YÖK-hükümet çatışması ortadan kalkmıştır. **Ancak ülke açısından ve toplumsal barış açısından bir başka tehlike tezahür etmeye başlamıştır. Bazıları tarafından dün karşı çıkılan bir kısım uygulamaların, bu gün kendileri tarafından icra edilme eğilimi söz konusudur. ‘Biz’ ve ‘öteki’ konumlanmasında ‘biz’ yokken yapılan birçok uygulama ‘kötü’, ‘yanlış’, ‘demokrasiye aykırı’, ‘onur kırıcı’, ‘gayri adil’ ve ‘gayri ahlaki’ olarak nitelendirilmiş ve de muhalefet yapılmıştır. ‘Biz’ ‘aynı güce ve imkana sahip olduğumuzda’ daha önce karşı çıkılan ‘kötü’, ‘yanlış’, ‘gayri adil’ ve ‘gayri ahlaki’ denilen uygulamalar, nasıl iyi, güzel, adil ve ahlaki olabilir.**

YÖK bağlamında böyle bir tezatla bu gün yüzleşmek zorundayız. Yarın çok geç olabilir. Kanseri başlangıç halinde tedavi edemezsek ‘metastas’ olduğu zaman tedavi etme şansı olmayacaktır.

Bu çalışmada rektör seçimleri ve atamaları ile ilgili bir değerlendirme yapılacaktır. **Amaç birile-**

rini yıpratmak, eleştirmek değildir. Amaç, geçmişte karşı çıktığımız uygulamalara bu gün de karşı çıkmak mecburiyetinde olduğumuzun anlaşılmasıdır. Kısa vadeli değil, uzun vadeli bakmak sorumluluğunun bir gereğidir. Yarın şartlar değiştiğinde alınımız açık olarak konuşabilme imkanını sağlamak için bu gereklidir. Bu, ülkeye ve bu ülke insanına karşı olan bir borcumuzdur. ‘İyiliği emredip kötülükten, haksızlıktan alıkoymak’ müminin temel vasfıdır. Yanlış, hatalı davranışları uyarmak, mümin olma sorumluluğunun bir gereğidir:

(3354)- Hz. Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm):
“Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et.”

Sahabe: “Mazlumsa yardım ederim, zâlime nasıl yardım ederim?”

Hz. Muhammed: “Onu zulümden alıkoyarsın, bu da ona yardımdır.”

Bu yazıda ki değerlendirmelerden rahatsız olabilecek olanlar olabilir. **Dikkat edilmesi gereken nokta, verilmek istenen mesajdır, dikkat çekilmek istenen tehliktir.** Onlara önerimiz söylenenlerin, dile getirilenlerin doğru olup olmadığına öncelikle bakmalarıdır. Yanlıştan dönmek bir erdemdir. Bu unutulmamalıdır.

‘Söylesem tesiri yok, sussam gönlüm razı değil.’

2007 Yılından Bugüne Kadar Üniversite Yasası Niçin Değişmedi?

2547 sayılı yasa 12 Eylül 1980 darbesinden sonra üniversiteleri zaptu rapt altına almak, sistemin ihtiyaç duyduğu tek tip insan modelini üretmek üzere çıkarılmış bir yasadır. Yasa ile Başbakanlık, Milli Eğitim Bakanlığı etkisizleştirilip, Cumhurbaşkanlığı ile Üniversitelerarası Kurul ve YÖK etkin kılınmıştır. Geniş yetkilerle donatılmış olan YÖK, anayasanın 130, 131. Maddeleri kapsamında anayasal bir kuruluş haline getirilmiştir.

Madde 130, 131'e göre Yüksek Öğretimle ilgili her türlü faaliyet YÖK'ün yetkisi dahilindedir. YÖK'ün oluşturulması, rektör ve dekan atamaları bu maddeler kapsamına alınmış, ayrıntılar ise kanunlara bırakılmıştır.

YÖK'ün amaç ve yapısı, 2547 sayılı yasanın 6. Maddesi ile belirlenmiştir. Yüksek Öğretim Kurulu da bu maddeye göre oluşturulmaktadır. **Madde 6'nın b bendine göre** Yükseköğretim Kurulu; **"1Cumhurbaşkanı tarafından seçilen yedi", "2Bakanlar Kurulunca seçilen yedi", "5Üniversitelerarası Kurulca seçilen yedi" olmak üzere toplam 21 kişiden oluşmaktadır.**

YÖK'ün anayasa değiştirilmeden köklü bir değişime uğraması mümkün değildir. Bununla beraber anayasa ile tezada düşmeden Yüksek Öğretim ile ilgili yasalarda ciddi değişiklik yapmak mümkündür. Nitekim birinci AK parti hükümeti acil eylem planında Yüksek Öğretimle ilgili öngördüğü işleri gerçekleştirmek için 2547 sayılı yasayı değiştirmek amacıyla harekete geçmişti. 2003 yılında Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu zamanında bütün kesimlerin görüşleri alınarak YÖK yasa taslağı hazırlanmaya başlanmıştı. Ancak başta Cumhurbaşkanı, YÖK, Üniversitelerarası Kurul, TSK olmak üzere birçok sivil toplum örgütü ve medya başlatılan çalışma bahane edilerek hükümete savaş açmışlardır.¹

Bu savaşın sonunda YÖK yasasını değiştirme teşebbüsü Erkan Mumcu'nun başını yemiş, Hüseyin Çelik'e de geri adım attırmıştır. Bir yıllık zorlu bir mücadelenin sonucunda 04.06.2004 tarihinde **"Başbakan Erdoğan: YÖK'e nokta değil virgül koyduk."**² diyerek YÖK yasasına ilişkin girişimleri dondurup rafa kaldırmıştır.

Aradan geçen 6 yıllık sürede Cumhurbaşkanı,

“

Rektör seçim ve ataması ile ilgili her üç aşama için belirlenmiş, yazılı yeterlilik kriterleri mevcut değildir. YÖK, adayları neye göre elemekte ve sıralamakta, Cumhurbaşkanı neye göre aralarından birini atamaktadır? Bu konuda açıklık yoktur. YÖK'teki sıralama ve cumhurbaşkanı tarafından yapılan atama ile ilgili spekülasyon yapılmasının ana nedeni bu belirsizliktir.

YÖK başkanı ve Yüksek Öğretim Kurulu üyeleri değişmiş ve fakat YÖK yasasını değiştirmek için hiçbir girişimde bulunulmamıştır. Oysa mevcut sistemden hem Hükümet hem Cumhurbaşkanı hem de YÖK başkanı şikayetçidirler. Bunu da her vesile ile dile getirmektedirler:

"Gül (8.7.2010): **"Üniversitelerdeki bu sistem, rektör seçim ve atamalarıyla ilgili bu sistem doğru değil. Hatırlarsınız, bütün bu sistem, 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra bir tepki olarak düzenlenen bir sistemdir. Bugünkü Türkiye çok farklı bir Türkiye; o günkü Türkiye değil..."**³

"Gül (Ekim 2008): **"Her rektör seçimi sonrasında üniversitelerde derin yaralar açıldığını görüyorum. Rektör seçimlerini cumhurbaşkanlığı makamına bırakmamak gerek. Bu tip yetkileri çok sağlıklı kurumlara devretmeye hazırım..."**⁴

Herkes şikayetçi fakat nedense YÖK yasası değiştirilmiyor. Bu gün, 2004 yılında 'konan virgülün' kaldırılma zamanıdır.

Rektörlük Seçimleri ve Rektör Atamaları

2547 sayılı YÖK yasasının 13. Maddesi rektör seçimi ve atanmasına ilişkindir. Madde 13'e göre rektör seçimi ve atanması, 3 aşamada gerçekleşmektedir. Önce üniversite içerisinde öğretim üyeleri üniversiteyi yönetecek 6 rektör adayını seçmektedir. Yüksek Öğretim Kurulu'nun belirlediği bir günde adaylarla mülakat yapılmakta, sonra da oylama ile 3

aday sıralanmaktadır. Cumhurbaşkanı bu 3 adaydan birini rektör olarak atamaktadır.

Rektör seçim ve ataması ile ilgili her üç aşama için belirlenmiş, yazılı yeterlilik kriterleri mevcut değildir. YÖK, adayları neye göre elemekte ve sıralamakta, Cumhurbaşkanı neye göre aralarından birini atamaktadır? Bu konuda açıklık yoktur. YÖK'teki sıralama ve Cumhurbaşkanı tarafından yapılan atama ile ilgili spekülasyon yapılmasının ana nedeni bu belirsizliktir.

Nitekim YÖK başkanı Özcan müşahhas ölçüt olmamasından şikayet etmektedir:

“Özcan: Bunun yanında bir rektör adayında aranacak nitelikler tanımlanmış değildir. Bu durum bütün profesörleri potansiyel rektör adayı yapmaktadır.” 5

Bu durum rektörlük seçimlerini dış etkilere açık hale getirmektedir.

Rektörlük Seçimlerini Etkileyen Dış Faktörler

Başlangıçtan bu yana teorik olarak yasalarda öngörülen rektör seçme ve atama süreçlerinin şekli boyutu, çok güzel bir şekilde yerine getirilmektedir. Ancak bu, işin esas muhteva boyutunu açıklamaya yetmemektedir. **Rektör seçiminin** her üç aşamasında etkili olan faktörler karmaşıktır. Etkileri bazen birbiri ile örtüşür, bazen de birbiri ile tezat arz ederler. Olay, yalnızca öğretim üyelerinin kendi beklenti ve özgür iradesi ile verebildikleri bir karar olmaktan çıkabilir. YÖK kurulduğundan bu yana rektör seçme ve atanmasında etkili olan dış faktörleri aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

- **Sivil-askeri bürokrasi**
- **Siyasi Partiler**
- **Başbakanlık,**

- **İl milletvekilleri**
- **Belediye başkanları**
- **İş adamları**
- **YÖK**
- **Sivil Toplum Örgütleri**
- **Sendikalar**
- **Cemaatler**
- **Hemşerilik ilişkileri (Bölgeler-Göçmen)**
- **Akrabalık ilişkileri**
- **Arkadaşlık ilişkileri**

Onlar yaptı bizde yapmalıyız psikolojisi her dönemde başkan gelmekte, kurumlar daha fazla yıpranmakta, adaletsizlik konusunda birbiri ile yarışılmaktadır. Bir dönem canı yananlar, gücü eline geçirince intikam hevesiyle ortalığı kasıp kavurmaktadır. Bu da üniversitede kin ve nefretin yayılmasından başka bir işe yaramamaktadır. Güç şimdi bizde deyip geçmişteki uygulamaları referans alarak adil olmayan uygulamalar için kendimize meşruiyet oluşturmaya çalışmamalıyız. Yanlışlar örnek olarak alınıp gerekçe yapılamaz, yapılmamalıdır.

Seçim kampanyasında etkili olan dış faktörlerin etki gücü, döneme bağlı olarak değişmektedir.

C u m h u r b a ş k a n ı Demirel-Sezer+YÖK başkanını Kemal Gürüz-Erdoğan Teziç dönemlerinde askeri bürokrasi çok önemli bir etken olarak her üç aşamada varlığını hissettirmiştir. Askerden icazetli olmak, atanmanın bir ön koşulu haline getirilmiştir. Bu dönemde mevcut rektörler ve rektörlüğe aday olmayı düşünenler, emekli generalleri üniversiteye davet edip ders verdirmişler, bölgenin en üst komutanlarını üniversitedeki toplantılara davet ederek onlar üzerinden güç gösterisinde bulunmuşlardır.

AK Parti öncesindeki hükümetlerde başbakanlık etkili bir unsur olmuştur. Ancak askere nazaran siyasiler, ikinci plandadır. Başbakanlardan daha etkili olan cumhurbaşkanlarıdır. Burada Cumhurbaşkanının atama yetkisindeki etkisinden bahsedilmemektedir. O yasanın kendisine tanıdığı bir haktır. **Buradaki etki, Üniversitelerdeki seçimlerde Cumhurbaşkanlığı makamının bir aday lehine propaganda malzemesi olarak kullanılması ya da kullandırılmasıdır.**

Kemal Gürüz-Erdoğan Teziç döneminde AK Parti hükümetinin ise hiçbir etkisi söz konusu değildir. Bu dönemde adayların bir kısmı propaganda-larında Asker, YÖK ve Cumhurbaşkanı faktörlerini sürekli kullanmıştır. Birçok aday bunlardan icazetli olarak seçimlere katıldıklarını beyan ederek seçim sürecini etkilemeye çalışmıştır.

Cumhurbaşkanı Gül-YÖK başkanı Yusuf Ziya Özcan döneminde askerler devre dışı kalmış, başbakanlık-siyasiler etkin hale gelmiştir. Üniversitelerdeki rektörlük seçimlerinde birçok aday, kendisini ya Hükümetin ya YÖK'ün ya Cumhurbaşkanının ya da her üçünün adayı olarak sunup oy istemekte hiçbir sakınca görmemektedir. Bir kısmı, YÖK tarafından kendisine söz verildiği, isminin üst makamlara ulaştırılarak onay alındığını belirtmektedir. Siyasi tercih olarak 'Bizdendir', 'Bizden değildir' kavramları kullanılmaya başlanmıştır. Bütün bu kullanımlardan Başbakanlığın, YÖK'ün ve Cumhurbaşkanlığının haberdar olup olmadığı belli değildir. Bu noktada *önemli ve tehlikeli olan, bu anlayış ve bu yaklaşım tarzının kullanılmasıdır. Tehlikeli olan her üç makamın bir koltuk uğruna yıpratılması, aşındırılmasıdır. Önceki dönemle bu dönem arasında bir fark yok anlayışının yaygınlaşmasıdır.*

Bu konu medyaya düşmüş, birçok köşe yazarı bu tutumu eleştirmiş, ilgili makamların buna prim vermemesi için gereğini yapmalarını talep etmişlerdir. 6-13

Her iki dönemde yapılan rektörlük seçim kampanyalarında benzer argümanların kullanılmak istenmesi, sistemdeki boşluklardan ve elde müşahhas ölçütler (mizan) olmamasından kaynaklanmaktadır.

Aşağıda, her iki döneme ilişkin yapılan uygulamalardan ilginç olanlar örnek olarak verilmektedir. Verilen rakamlar, internet üzerinden ulaşılan medya bilgileridir. Yanlışlık ya da eksiklik olabilir. Hatalar varsa şimdiden özür dileriz.

Cumhurbaşkanı Demirel-Sezer + YÖK Başkanı Kemal Gürüz-Erdoğan Teziç Dönemleri

28 Şubat Postmodern darbe ve sonrasında, üniversitelerde rektör seçimleri ve atamaları bir facia

olmuştur. Yürütülen seçimler, tam bir karalama ve iftira kampanyasına dönüşmüştür. Her sözde bir asker ismi geçmesi doğal hale gelmiştir. Kullanılan argümanlar 'gerici', 'yobaz', 'faşist', 'Atatürk Düşmanı', 'laiklik düşmanı', 'karısının başı kapalı/çarşafı', 'tarikatçı', 'o üniversite dışında türban kullanıyor' şeklindedir.

Seçimin son haftasında rakip adaylarla ilgili bir sürü yalan yanlış bilgi internet üzerinden servis edilmiş, her tarafa ihbar mektupları gönderilmiştir.

Bu şekildeki bir karalama kampanyası sonucunda seçilen ve atanan kifayetsiz muhterisler, üniversiteleri adeta açık hapishaneye çevirmişler, öğretim üyelerini kamplaştırıp birbirine düşman kılmışlardır. '28 Şubatın ruhuna' uygun olarak muhbirliği, yalanı, dolanı ve talanı yönetim ilkesi yapmışlardır. Hiçbir dönemde bazı üniversite öğretim elemanlarının bu dönemdeki kadar alçaldığı ve mesai arkadaşlarını yalan, yanlış bilgilerle ihbar edip karaladığı ve görevden aldırıldığı ya da yükselmesini engellediği görülmemiştir. Özellikle Rektör, dekan ve bölüm başkanlığı atamalarında ve akademik yükselme zamanlarında ihbarlar tavan yapmıştır.

Bu dönemde yapılan atamalarda üniversitede alınan oyların hiçbir önemi olmamıştır. Temel baskın ölçütler genel olarak aşağıdaki gibidir:

- Laik-Seküler olmak
- Dine ve Dindara karşı olmak
- Atatürkçü olmak
- Ulusalci olmak
- Darbeci olmak
- Hükümet karşıtı olmak
- Millet karşıtı olmak
- YÖK Başkanına kul köle olmak

Bu şartların hepsinin bir kişide toplanması arzu edilmiştir. Olmadığı takdirde kendi açarlarından ehveni şer olanla yetinmişlerdir.

1- Bu dönemin en ilginç uygulaması, Gazi Üniversitesi'nde 1064 oy alan Rıza Ayhan'ın yerine, 366 oy alan 3. sıradaki Kadri Yamaç'ın atanmasıdır.

2- Kocaeli Üniversitesi Kurucu rektörü Atıf Ural, en yüksek oyu almış olmasına rağmen YÖK'te listeye bile sokulmamıştır. (Tablo-1)

Tablo-1: Üniversite: Kocaeli				Katılım: 345
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Güz Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
A. Ural	166	48,1	B. Komsuoğlu	
B. Komsuoğlu	151	3,4	L. Topaktaş	B. Komsuoğlu
L. Topaktaş	22	6,4	O. Özkarataş	
O. Özkarataş	6	1,7		

Güz, KTÜ'de sakıncalı görüp kadro vermediği B. Komsuoğlu'na Kocaeli'nde rektörlüğü vermekte bir sakınca görmemiştir. YÖK'te listeye sokulmayan Atıf Ural yaptığı açıklamada rektör atamalarında etkili bir başka dış faktörün varlığına dikkat çekmektedir.

“Prof. Ural, “En çağdaş, en Atatürkçü atımlarda bulundum. Ama devletin kuruşunu yedirmedim. Burada müthiş rant var. Yerel mafyalarla işbirliği yapmadığım için seçilmedim”... YÖK Genel Kurulu'nda oylama oldu. Ve ben en yüksek oyu almama rağmen ilk üç aday arasına giremedim”

“Seçilmememin nedeni dürüstlüğümüz, yerel mafyalarla işbirliği yapmamamız galiba. Çünkü, Kocaeli'nde rant çok yüksek. Üniversitenin 6 yılda 20 bin öğrencisi oldu. Bin öğretim elemanı görev yapıyor. 15 farklı binada görev yapıyoruz. Bu üniversiteyi bir yere getirmek bazı siyasi partilerin ideali oldu. Üniversitelerin inşaatları, gelir kaynakları bazılarının iştahını kabartıyor”.¹⁴

Yapılan açıklamanın üzerinde bu gün herkesin tefekkür etmesi gerekir.

3- Bu dönemdeki dikkat çekici uygulamalardan biri de Kastamonu Üniversitesi'nde yaşanmıştır. 2 oy almış olan B. Gökçebey YÖK'te listeye dahil edilmiş ve Sezer tarafından rektör olarak atanmıştır. (Tablo-2)

Tablo-2: Üniversite: Kastamonu				Katılım: 40
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Tez Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
M. Safran	15	37,5	M. Safran	
Y. Şendurur	15	37,5	B. Gökçebey	
Ş. Akman	8	20	Y. Şendurur	
B. Gökçebey	2	5		B. Gökçebey

M. Safran, medyaya yaptığı açıklamada dönemin tam bir tasvirini yapmaktaydı:

“Prof. Dr. Mustafa Safran: “Cuma'ya gittiğim için rektör olmam engellendi. “Türkiye'de demokrasi sadece laik kesime çalışıyor. Ben de laik birisiyim. Ama birilerine göre Cuma'ya gittiğim için benim laikliğim düşüyor. Laiklik karşıtı gösterdiler. Yobaz ilan ettiler. Sezer hep ideolojik atama yaptı. Laiklik dışında hiçbir kriteri dikkate almadı. Atanan kişi CHP il başkanlığını devreye sokmuştur.”¹⁵

4- Bu dönemde bir başka farklı uygulama, Bozok Üniversitesi'nde yapılmıştır.

20 ve 12 oy alan adaylar YÖK'te listeden çıkarılmış, bunun yerine kendilerinden başka kimse rektör alamayan iki aday listeye konarak İ. Varinli'nin rektör olarak atanması sağlanmıştır. (Tablo-3)

Tablo-3: Üniversite: Bozok				Katılım: 38
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Tez Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
M. İlbaş	20	52,6	M. Alçı	
Y. Akçamur	12	31,6	İ. Varinli	
İ. Varinli	4	10,5	M. K. Apalak	İ. Varinli
M. Alçı	1	2,6		
M. K. Apalak	1	2,6		

Tablo-4: Üniversite: Bilecik				Katılım: 37
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Tez Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
M. Duman	14	37,8	M. Çakır	
M. Çakır	9	24,3	A. Özcan	
A. Özcan	7	18,9	Ö. M. Koçkar	A. Özcan
Ö. M. Koçkar	4	10,8		

Tablo-5: Üniversite: Mustafa Kemal				Katılım: 231
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Tez Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
M. Gürkanlar	119	51,5	M. Ş. Canda	
M. Ş. Canda	48	20,8	Ö. Camcı	M. Ş. Canda
Ö. Camcı	40	17,3	H. Ocakverdi	
H. Ocakverdi	24	10,4		

6- Celal Bayar, Mimar Sinan ve Afyon Kocatepe Üniversitelerinde üniversite seçimlerinde en yüksek oyu almış olan adayların hiçbir

ri rektör olarak atanmamıştır. (Tablo-6, Tablo-7, Tablo-8)

Tablo-6: Üniversite: Celal Bayar				Katılım: 380
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Teziç Sıralama	Cumhurbaşkanı Gül Atama
	Sayı	%		
C. Özcan	270	71,1	C. Özcan	
S. Öncü	57	15	S. Öncü	
E. Mir	53	14	E. Mir	

Tablo-7: Üniversite: Mimar Sinan Güzel Sanatlar				Katılım: 213
Adaylar	Üniversite: Seçim		Yök Teziç Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
Y. Karayağız	103	48,4	R. Aksungur	
O. Altan	94	44,1	O. Altan	
R. Aksungur	16	7,5	Y. Karayağız	R. Aksungur

Tablo-8: Üniversite: Afyon Kocatepe				Katılım: 364
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Teziç Sıralama	Cumhurbaşkanı Sezer Atama
	Sayı	%		
H. Sözbilir	212	58,2	Ö.F.Emrullahoğlu	
A. Altundaş	79	21,7	A. Altundaş	A. Altundaş
N. H. Aydoğan	56	15,4	H. Sözbilir	
Ö. F. Emrullahoğlu	17	4,7		

Cumhurbaşkanı Gül + YÖK Başkanı Özcan Dönemi

Bu dönemde dikkat çeken husus, hem Cumhurbaşkanının hem de YÖK başkanının YÖK sisteminden şikayetçi olmuş olmalarıdır. **Cumhurbaşkanı rektör atama yetkisinin kendisinden alınmasını istemektedir**⁴. Ayrıca Cumhurbaşkanı kamuoyu konusunda duyarlı davranmakta, kamuoyunu rahatsız eden uygulamalarda tavrı koymaktadır. YÖK başkanı ise rektör adayları ile ilgili **yeterlilik kriterlerinin** olmamasını bir sorun kaynağı olarak görmektedir.

Bu, önceki dönemlere nazaran önemli ve farklı bir yaklaşımdır. **Bu dönemde yapılan atamalar, geçmişe oranla daha gerçekçi ve adil olmasına karşılık bazı benzer hastalıkların ortaya çıkmaya başlamakta olduğuna da şahit olunmaktadır.**

1- Giresun Üniversitesi'nde yapılan seçim sonuçlarının YÖK'te dikkate alınmayıp 31 ve 29 oy iki adayın listeden çıkarılması, buna karşılık 2 ve 4 oy almış adayların listeye dahil edilmesi sıkıntıya sebebiyet vermiş ve bu dönemin en ilginç YÖK uygulamalarından biri olmuştur. (Tablo-9)

Tablo-9: Üniversite: Giresun				Katılım: 88
Adaylar	Üniversite Seçim		YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı Gül Atama
	Sayı	%		
H. İ. Bahar	31	35	A. Attar	Gül'ün İtirazı
M. Türkmen	29	33	A. Bölük	
A. Attar	21	24	Y. Can	İstifa
A. Bölük	4	4,5		Sıralama Yenileme
Y. Can	2	2,2		

Eğer kamuoyu harekete geçip Cumhurbaşkanının dikkatini çekmemiş olsaydı, mesele kapatılmış olabilirdi. **Sayın Cumhurbaşkanı Gül duyarlı davranarak Giresun Üniversitesi rektörlüğü için YÖK'te yapılan sıralama ile ilgili kriterleri sorması, sürecin durmasına sebep olmuştur:**

“Gül: YÖK'ten izahat istedim, yani nasıl kriter uygulanıyor, nasıl yapıyorlar, neye önem veriyorlar?”¹⁶

YÖK başkanı Yusuf Ziya Özkan, Cumhurbaşkanının istediği kriterleri bildirmek yerine; **“Biz oylama yapıyoruz burada, bilerek değiştirmiyoruz. Herkes hür iradesiyle oy veriyor.”**¹⁵ şeklinde bir cevap vermekle yetinmiştir. Belli ki YÖK başkanı da oluşan durumdan rahatsızdır.

YÖK'te gizli oylama yapıldığı doğrudur ve şekil şartıdır. YÖK üyeleri, kendi aralarında konuşmadan ve de elde ortak herhangi bir kriter olmadan gizli oylamada 31 ve 29 oy alan üyeleri liste dışında bırakabilmişler ve 2 ve 4 oy alan üyeleri de listeye dahil edebilmişlerdir. Bu nasıl gerçek-

Cumhurbaşkanı Abdullah GÜL

leşebilmiştir? Bu sorunun cevabı açık değildir. Liste dışı bırakılan adayın yaptığı açıklama, **İl milletvekillerinin gizli baskısını** gündeme taşımıştır:

“H. İ. Bahar: **Kimin rektör olacağı seçimler ve tercih sıralamasıyla değil, Ankara Çukurambar’daki kafeteryalarda belli oluyor... Lokal bir politikacının desteğine sahip değilseniz bitiyorsunuz.**”¹⁷

Eğer iddia doğru ise YÖK başkanı bu noktayı göz ardı etmemeli, YÖK üyelerini dış baskılardan kurtaracak bir çözüm acilen bulmalıdır. Çünkü benzer durumlarla bundan sonra sıkça karşılaşabilecektir.

“YÖK üyelerine, Sayın Cumhurbaşkanının talimatı üzerine böyle liste oluşturduk”¹⁷ kim demiştir? Spekülasyonlara sebebiyet verecek ve kurumları yıpratacak söz, beyan, tutum ve tavırlardan kaçınılmalıdır. YÖK başkanı, Cumhurbaşkanlığının istismar edilmesinin önüne geçmelidir.

Giresun Üniversitesi ile ilgili YÖK’te yapılan uygulamanın geçmişteki Kastamonu ve Bozok Üniversitelerinde yapılmış uygulamadan bir farkı yoktur. (Tablo-2, Tablo-3) Fark iki Cumhurbaşkanı arasındaki duyarlılık farkıdır. Sayın cumhurbaşkanı Gül çok ciddi bir hatayı engellemiştir.

2- Gazi, Uludağ ve Dicle Üniversitelerinde en çok oyu alan adaylar, YÖK’ deliste dışında bırakılmışlardır. (Tablo-10-Tablo-12)

Tablo-10: Üniversite: Gazi			
Katılım: 1715			
Adaylar	Üniversite: Seçim	YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı %		
K. Yamaç	732 42,7	R. Ayhan	
R. Ayhan	384 22,4	H. Biri	R. Ayhan
H. Biri	358 20,9	E. Bedir	
E. Bedir	107 6,2		

Tablo-11: Üniversite: Uludağ			
Katılım: 729			
Adaylar	Üniversite: Seçim	YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı %		
M. Yurtkuran	254 34,8	M. Cengiz	
M. Cengiz	206 28,3	M. Yavuz	M. Cengiz
M. Yavuz	131 18	A. Sürmen	
A. Sürmen	97 13,3		

Tablo-12 Üniversite: Dicle			
Katılım: 544			
Adaylar	Üniversite: Seçim	YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı %		
N. Canoruç	148 27,2	A. J. Saraç	
F. H. Erdem	136 25	F. H. Erdem	
A. J. Saraç	112 20,6	T. Gül	A. J. Saraç
T. Gül	77 14,1		

Gazi Üniversitesi’nde yapılan uygulama, muhtemelen geçmişte yapılmış olan bir haksızlığın düzeltilmesi ile ilgilidir. Önceki dönemde R. Ayhan 1064 rey almış olmasına rağmen YÖK’te liste dışında bırakılmış ve Sezer tarafından 366 oy almış olan K. Yamaç rektör olarak atanmıştı. Yeni YÖK yönetimi, bu noktada adaletin tecelli etmesini sağlamıştır.

Diğer iki üniversite rektörü medyada aldığı şekliyle aşırı siyasallaşmış ve hükümet aleyhtarı tavırlar sergilemişlerdir. Atanmamalarında bu tutumları etkili olmuş olabilir.

3- Ondokuz Mayıs, Dokuz Eylül Üniversitelerinde seçimlerde ilk üç girenlerden bir kısmı elenerek daha düşük oy alanlar YÖK’te listeye eklenmiştir. (Tablo-13, Tablo-14)

YÖK’te Ondokuz Mayıs Üniversitesi’nde 157 oy alan Ağar liste dışına çıkarılmış, bunun yerine 46 rey alan Muğlalı listeye girmiştir. %34 rey alan M. Aydın rektör olarak atanmamıştır. (Tablo-13) **Bunlar hangi kriterlere göre yapılmıştır belli değildir.**

Dokuz Eylül Üniversitesi’nde oyların %47’sini almış olan bir aday, niçin rektör olarak atanmamıştır? (Tablo-14) **Etkili olan faktörlerin açıklanması, kurumların ve makamların yıpranmaması açısından önemlidir.**

Tablo-13: Üniversite: Ondokuz Mayıs			
Katılım: 782			
Adaylar	Üniversite: Seçim	YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı %		
M. Aydın	262 33,5	M. Aydın	
H. Akan	183 23,4	H. Akan	H. Akan
E. Ağar	157 20,1	H. Muğlalı	
M. Koyuncu	76 9,7		
H. Muğlalı	46 5,9		

Tablo-14: Üniversite: Dokuz Eylül			
Katılım: 1196			
Adaylar	Üniversite: Seçim	YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı %		
S. Gidener	564 47,2	S. Gidener	
M. Füzün	181 15,1	M. Füzün	M. Füzün
H. Köse	165 13,8	M. S. Dilber	
M. S. Dilber	125 10,5		

4- Akdeniz Üniversitesi’nde yapılmış olan seçimde YÖK üniversiteden gelen

listedeki sıralamayı değiştirmemiştir. En yüksek oy alan aday ise atanmamıştır. (Tablo-15)

Cumhurbaşkanlığı oyların %45’ini alan Akaydın’ı rektör olarak atamamıştır. **Bu sonuçta Akaydın’ın Üniversitelerarası Kurul başkanlığı**

zamanında aşırı siyasal bir dil kullanması etkili olmuş olabilir.

Tablo-15: Üniversite: Akdeniz				Katılım: 657
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı	%		
M. Akaydın	293	44,6	M. Akaydın	
İ. Kurtcephe	207	31,5	İ. Kurtcephe	İ. Kurtcephe
M. Baykara	83	12,6	M. Baykara	

5- Cumhuriyet, İTÜ Üniversitelerinde yapılmış olan seçimlerde YÖK üniversitelerden en çok oy almış olanlardan hiçbirini listeden çıkarmamış fakat 3. sıraya yerleştirmiştir (Tablo-16-Tablo-17).

Cumhuriyet Üniversitesi'nde %42 oy alan Bakır, İTÜ'de %43 oy alan Karadoğan YÖK'te 3. sıraya yerleştirilmişler ve de Cumhurbaşkanı tarafından da rektör olarak atanmamışlardır.

YÖK ve Cumhurbaşkanlığı hangi kriterleri kullanarak böyle bir karar vermiştir bilinmemektedir. Bu denli oy almış adayların devre dışı bırakılmasının makul sebepleri olmalıdır ve bu sebepler kamuoyuna açıklanmalıdır. Aksi taktirde üniversitelerde kin ve nefret dalgası daha da yayılacak ve de derinleşecektir.

Tablo-16: Üniversite: Cumhuriyet				Katılım: 489
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı	%		
M. Bakır	205	41,9	F. Kocacık	
İ. Dökmetaş	139	28,4	İ. Dökmetaş	İ. Dökmetaş
F. Kocacık	112	22,9	M. Bakır	

Tablo-17: Üniversite: İTÜ				Katılım: 847
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Özcan Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı	%		
H. F. Karadoğan	362	42,7	M. Şahin	
M. Şahin	209	24,7	H. Okutan	M. Şahin
H. Okutan	141	6,7	H. F. Karadoğan	

Bu dönemde bu üniversitelerde yapılan atamalarla, önceki dönemde yapılan Celal Bayar, Mimar Sinan ve Afyon Kocatepe Üniversitelerindeki atamalar arasında ciddi benzerlikler vardır.

Bundan böyle bu dönemde yapılan atamaların gerekçeleri açıklanmaz ise ister istemez bir müddet sonra **iki dönem arasında ne fark vardır** diye yüksek sesle konuşulmaya başlanacaktır. Bu gerçek unutulmamalıdır.

6- YÖK, Marmara Üniversitesi'nde ise %40 oy alan N. Pur'u 2. sıraya, %32 oy alan M.

Akalın'ı 3. sıraya ve %25 rey alan Z. Gül'ü ise 1. sıraya yerleştirilmiştir. (Tablo-18)

Tablo-18: Üniversite: Marmara				Katılım: 1220
Adaylar	Üniversite: Seçim		YÖK Özcan: Sıralama	Cumhurbaşkanı: Gül Atama
	Sayı	%		
N. Pur	482	39,5	Z. Gül	
M. Akalın	394	32,3	N. Pur	
Z. Gül	302	24,8	M. Akalın	Z. Gül

Marmara Üniversitesi rektör adayları ile ilgili YÖK'te yapılan bu sıralama, medyada yoğun eleştiri konusu olmuş, bir kısım öğretim üyeleri basın açıklamasında bulunmuşlardır. Yapılan eleştiriler karşısında YÖK başkanı Özcan, ilginç bir açıklama yapmıştır:

“Sayın Pur, son derece değerli bir rektörümüz. Kadroların kullanımında gösterdiği başarı gerçekten takdire şayan. Hiç kimseye adaletsizlik yapmamıştır. Bunun için de gerçekten örnek gösterilecek bir rektörlük yaptı. Ama bizi merak ettiren tek husus, hocamızın emekliliğine dört ay gibi bir zaman kalması. Bu, çok az bir zaman. Biz de yaş faktörünü genç bir arkadaşımız lehine kullanmak istedik. Daha genç bir isim olursa daha dinamik, daha etkili bir hizmet verir şeklinde düşündük ve onun için Sayın Pur'u ikinci sıraya koyduk. Cumhurbaşkanımıza da bu istikamette bilgi verdik. Sayın Cumhurbaşkanımız onun emeklilik süresinin ne kadar yakın olduğunu biliyor...

Eskiden böyle sorunlarla karşılaşmış. Biz bu sorunlarla karşılaşmamak ve daha genç bir arkadaşımıza imkan verebilmek için çok değerli ve üstün nitelikte olmasına rağmen Necla Pur hocamızı ikinci sırada yolladık ve Cumhurbaşkanımıza da bilgi verdik.” ¹⁸

YÖK başkanının Necla Pur hakkındaki övgülü sözlerine bakılırsa, YÖK başkanı da sonucu içine sindirememiş ve Necla Pur'un yaş engeline takılmasına mani olamamıştır. Demek ki YÖK'te adaylar oylanırken açıklanmayan, yaş gibi, bazı kriterler vardır ve bunlar Marmara Üniversitesi rektör seçiminde önemli olmuştur. Yaş önemli bir kriter idiyse o takdirde **iki genç adaydan hem daha genç, hem daha çok oy alan ve de daha çok idari deneyime sahip olan aday hangi kriterlere göre liste üçüncüsü yapılmıştır?** Bunun bir açıklaması olsa gerekir. Bu, Marmara daki seçim olayının birinci boyutudur.

Olayın ikinci boyutu: YÖK yaş limitine sıcak bakmıyorsa üniversitelerdeki rektörlük seçimlerinden önce bu noktanın açıklığa kavuşturulması gerekmez miydi? Zamanında Üst Kurul olarak bu üniversitelere bildirilmiş ise Pur aday olmakla hata yapmıştır. Ancak bildirilmemiş ise ileri sürülen gerekçe yanlıştır. Seçim kampanyasının yapıldığı 4-5 aylık sürede hem zaman, hem emek, hem de maddi fedakarlık yapan birinin tüm emeklerini bir cümle ile silip atmak ve kendisini devre dışı bırakmak doğru bir davranış olmamıştır. Listeler kurula gelince önceden açıklanmayan yaş kriterini ileri sürüp en yüksek oyu almış bir öğretim üyesini onurunu kırmak, rencide etmek ve de Cumhurbaşkanı da yanlış yönlendirmek adil de olmamıştır.

Olayın üçüncü boyutu: Yaş bu kadar etkin bir kriter ise niçin Pur 3. sıraya değil de 2. sıraya yerleştirilmişti?

Olayın dördüncü boyutu: YÖK başkanı ‘Marmara üniversitesi üçe bölünmüştür’ derken dikkat çekmek istediği ana fikir nedir?

“YÖK Başkanı Özcan: Bakın son olarak Marmara Üniversitesi’nde seçim yapıldı. 3 adaydan biri 482, biri 394, biri de 302 oy aldı. Ne oldu şimdi üniversite 3’e bölündü. Kim atansa diğer taraftakiler küsecek. Bundan sonra nasıl tamir edeceksiniz o üniversiteyi?”¹⁹

YÖK, Marmara Üniversitesi’ndeki bölünmeye asgariye indirgeyebilecek ve herkesin içine sındirebileceği daha makul bir tercih yapabilirdi. Bu seçenekler vardı. Bu yapılmadığına göre önümüzdeki günlerde yapılacak rektörlük seçimlerinde üniversiteler, 3 fikri akım arasında gerilim yaşayacak demektir. **Sorun kangren haline gelmeden, fay hatlarına daha fazla enerji biriktirmeden çözüm bulunmalıdır.**

Sonuç: YÖK Sistemine Bir Mizan Gerek

Hayatın ve kainatın huzur içerisinde idame etmesi, fesadın ortaya çıkıp yaygınlaşmaması 3 ana kavramın esas alınması ile mümkündür. Bunlar **mizan, adl ve kısttır**. “Mizan hem ölçü hem de ölçü aleti

terazi demektir. *Mizanın iki kefesi vardır; bu iki kefe denkleşir ve hiçbir ağır basmaz da terazinin dili tam ortada durursa, işte bu adldır, adalettir. İfrat ile tefrit arasında, ağırlıkla hafiflik arasında bir birlik, bir istikamet noktasıdır adalet.” Kıst, insaf, merhamet ve adaletle verilen veya alınan, bölüştürülen nasiptir. Mizanın iki kefesi denkleştirilip (adl yapılıp), sonra bölüştürülen nasiplerdir.”²⁰*

Kur’an-ı Kerim’e göre hayat ve kainat mizan ve adalet üzere kurulmuştur:

“[055.007] Gök ise, onu da yükseltti ve mizanı yerleştirip-koydu.

[055.008] Sakın mizanda ‘haksızlık ve taşkınlık yapmayın.

[055.009] Ve mizanı adâletle yerine getiriniz ve tartıyı noksan etmeyiniz.”

O nedenle İnsanlık ancak mizan ve adaletle ayakta durabilir:

“[057.025] Andolsun, biz peygamberlerimizi apaçık belgelerle gönderdik ve insanlar adaleti ayakta tutsunlar diye, onlarla birlikte kitabı ve mizanı indirdik.”

Türkiye’nin dolayısıyla YÖK sisteminin ana sorunu, bir mizanın olmayışıdır. Türkiye’de mizan bozulmuştur. Mizan yoksa adalet yoktur, Adalet yoksa barış da yoktur. Türkiye’nin yıllar süren kargaşa ve istikrarsızlığının arkasında bu vardır.

Bu gün elde müşahhas ölçütler (mizan) olmadığından, üniversite Öğretim elemanlarının iradesi, YÖK üyelerinin iradesi ve Cumhurbaşkanının iradesi çoğu kez örtüşmemektedir. Çıkan sonuç üç unsurdan birine ya da birkaçına zarar vermekte ve üniversitelerde gerilimi artırmakta, huzursuzluğa sebebiyet vermektedir. Elde rektörlük yeterliliği ile ilgili müşahhas ölçütler olmayınca sübjektif, duygusal alan meydana gelmekte öğretim üyeleri, YÖK üyeleri ve Cumhurbaşkanı etkiye açık hale gelmektedir.

Onlar yaptı bizde yapmalıyız, psikolojisi her dönemde baskın gelmekte, kurumlar daha fazla yıpranmakta, adaletsizlik konusunda birbiri ile yarışılmaktadır. Bir dönem canı yananlar, gücü eline geçince intikam hevesiyle ortalığı kasıp kavurmakta-

dır. Bu da üniversitede kin ve nefretin yayılmasından başka bir işe yaramamaktadır. Güç şimdi bizde deyip geçmişteki uygulamaları referans alarak adil olmayan uygulamalar için kendimize meşruiyet oluşturmaya çalışmamalıyız. Yanlışlar örnek olarak alınıp gerekçe yapılamaz, yapılmamalıdır. Kendi kültür medeniyetimizin norm ve değerleri ile düşünüp onu bizzat kendimiz yaşamalıyız. Bizi başkalarının, öncekilerin ne yapıp yapmadığı değil adaletin, kültür ve medeniyetimizin neyi gerektirdiğidir. **Herkesin bunu görmesi, kabul etmesi özellikle de dini ve milli hassasiyetleri olanların bunu idrak etmesi gerekmektedir. Bu ülkeyi seven insanların kendi nefisleri aleyhine de olsa hakkı tutup ayağa kaldırması ve adaleti hakim kılması şarttır, hatta zorunludur:**

“[005.008] Ey iman edenler, adil şahidler olarak Allah için, hakkı ayakta tutun. Bir topluluğa olan kininiz, sizi adaletten alkoymasın. Adalet yapın. O, takvaya daha yakındır. Allah’tan korkup-sakının.”

Ne hikmetse YÖK kurulduğundan bu güne YÖK’e karşı çıkan tüm kesimler, bu süreç içerisinde hükümet olmuş ve YÖK’e gelmiş olmalarına rağmen YÖK’ü değiştirmeyi yeğlememişlerdir. YÖK’ü değiştirme yerine onun sağladığı gücü kullanmayı benimsemişlerdir.

Hükümet, Cumhurbaşkanı ve YÖK bu yaklaşım ve anlayışa son verecek çalışmayı yapmalıdır. Bunun için kısa vadede Rektörlük seçimlerinin en az zararlı gerçekleştirilebilmesi için *Rektörlük yeterlilik* kriterleri belirlenip puanlama sistemine geçilmelidir. YÖK, uzun vadeli bir çözüm için Türkiye’deki tüm tarafları, kesimleri kuşatacak, rahatlatacak ve de üniversitelere bir ruh ve heyecan verecek yeni bir Yüksek Öğretim kanun taslağı hazırlamalıdır.

Sözümüz Hz. Davud Gibi Olmak İsteyenleredir

“[038.026] Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah’ın yolundan saptırır.”

Sözümüz Hz. Yusuf gibi olmak isteyenleredir:
“[012.092] Yusuf dedi ki: “Bugün size karşı sorgulama-kınama yoktur.”

Sözümüz başkasının dünyalığı için kendi ahiretini yakmayanlardır:

1204. (3966) (7191) Hz. Muhammed: “Mertebe itibariyle insanların Kıyamet günü Allah indinde en kötüsü, ahiretini, başkasının dünyası için helâk eden kuldur.”

Ve sözümüz adalet için riski göze alanlardır:
“[003.021] Allah’ın ayetlerine küfredenler, peygamberleri haksız yere öldürenler ve insanlardan adaleti emredenleri öldürenler; işte onlara acıklı bir azabı müjdele.”

Ve unutulmasın: Her dönemde adalet için mücadele edecek bir topluluk daima var olacaktır.

“[007.181] Yarattıklarımızdan, hakka yöneltip-iletken ve onunla adaleti kılan (uygulayan) bir ümmet vardır.”

KAYNAKLAR

1. 21.07.2003 Takvim; 22.08.2003, Akşam; 11.09.2003, Radikal; 15.09.2003, Radikal; 24.09.2003, Star; 26.09.2003, Posta; 14.10.2003, Takvim; 07.05.2004, Gözcü; 15.05.2004, Hürriyet; 17.05.2004, Milliyet; 25.05.2004, Gözcü.
2. 04.06.2004, Zaman.
3. Radikal Ek 8.7.2010)
4. www.sondakika.com/haber-kosk-ректор-secimlerine-el-atti-2140988/ -
5. Özkan F., YÖK Başkanı ile Röportaj, Star, 12.07.2010.
6. Abbas Güçlü, 2-3.7.2010, Milliyet.
7. Aydın Ayaydın, 9.7.2010, Vatan.
8. 8.7.2010, Birgün.
9. Doğan Tiliç, 8.7.2010.
10. Pervin Kaplan, 5-6.7.2010, Habertürk.
11. Şamil Tayyar, 05.07.10, Star.
12. Taha Akyol, 8.7.2010, Milliyet.
13. Yalçın Doğan, 7.9.7.2010, Hürriyet.
14. webarsiv.hurriyet.com.tr/1998/11/09/76882.asp -
15. 19.05.2007, Haber 7.
16. 8.7.2010, Radikal Ek.
17. 8.7.2010, Birgün.
18. 14.07.2010, Internethaber.
19. 14.06.2010, Akşam.
20. Ünal A., Kur’an’da Temel Kavramlar, Beyan Yayınları, İstanbul, 1990, s: 277-283.

Açılımın Tıkandığı Yer ve Bir Yol Önerisi

Altan TAN

9 Temmuz 2009 tarihinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay açılımla ilgili ilamını yaptıktan sonra birçok televizyon, gazeteci bana yönelerek fikirlerimi sordular. Ben, Bakan'ın konuşmasını çok dikkatle dinledim ve şu yorumda bulundum; "Üslubu çok güzel, çok hoş ama boş, hatta bomboş bir açıklama. Keşke böyle olmasaydı."

En Önemli Mesele

PKK'ye karşı 30 yıla yakındır süren mücadele, tekrarlanan hatalar ve Kürt sorununda gelinen aşama adeta Türkiye'nin kendi kendisiyle dövuştüğü hissini uyandırıyor. O yüzden açılımın geldiği yeri hiç iyi görmüyorum. Çatışma ve terör ortamının yarattığı duygusal tahribat işleri çok zorlaştırıyor. Kürt meselesine çözüm ararken terör ve çatışmanın hep siyasetten, sağduyudan, yaratıcılıktan rol çalması soruna ilişkin olarak doğru bir bakışın olmayışından kaynaklanıyor. Cumhurbaşkanı düzeyinde "en önemli mesele" olarak tanımlanan bir konuda, öteden beri Ankara ne siyasi ne

askeri inisiyatifi gerçek manada elinde tutabiliyor.

Açılım bir anlamda durdu. Bunun birkaç sebebi var. Geçtiğimiz günlerde bir televizyon programında Taha Akyol, Cemil Çiçek'le terör şiddet ve Kürt sorunu üzerine konuşurken ona şunu sordu: "Devletin bu konuda ittifaken oluşmuş bir yaklaşımı, pojesi var mı?". Cemil Çiçek de bu konuda yok anlamına gelecek bir cevap verdi. Halbuki Başbakan bu konuyu gündeme taşıırken "Bu bir devlet projesidir" demişti. İşte esas yanlış burada. Oysa projenin devlet değil millet odaklı bir proje olması gerekirdi. Millet derken neyi kastediyorum? Türkiye'de yaşayan bütün insanları kuşatan bir anlamda kullanıyorum. Heterojen yapıda olan milleti bir şeye ikna edemezseniz milletin bir kesimi buna evet derken bir kısmı da hayır der. O nedenle milletin farklı unsurlarının bu açılıma ikna edilemediği ortada. Açılımı devlet projesi olarak ortaya koyarsanız zaten insanları ikna etmeniz mümkün değil. Devlet bugüne kadar neye el atmışta başa götürmüş. Üstelik

Devletin de kendi içinde bir ittifakı yok. Ordunun, yargının, bürokrasinin toplumsal sorunlara yaklaşımı noktasında bir birliklik yok. Her biri ayrı tel-den çalışıyor. Bugüne kadar bütün önemli reformlar III. Selim'den, II. Mahmud'dan beridir tepeden, devletten gelmiştir, dışarıdan empoze edilmiştir. Ama toplumu sürece katmadığı, milletin değerlerini hesaba katmadığı için de bu reformlar toplumca benimsenmemiştir. Bu nedenle yapılması gereken, bunu bir devlet olarak değil bir millet projesi olarak tasarlatıp kamuoyuna öyle sunmaktır. Yani milletin desteğini alan, yeni toplum ve millet tasavvuru ortaya koyan ve sahaya böyle çıkan bir proje olmalıydı. Oysa Başbakan bir devlet projesi olarak sunduğu zaman MİT, Genelkurmay Başkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay, Danıştay, Yargıtay yani devlet seçkinleri olarak yüksek yargı bu projeyi destekliyor demekti. Halbuki işin gerçeği öyle değildi. Devletin askerle yargı kanadı bu değişime destek vermedi. Bunlar Başbakan'a "yürü arkadayız", "destekleriz" dediler

ancak, tabiri caiz ise AKP'yi bu şekilde kuyunun içine sarkıttılar. Sarkıttıkları ipe ise makas atıp kestiler. Başbakan'ın etrafındaki (bir kısmı daha düne kadar Tansu Çiller'in yanındaydılar) kerame-ti kendilerinden menkul 'Devlet aydınları'nın bütün projeleri iflas etti. Kişisel olarak, bu denkle-mde milleti dışlayan devleti mer-keze alan her türlü öneri ya da değerlendirmeye mesafeli durma-nın doğru olduğu kanaatindeyim.

Ciddi Yanlışlar

Gelinen süreçte AKP hükü-metinin ciddi yanlışlarının şöyle sıralayabiliriz:

Bir, AKP Türkiye'de bir demokratikleşmeyi gerçekleştirmen, anayasal bir reform yapmadan, kısacası Kemalizm'in tas-fiyesine yönelmeden demok-ratik adımları parçalara böldü. Başörtüsü sorununu, Alevilerin Cemevleri'nin ibadethane sayıl-ması talebini, Kürt sorununu, Heybeliada Ruhban Okulu'nu, Ermenistan sınırının açılmasını ayrı ayrı çözmeye girişti.

Biz de başından itibaren şunu söylemeye çalıştık, bu bütün-sel bir iştir. Bu şekilde parçalara bölme topyekün bir demokratik-leşme sadece dindarlara, başörtü-lü kadınlara, Kürtlere, Alevilere, Ermenilere vs. lazım değil, her-kese lazım. Bunları da Kopenhag Kriterlerine endeksleyen yeni bir anayasa paketi ile toplumun önüne gelin dedik. Ama AKP böyle yapmadı. Ona kim ne dedi-yse söylenenden daha ucuz, daha basit, daha fırsatçı, daha oportü-nist sadece oy hesabına dayalı bir siyaset izledi. Bu nedenle de birbi-

rini desteklemesi gereken dindar-lar, Aleviler, Kürtler, Ermeniler ve daha birçok mağdur, bırakın birbirini desteklemeyi, birbirleri-ne karşıt konuma geldiler. Birinci hata bu olmuştur, yani demokra-tikleşme açılımını parçalara böl-mek.

İkinci hata, bu açılımın aktörleri doğru seçilememiş-tir. Biz bunu Kürt meselesinde Başbakan'a defalarca söyledik. "Yapmayın bu aktörler ile yola çıkarak yanlış yapıyorsunuz. Siz

lenen kadroların, derme çatma ve Ankara'da bürokrasiden devşiril-miş kişiler olmaları ve asli aktör-lerin ön planda olmamasıydı.

Bütün bunları toparlayıp eklersek, üçüncü bir hata; bu açıl-ımın altının doldurulamaması ve çok uzamasıydı. Kısa, orta ve uzun vadeli hedeflerin net bir şekilde ortaya konulamamasıydı.

Dördüncüsü de; bu açılımın dilinin doğru konulamaması sorunlardan biriydi... Toplumu ikna edecek, birleştirecek bir dil

"Bu açılımın dilinin doğru konulamaması sorunlardan biriydi... Toplumu ikna edecek, birleştirecek bir dil yeri-ne, şüpheye düşürücü, kuşku uyandırıcı ve güven buna-lımına neden olacak bir dilin ve yolun izlenmesi açılımı tıkayan etkenlerden biri oldu. Sonuç itibariyle Kürtler "bizi kandırıyorlar, hiç bir şey yaptıkları da, yapmaya niyetleri de yok" noktasına geldi." Türklerde ise ülke bölünüyor korkusu ve endişesi hakim.

MİT'le, Genelkurmay'la, Dışişleri Bakanlığı'yla ve Ankara'ya çörek-lenmiş fonksiyonları belirsiz dev-let aydınlarıyla bu işi götüremez-siniz, siz bu değişimin asli aktör-lerinden destek almak zorunda-sınız. Yani Alevilerin dedelerin-den, önderlerinden, itibar edi-len yazarlarından destek almalısın-ız. Dindarların itibar ettiği kana-at önderlerini, cemaat liderleri-ni, aydınlarını bu işe sokmalısın-ız. Kürtlerin itibar ettiği yazarla-rı, politikacıları, mecleri (molla-ları) bu işe katmalısınız. Devşirme Kürtlerle, korucubaşlarıyla bu işi götüremezsiniz dedik ama dikkate almadılar. Dolayısıyla ikinci büyük hata da bu projeyi yürütmesi bek-

yerine, şüpheye düşürücü, kuşku uyandırıcı ve güven bunalımına neden olacak bir dilin ve yolun izlenmesi açılımı tıkayan etken-lerden biri oldu. Sonuç itibariyle Kürtler "bizi kandırıyorlar, hiç bir şey yaptıkları da, yapmaya niyetleri de yok" noktasına geldi. Türkler de ise ülke bölünüyor endişesi ortaya çıktı. Peki bütün bu hazırlıksızlığa rağmen AKP niçin bu açılıma gerek duydu? Burada tamamen dış konjonktür etkili oldu. ABD Ortadoğu'dan çekilmek istiyor. Buraların sorun-suz olmasını istiyor. O yüzden buraları Türkiye'ye bırakmak istiyor. Hükümet bu dış etkiden dolayı açılıma girişti. Ama netice

alamadı. Çünkü Başbakan ülke-deki demokratikleşme sorunlarını çözmeden, Ortadoğu’da liderliğe kalkıştı. Karısıyla, çocuklarıyla, kardeşleriyle kavgalı olan bir aile babası gibi olduğundan, bu konumdaki biri mahalleye muhtar bile olamaz. Dolayısıyla Türkiye’de yapılması gereken de buydu. Türkiye’nin demokratikleşmesi doğru bir projeydi ve halen de doğru bir proje. Demokratikleşme gerçekleştiğinde, Irak Kürdistan’ı ile doğru ilişkiler kurulduktan sonra PKK’ye dönüp senin davan ne, eğer Kürtlerin kimlik haklarının tanınması, Kürtlerin daha demokratik bir ülkede eşit yurttaşlar gibi yaşaması ise amacın, bunu gerçekleştirdik. Irak’taki Kürtlerle de anlaştık, ama kardeşler arasında bir kavga istiyorsan işte biz buna karşıyız denebilir. Böylesi bir kavgaya Kürt halkı da karşı. Türkiye tam bir demokrasi olduktan sonra birileri hâlâ eline silah alıp da huzuru bozmaya kalkarsa vatandaş da ona destek vermez. Böyle bir ortamda PKK direnirse zemin ve destek bulamaz.

Kırılma Noktalarından Biri: Bu noktada açılım sürecinin kırılma noktalarından biri de Habur oldu deniliyor. Habur’dan girişler olmadan aylar önce bunu biliyordum ve televizyonlara da o gece yarın bu girişlerin ardından şunlar şunlar olursa açılım berhava olur diyerek şunları söyledim; “Türkiye’de PKK’nın dağdan indirilmesi, şiddetin sona ermesi ayrı bir konu, Kürt meselesinin demokratik çözümü ayrı bir konu,

siz bunları birbirine karıştırırsanız bu işi asla çözemezsiniz. Neler yapılmalıya gelince, önce Kürt sorununun çözümünde anadilde eğitim de dahil tam bir demokratikleşme sağlanmalıdır. Anayasa da belli bir etnik gruba gönderme yapan tüm ifadeler çıkarılarak yurttaşlık tanımı değiştirilmeli, demokratikleşme bunu başa koymalı. Ondan sonra Irak

Kardeşlik kavramı o kadar çok istismar edildi ki, Kürtler bugün kardeşlikten önce ORTAKLIK istiyorlar. “Babamdan kalan hakkımı ver, tarlamı tapanımı, öküzümü, davarımı ver sonra da istiyorsan kardeş olalım, istiyorsan beraber can verelim” diyorlar. Dolayısıyla ulus ötesi bir projeyi düşünmek doğru bir projedir ve Türkiye’nin eninde sonunda gideceği yer de orasıdır. Hatta o entegrasyona Sezai Karakoç’un ısrarla söylediği ve yazdığı gibi Suriye, Lübnan, Ürdün başta olmak üzere bütün coğrafyanın dâhil olması lazım.

Kürdistan’ı yönetimiyle dört dörtlük dostça ve kardeşçe bir ilişki, bundan sonra silahların susması, en son siyasi af.” gazeteler bunu yazdı. Devletçi-militarist medya Habur’a bir barış projesi olarak bakmadı. Gelenler için yapılan sevinç gösterileri de barışa duyulan özlem olarak görülmedi ve Türk kamuoyuna “PKK’lılar elini kolunu sallayarak geldiler ve gövde gösterisi yaparak PKK’nın

siyasallaşmasını sağladılar” şeklinde lanse edildi. AKP Habur sonrasında frene bastı ve o andan sonra açılım inişe geçti. Ardından KCK operasyonları geldi.

Yine söylüyorum; tansiyon düşmeden, acılar kabuk bağlamadan, insanlar sakinleşmeden, kim ki siyasi affı birinci öncelik olarak görür, o, ya ahmaktır ya cahildir ya da haindir. Başbakan’ın etrafında dolaşan insanlar taammüden bu işi sabote ettiler. Kendine danışman diyen birkaç kişi, hükümetin etrafında kümelenen insanlar çıktılar Kürt sorununun çözümünden önce PKK’nın dağdan indirilmesini birinci öncelik olarak ortaya koydular. Bunlardan birisi tam Habur günlerinde dedi ki: “Abdullah Öcalan affedilmelidir. Bodrum’a gönderilmeli. Osmanlı bu gibi adamları başıbozuk paşası ilan ederdi. Bizde Apo’yu böyle ilan edebiliriz” dedi ve ateşe benzin döktü. Bunu Başbakan’ın yanındaki insanlar yaptı. Bugün geline nokta daysa “KCK operasyonları da doğru olmuştur, Abdullah Öcalan’nın da artık enterne edilme zamanı gelmiştir.” demeye başladılar. Bu insanlar Tansu Çiller’in

yanında da vardılar. Kurşun atan da kurşun yiyen de bir, dediler. Dolayısıyla Habur’u taammüden tasarlayanlar bu işi çözmek istemeyenlerdi. Habur’u hem Ankara’daki derin güçler, hem PKK içindekiler sabote ettiler.

Gelinen noktada açılım bitmedi ama durdu. Açılım süreci devam edecekse yapılmayan işlerin yapılması lazım. Durarak, hiç bir şey yapılmadan açılıma

devam ediliyor denilemez. Bu süreçte sadece sözle bir şeyler yapmak mümkün değil. O yüzden somut olarak hakkın hukukun belli olduğu bir yapılanma şart. Soyut bir kardeşlik söyleminin hiçbir anlamı yok. Kelime ve kavramları tüketmekten başka bir şey yapılmadığında bundan bir şey elde edilemez. Birileri hâlâ şunu diyor: “Ya bu Kürtler sizi kandırıyorlar, federasyon da verseniz bağımsız devlet isterler. Ayrılmak isterler.” Kürtler niye ayrılmak istesin ki, eğer her şey yolundaysa, demokratik talepleri karşılık bulup bu ülkenin eşit yurttaşları olarak refah içindelerse niye ayrılmak istesinler ki. Bütün Avrupa tek devlet oldu. 27 devlet federatif bir birlik içinde birleşti, Avrupa’da yaşayan 1.5 milyon Türkiye vatandaşı bu birliktelikle Avrupa vatandaşı oldu ve çifte vatandaşlığa geçerek yaşadıkları ülkelerin vatandaşı oldular. Bu durumu yaşayan çifte vatandaşı olan Türkler vatan haini sayılıyor mu? Neden bu kadar sayıda insan Avrupa vatandaşı oldu, çünkü yaşadıkları ülkeler onlara Türkiye’den çok daha iyi koşullar sundular. Refah ve özgürlük sundular. Benzeri koşulları yaşayan Kürtler Türkiye’den ayrılıp da ne yapacaklar. -tabi bu saydığım koşullar gerçekleşir ve bu ülkenin eşit yurttaşları olurlarsa- Ama iktidarlar bunu yapmıyorlar ve Kürdün eline bir elma şekeri tutuşturarak bunu yala diyorlar, başını sıvazlıyorlar. İki şarkı çal, iki türkü söyle diyerek biz kardeşiz diyorlar. Böyle bir dolandırıcılıkla kardeşlik olmaz. Ben Başbakan’a da söyledim; Kürtler artık kardeş olmak istemiyorlar, kardeşlik o

kadar istismar edildi ki içi boşaltıldı. Kürtler önce ortak, sonra kardeş olmak istiyorlar. Kürtler diyorlar ki: “babamdan kalan hakkımı ver, tarlamı tapanımı, öküzümü, davarımı ver sonra da istiyorsan kardeş olalım, istiyorsan beraber can verelim.”

Başka Bir Dil Bulmak

Anlamsızlaşan kavramlarla derinleşen iletişimsizlikten kurtulmak mümkün değil. Bu yüzden başka bir dil bulmak gerekiyor. Dolayısıyla ulus ötesi bir projeyi düşünmek doğru bir projedir ve Türkiye’nin eninde sonunda gideceği yer de orasıdır. Hatta o entegrasyona Sezai Karakoç’un ısrarla söylediği ve yazdığı gibi Suriye, Lübnan, Ürdün başta olmak üzere bütün coğrafyanın dâhil olması lazım. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan’ın da bu birliğe katılması sağlanmalı. Bu birliktelik ABD’nin yaptığı gibi savaşa değil ekonomik, kültürel siyasi bir bütünleşme ile sağlanabilir ancak. Önce vizelelerin kalkması gerek daha sonrasında gümrükler, en son da pasaportlar kalkacak. Bu noktada hükümetin bu yöndeki adımları doğrudur, ancak bunda gerçek bir başarı sağlayabilmenin ön koşulu Türkiye’nin tam anlamıyla demokratikleşmesidir.

Avrupa’da nasıl Paris’ten Berlin’e pasaportsuz bir şekilde gidiliyorsa, aynı şekilde ben de sadece nüfus cüzdanımla Diyarbakır’dan Erbil’e, sonra Şam’a ve hatta Kahire’ye gidebilmeliyim. Vizeler kalkıyor, bunun ardından gümrüklerde kalkmalı ve bunu pasaportların kalkması

takip etmeli. Şu anda bütün dünyada bu sürece doğru bir yönelim var, mesela NAFTA ile ABD ve Meksika bir ekonomik entegrasyona gidiyor. Bunu AB’de olduğu gibi bütün Amerika kıtasını kapsayacak bir bütünleşme takip edebilir ki şu anda zaten Amerika ülkeleri arasında birlik sağlamak için bir örgütlenme oluşmuş durumda.

Rusya ve Çin arasında Şanghay Beşlisi denen bir süreçle Asya çapında bir birliğin bana göre ön adımı sayılabilecek bir üst yapı oluştu. Birbiriyle ortak bir coğrafyaya, ortak bir tarihe sahip olan bu coğrafyanın halkları neden böyle bir bütünleşmeye gitmesin ki. Bütün dünyanın cazibe merkezi olarak bu coğrafyanın ekonomik, kültürel ve siyasi olarak da birleşmesi lazım. Zaten bu yapay sınırların dışında bu coğrafya birdir. Kültürel olarak da birdir, dil olarak da birdir (İngilizce nasıl AB içinde ortak bir dil olarak kullanılıyor ise, bu bölgenin de tarihte kültürel ortak dili Arapça oldu) dolayısıyla yapay sınırlar ve şu anki bölge liderlerini aşarsak bu bölgede bir entegrasyon son derece gerçekçi bir proje olabilir.

Bunun herkesin iyi ve huzurlu yaşaması, bölgenin potansiyelinin ortaya çıkması, herkesin birlikte zenginleşmesi, hepimizin onurlu bir hayat sürebilmesi için şart olduğuna inanıyorum.

Aklımızı başımıza almalı, Türk sağcılığının da Kürt sağcılığının da uzak sahih ümmet anlayışı çerçevesinde sorunlarımızı çözmeye çalışmalıyız.

Tabii çözmek istediğimiz bir sorunumuz varsa!

Dünya Sosyoloji Kongresi

Mustafa TEKİN

Dünya ölçeğinde sosyologları biraraya getiren, sayıları az da olsa sosyoloji birlikleri ya da derneklerinden bahsetmek mümkündür. American Sociological Association, International Institute of Sociology ve International Sociological Association bunlar arasındadır. Bunlardan Madrid merkezli olarak yapılan International Sociological Association (ISA), 17.si olan en son sosyoloji kongresini İsveç'in Göteborg şehrinde 11-17 Temmuz 2010 tarihleri arasında "Sociology on the Move" üst başlığıyla gerçekleştirdi. Dünyanın birçok ülkesinden toplam 3032 katılımcının tebliği olarak kayıt yaptırdığı Kongre'de, sosyolojinin birçok dallarında oturumlar gerçekleştirildi. "Globalleşme" teorisyeni Roland Robertson, Türkiye'de sosyoloji ve postmodernlikle ilgili kitaplarıyla tanınan Zygmunt Bauman, ayrıca Bryan S. Turner, Grace Davie, Ulrich Beck gibi Türkiye'de akademik kamuoyunun tanıdığı isimlerin de katıldığı kongrede, genel oturumlar-

dan daha çok konulu oturumlar yapıldı.

Kongrenin İç Çeşitliliği

Sosyoloji kongresinin iç çeşitliliğini görebilmek açısından tema başlıklarından bahsetmeliyiz. Özel oturumlar dışında yaklaşık 55 ana temanın var olduğunu söyleyebiliriz. Bu ana temaların hepsinde yaklaşık olarak 12 ile 17 Temmuz tarihleri arasında her gün en az 3 ayrı oturum yapılmıştır. Önce bu ana temalardan örnekler vermek istiyorum. "Silahlı Kuvvetler ve Çatışma", "Ekonomi ve Toplum", "Topluluk Araştırmaları", "Eğitim Sosyolojisi", "Din Sosyolojisi", "İrkçilik, Milliyetçilik ve Etnik İlişkiler", "Aile Araştırmaları", "Gelecek Araştırması", "Sosyoloji Tarihi", "Sosyal Dönüşüm ve Gelişim Sosyolojisi", "Yaşlılık Sosyolojisi", "Boş Zamanlar Sosyolojisi", "İletişim Sosyolojisi", "Sosyolojik Teori", "Siyaset Sosyolojisi", "Yoksulluk, Sosyal Refah ve Sosyal Politika", "Karşılaştırmalı Sosyoloji", "Bölgesel ve Şehirselleşme", "Dil ve Toplum",

"Spor Sosyolojisi", "Çalışma Sosyolojisi", "Göç Sosyolojisi", "Toplumda Kadın", "Gençlik Sosyolojisi", "Yabancılaşma Teorisi", "Sanat Sosyolojisi", "Biyografi ve Toplum", "Felaket Sosyolojisi", "Ziraat ve Yiyecek Sosyolojisi", "Nüfus Sosyolojisi", "Klinik Sosyolojisi", "Sosyal Sınıflar ve Sosyal Hareketler", "Zihinsel Sağlık ve Hastalık", "Uluslar arası Turizm". "Sosyosibernetik", "Çocukluk Sosyolojisi", "Profesyonel Gruplar Sosyolojisi".

Bu kadar ana temadan bahsetmemiz, sosyolojinin gündelik hayatın birçok alanlarına değen genişlikte ele alınıyor oluşunu gösterme isteğimizdir. Dünya ölçeğinde toplumlarda yeni gelişen durumlar, sosyal sorunlar, yeni gruplar, hemen sosyolojik inceleminin gündemine girmektedir. Bunlar hızlı bir şekilde bir araştırma konusu olmakta ve konu ile ilgili tezler üretilmekte ve tartışılmaktadır.

Sosyoloji Kongrelerinde dünyanın çok farklı ülkelerinden sosyologların biraraya gelmesi, çok önemli bir iletişimi sağlamakta-

dır. Kongre program kitapçı-
na göz gezdirildiğinde, dünyanın
hemen hemen her ülkesinden
sosyologların katılımlarının oldu-
ğunu görmek mümkün. Bu da
ilim adamları için hem bir ileti-
şim kurma, hem de yeni ufuklara
açılma adına önemli imkanları
içinde barındırmaktadır. Çünkü
böylece sosyologların ülkeler
arası davetler almaları, yeni işbir-
liği kurmalarının ilk adımları
atılmaktadır.

Kongrenin Bazı Oturumları

Aynı anda yaklaşık 60 farklı
mekanda icra edilen bu oturum-
ların hepsini takip etmek tabi
ki mümkün değildir. Yukarıda
saydığım ana temaların hepsin-
de paralel oturumlar gerçekle-
ştirilmiştir. Ben bunlardan yal-
nızca, din sosyolojisi alanındaki
oturumlar ve ele alınan konu-
lardan bazılarını burada sunaca-
ğım. Öncelikle Türkiye’den Din
sosyolojisi oturumlarına beş ila-
hiyat fakültesi akademisyeninin
katıldığını belirtelim. Bunlar;
Marmara Üniversitesi’nden Prof.
Dr. Ali Köse, İSAM (İslami
İlimler Araştırma Vakfı)’ndan
Dr. Nuri Tınaz, Dokuz Eylül
Üniversitesi’nden Prof. Dr. Bülent
Baloğlu, Kahramanmaraş Sütçü
İmam Üniversitesi’nden Doç.
Dr. M. Ali Kirman, Çanakkale
Onsekiz Mart Üniversitesi’nden
Doç. Dr. Mustafa Tekin. Şimdi
bazı oturumlar ve tebliğ başlıkla-
rını sunabiliriz.

PART 1: PAPER OVERVIEW RC22.01

Religion on the Move: Religion

Dünya ölçeğinde toplumlarda yeni gelişen durumlar,
sosyal sorunlar, yeni gruplar, hemen sosyolojik incele-
menin gündemine girmektedir. Bunlar hızlı bir şekilde
bir araştırma konusu olmakta ve konu ile ilgili tezler
üretilmekte ve tartışılmaktadır. Sosyoloji Kongrelerinde
dünyanın çok farklı ülkelerinden sosyologların biraraya
gelmesi, çok önemli bir iletişimi sağlamaktadır.

in the Context of Global Migra- tion - Part 1: Cases

*Başkan: James V. Spickard and
Afe Adogame (Monday 12th July
15:30 – 17:30)*

“Göç Hareketinde Dine Bir
Yer Açmak ve Yeniden İnşa:
İstanbul’daki Transit Afrikalı
Göçmenler”

Nuri Tınaz

“Bütünleşme ve Ayrışma:
Japonya’ya Göç Eden Yabancı
Yerleşimcilerin Dinleri”

Hizuru Miki

“Bütünleşme Sürecinde Dinin
Rolü: İsviçre’deki Ortadoks Ce-
maatler Örneği”

Maria Haemmerli

“Göçmen Girişimciler Glo-
bal Dinle Karşılaştıklarında:
Paris’teki Milletlerüstü Çinli Hı-
ristiyanlar”

Nanlai Cao

Distributed Paper

“Türk Müslümanlarının Üçlü
Modernleşme, Sekülerleşme ve
Din Tecrübesi”

Ali Köse

RC22.02

Religion on the Move: Religion in the Context of Global Migra- tion - Part 2: Theories

Başkan: James V. Spickard and

*Afe Adogame (Monday 12th July
17:45 – 19:45)*

“Göç ve Dini ve Ulusal Kimlikle-
rin Etkisi”

Margit Warburg

“Din, Global Akıntılar ve İletişim
Bölgesi-Teorik Gelişme”

Rebecca Catto

“Milletlerüstü Göçte Din Biçim-
leri: Amerikan Göç Tecrübesinin
Ötesi”

James V. Spickard

“Dini Tabiatın Kimlik Talebi: Va-
tandaşlık Entegrasyonu İçin Bir
Engel mi Şans mı?”

Claude Proeschel

RC22.03

Religion and Power: Observing Catholicisms from the Global South

*Eloisa Martín (Monday 12th July
20:00 – 22:00)*

“Muhafazakar Ortodoksi ile Po-
püler Heterodoksi Arasındaki Ge-
rilimin Başlangıcı”

Renée De la Torre

“Belediye Meydanında Sekülerist
Tereke-Mexico 2006-2009.”

Felipe Gaytán Alcalá

“Çağdaş Çin’de Değişen Kilise
ve Devlet Dini: Cangzhou Dioce-
se Örneği”

Shun-hing Chan

“Katolik Popüler Dini ve Moderniteye Geçiş”

RC22.07

Religions of Modernity - Part 1

Başkan: Dick Houtman and Stef Aupers (Wednesday 14th July 17:45–19:45)

“Sürgülü Eklektisizm ve Modernite: Sunrise Vadisi Örneği”

Amurabi Pereira de. Oliveira

“Batılı Spor Kültürlerini Kurumsallaştırmadan Arındırma: Yarı Din-den Bedensel Ruhaniyete”

Davide Sterchele

“Kendini Tüketmek: Esrarengiz Tüketim Olarak Yeni Ruhanilik”

Andrew Dawson

“Batı Budizmi: Sekülerleşmenin Göstergesi ya da Postseküler Yeniden Cazibe İsteği”

Daniel Whillis

“Ahlâki Çoğulculuk ve Geç Modernite: Diniliğin Artışı Üzerine Bir Çalışma”

Seil Oh

“Reklam ve Din: Çatışmalar Nerede Yükseliyor?”

Gustavo Guizzardi

Distributed Papers

“Latin Amerika’da Yahudi Cemaatleri Arasında Dini Yeniden Dirilme”

Daniel Fainstein

“Modernite İle Azizlerin Başa Çıkmasında Daha Sonraki Gün”

“Bir Tayvanlı Budist Organizasyonu Olarak Tzu-Chi’de Dini Televizyon Ağının Kullanılışı”

Pei-Ru Liao

RC22.08

Religions of Modernity - Part 2

Başkan: Dick Houtman and Stef Aupers (Wednesday 14th July 20:00 – 22:00)

“Rusya’da Ortodoks Geleneğin Çağdaş Dönüşümü”

Ipatova Liana

“Sekülerleşmenin Geleceği ve Dindarlığın Yeni Formları”

Bülent Baloglu, Ali Kirman

“Hem Dindar Hem Seküler Olmanın İkircikli Perspektifinin Ötesinde: Bir Örnek Çalışma Olarak Portekiz Katolisizmi”

Steffen Dix

“Bangladeş’teki İslami Giyim Modunu Yeniden Biçimlendirme: Batı Modernizmine Karşı Yeni Bir İslami Modernizm”

Mohammad Musfequs Salehin 5

RC22.14

Roundtable

Religion and the Sociological Imagination: Empirical Applications - Part 2

Chair: Adam Possamai Discussant: *Grace Davie* (Friday 16th July 15:30–17:30) 7

“Xiaojiao’dan İslam’a: Modern Çin’de Dine Bir Çerçeve Çizmek”

Su Min

“Diğer Dinlerle İlişkiler: Kavramsallaştırma Problemleri”

Dobrosława Wiktor-Mach

“Kutsalın Yapısı: Ya da Latin Amerika’da Popüler Dini Nasıl Düşünebiliriz?”

Eloisa Martin

“Meksika’da Sekülerleşme ve Pantecostal Paradoks”

Ramiro Jaimes Martínez

“Katolik Okulları ve Sekülerleşmiş Bir Dünyanın Meydan Okuması: Modern Bir Toplumda Stratejileri Uzlaştırmak”

Magdalena Smak Wójcicka

“Türkiye’de Dini Çoğulculuğu Yeniden Düşünmek”

Mustafa Tekin

“Din ve Ruhanilik Konusunda Kamusal Tartışmalar: Temaları, Farklılıkları ve Benzerlikleri Ta-

nımlamak”

Erika Willander

“Din Sosyolojisi ve Popüler Kültür: Bazı Teorik Mülahazalar”

Andreas Häger

“Din ve Bilim Arasında Diyaloğun Bir Kadını”

Ana Burgués, Lena de Botton, Cristina Pulido, Sandra Martin

“Dünya Toplumunda Bir Bilgi Kategorisi Olarak Din: Arap Hıristiyanlığında Dini Cinsiyet Düzenlemeleri ve Dini Pratik”

Heidemarie Winkel

Programın çok sınırlı bir kesitinden de anlaşılacağı üzere, aslında dünya ülkelerinin farklı konulardaki tecrübe ve yaklaşımlarının bu kongre vesilesiyle paylaşıldığı bir ortam oluşmuştur. Japonya’dan Meksika’ya kadar göç, kimlik ve modernlik vb. tecrübeleri içerisinde dinin rolü, konumu bu tebliğlerde tartışma konusu yapılmıştır. İlim adamları bu tebliğleri dinledikten sonra, soru sorma ve tartışma imkanı da bulmuşlardır. Her oturumun sonunda, soru ve tartışmalar için olabildiğince zaman ayrılmaya çalışılmıştır.

Kongre süresince dünyanın önemli yayınevleri Kongre merkezinde standlar açmışlar; dergi, kitap gibi yayınlarını tanıtmışlardır. Cambridge, Sage Publication, Zed Books, Routledge gibi yayınevler bunlar arasındadır. Ayrıca kongre merkezinin muhtelif mekanlarında açılan masalarda, hem kongre süresince yapılacak etkinliklerle ilgili bilgiler verilmiş, hem de gelecek yıllarda icra edilecek olan sosyoloji toplantılarının tanıtımı yapılmıştır. ISA’nın bundan sonraki kongresi 2014 yılında Japonya’da olacaktır.

Küreselleşen Dünyada Anayasanın Meşruluğu

Hasan H. AKKAŞ

Giriş

Modernleşme sürecinde toplumların sahip oldukları kimliklerle diğerlerini ötekileştirerek kendini tanıma hakkı, homojen bir kültür yoluyla ulus olma ve devlet kurma çabası son 50 yıldır küreselleşen dünyada, ekonomiden siyasete ve hukuka toplumsal yapıları değiştirmiştir. Küreselleşme süreci bireyden topluma ve devlete ilişkileri ve etkileşimleri yeniden belirlemekte ya da mevcut yapılar ve düzenlemeler küresel etkilere maruz kalarak toplumsal yaşam alanları yeniden şekillenmektedir.

Yerelden ulusala, çevreden merkeze doğru bir eğilimi içselleştiren modernleşme süreci küreselleşme ile birlikte ulusaldan bölgele ve küresele ulusların ilişkilerini ve etkileşimlerini uluslar arası konuma taşımakta, bu süreçte toplumsal düzeni ve hatta toplumun politik niteliğini belirleyen hukuki normlar, evrensel standartlar temelinde yeniden ele alınmaktadır. Bu durumda evrensel insan hakları temeline dayanan hukuka sahip olan devlet

çağımız dünyasından tecrit edilmektedir. Şüphesiz bunu etkileyen diğer bir husus da, küreselleşme sürecinin demokratikleşme dalgaları olarak adlandırılan gelişmelerin tüm dünyada yaygınlık kazanması ve bunun doğal sonucu olarak da toplumların sahip olduğu demokrasi dışı rejimlerin dönüşüme uğraması veya rejimlerinde niceliksel de olsa demokratik değerlere önem atfedilmesi olmuştur.

Çalışma modernleşme sürecinde toplumsal düzeni niteleyen ve henüz 200 yıllık bir geçmişe sahip olan anayasaların, küreselleşmenin etkilediği yeni düşünce dünyaları ve yaşam biçimleri üzerinde durmakta; anayasanın tanımından, anayasal değişikliklere ve anayasanın bir toplumda meşruluğunu sağlayan dinamiklere açıklamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda özellikle ülkemizde esaslı bir analize tabi tutulmayan ve yapay krizlerin çözümü olarak gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri veya yeni anayasa yapma alışkanlıkları, anayasanın yürürlüğe girmeden toplum-

sal kesimler tarafından tartışılmasına neden olmuştur. Bu gerilimi besleyen unsurlar arasında sosyal mühendislik çabaları, toplumsal kültürün göz ardı edilmesi ve toplumsal farklılıkların zenginlik yerine toplumsal dışlanma olarak tanımlanmasıdır. Çalışmada anayasal değişiklikler ve yeni anayasa çabalarının anayasanın meşruluğunu sürdürmedeki önemi vurgulanmış ve anayasal meşruluk, sosyolojik bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Ayrıca küresel etkiler ve demokratikleşme dalgalarının ortaya çıkardığı insan haklarının evrenselliğini temel alan demokratik anayasa, anayasanın toplumdaki meşruluğu açısından açıklanmıştır.

Anayasanın Yeniden Tanımlanması

Anayasa devletin kuruluşunu, kişilerle ve kişilerin birbirleriyle ilişkilerindeki temel hak ve hürriyetlerini tanımlayan, tanınan hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını engelleyecek yasama ve yargı sistemini kuran temel kanundur (Gözler, 2007:18). Normlar hiye-

rarşisinde en üst konumda bulunan anayasaya aykırı yasa yapılamaz ve kaynağını anayasadan almayan bir yetki de kullanılamaz. Anayasa özellikle yönetenin yetkilerini sınırlandırmada, toplumun yaşam biçimini belirlemede toplumun aynası olduğu söylenebilir. Bundan dolayı anayasa, seçilen her iktidarın değiştirmek istediği metin değildir. Aksi halde anayasa seçilmiş iktidarın siyasi görüşlerini yansıtan metne dönüşmektedir. Oysa iktidarlara, kabul edilen anayasaya uygun olarak yasa çıkarmalıdır. Nino bir toplumda anayasanın yazılı-yazısız olmasının önemli olmadığını belirttiği eserde önemli olan, anayasanın içeriği ve toplumdaki etkinliğidir. O'na göre insanlık tarihi, yasa yoluyla zorbalığı nasıl sürdürdüğünün tecrübeleriyle doludur (Nino, 1996:3-5). Kısaca anayasal düzenin getirdiği sistem ile toplumsal yaşam arasındaki ilişki; yürütülmek istenen sistemin adilliği, hukukiliği ve nesnelliği ile toplumsal değerlerin gelişmesine ve çağdaşlaşmasına katkıda bulunacak evrenselleşme olmalıdır.

Çağdaş anayasalar sadece devletin temel kurumlarını ve örgütlenişini belirtmekle kalmaz aynı zamanda devletin ve toplumun dayandığı temel esasları (demokratik, laik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi gibi) yani politik niteliğini de belirtirler. Bu anlamda anayasa, devletin temel niteliğini, yönetim biçimini, kurumsallaşmasını, kurumların birbirleriyle ilişkilerini ve devlet kurumlarının görev, yetki alanları ve sınırlarını tanımlamaktadır. Kısaca anayasa

ile toplumsal düzeni belirleyen en temel kamu hukuku kaynağı olmaktadır. Bundan dolayı da anayasa toplum düzeninin ve devlet örgütlenmesinin meşruluk kaynağını oluşturmaktadır. Toplumsal düzen ve devlet örgütlenmesinin meşruluk kaynağını oluşturan anayasanın yapılması, değiştirilmesi ve diğer yasalara göre farklılık göstermesi doğaldır (Lerner, 2006:11-12). Anayasaların yapılması ve değiştirilmesinde farklı yöntemler uygulanmaktadır. Uygulanan yöntemler ne olursa olsun anayasanın, anayasal düzen ile toplumsal irade arasında ortak bir mutabakatı temsil etmesi gerektiği söylenebilir.

Kısaca toplumların anayasal gelişmeleri ile sistemin demokratikleşmesi arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Bu anlamda Türk anayasal gelişmeleri, tarihi süreçte analiz edildiğinde 1876 tarihli Kanun-i Esasi ile başlayan ve 1908 İkinci Meşrutiyet'le birlikte Kanun-i Esasi'nin parlamenter rejime yönelik uygulamaları içerdiği söylenebilir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Kurtuluş Savaşı yıllarında kabul edilen 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Meclis üstünlüğü ilkesine dayalı bir sistemi öngörmekle birlikte 20 Nisan 1924'te yapılan anayasa ile parlamenter sisteme geçilmiştir. Nihayet 1961 ve 1982 anayasaları parlamenter demokratik sistemi getirmiş (Durgun, 1999:216, 223, 247 ve 256-266) ancak 1982 Anayasası'nın, 1961 Anayasası ve dönemin diğer ülke anayasaları ile karşılaştırıldığında daha otoriter nitelikleri barındırması açısından

anayasa uygulamaları konusunda toplumsal mutabakatın giderek zayıfladığı bir döneme girilmiştir. Bir diğer ifadeyle, özellikle son elli yıldır çağdaş dünyada insan hakları temelinde bireysel özgürlük, adalet ve eşitliğin giderek evrenselleştiği bir dönemde ülkemizde yaşanan krizler gerekçe gösterilerek özgürlük, adalet ve eşitliği kısıtlayan otoriter eğilimleri içinde barındıran bir anayasanın sürdürülmeye çalışılması, bürokratik oligarşinin çırpınışları olmakta, toplumsal gelişme güçlükle sürdürülebildiğinden yurttaşların demokratik sisteme ve kurumlara güvenleri giderek azalmaktadır. Gerilimin sürekli hale getirilmeye çalışıldığı bir toplumda hafıza kayıpları ortaya çıkmakta ve toplum içi karmaşalar ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluklar toplumsal kesimlerin bilinçliliği, kurumların demokratik değerlerle kurumsallaşması, yurttaş katılımı ve yargının toplumsal talepler ile evrensel değerler arasında bir köprü görevini yerine getirmesiyle giderilebilir. Bu çerçevede anayasa yoluyla bireyden devlete ilişkiler yeniden tanımlanmalı ve ülkemizde yapılacak yeni anayasa evrensel gelişmeleri dikkate alınmalıdır.

Anayasanın Değiştirilmesi Sorunu

Anayasa normlar hiyerarşisinde en üst sırayı teşkil etmesi nedeniyle yapılması ve değiştirilmesi yasalardan daha zor koşullara bağlanmıştır (Eisgruber, 2007:13). Çünkü anayasaların sıkça değiştirilmesi toplumsal istikrarı zedelemektedir. Anayasa doğa hukuk kuramcılarınca toplumu oluşturan

ran bireyler arasında yapılmış sosyal bir sözleşmedir. Bu sözleşme bireylerin oy birliğiyle gerçekleştirilmiştir. Sözleşmenin değiştirilmesinde de ulusun ortak rızası gerekmektedir. Anayasaların değiştirilemeyeceğine yönelik görüşler, günümüz küresel dünyasında savunulması olanaklı değildir. Günümüzde dinamik anayasa kavramından söz edilmekte ve küreselleşme sürecinde yaşanan toplumsal değişimlere paralel olarak demokratik değerlerin toplumda yaygınlaşmasıyla birlikte toplumsal kesimlerin duyarlılıklarının artacağı, kamusal alanın yaygınlaşmasıyla da sorunların müzakereci süreçlerle tartışılarak diyalog ve yönetim ağ-bağ ilişkilerle çözümleneceği dolayısıyla anayasal düzenlemelerin bu süreçlerin çıktısı olarak değişeceği ve toplumda haklılaşacağı dile getirilmektedir (Olson, 2007:334-335). Bir diğer ifadeyle ekonominin küreselleşmesi siyasetten hukuka toplumsal yaşamın tercihlerini ve değerlerinin de küreselleşmesine neden olmuş, günümüz dünyasında insan haklarına dayalı evrensel standartlar hukuk devletin temel normu haline gelmiştir.

Anayasa hukuku açısından anayasa değişikliklerini ve yeni anayasa yapımını değerlendiren Eroğul; anayasa yapımını asli kurucu iktidar, anayasal değişikliklerinin ise tali kurucu iktidar tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder (Eroğul, 1974:27). Burada asli kurucu iktidar asli kuruculuk işlevini yerine getire-

rek devletin yürütülmesini gerçekleştirecek temel organları kurmaktadır. Bir diğer ifadeyle kurulmuş olan iktidarın hukuki ve siyasal statüleri asli kurucu iktidar tarafından belirlenmiş olmaktadır. Böylece kurulmuş iktidar kendisine verilen yetki çerçevesinde

Anayasa yapımı genellikle toplumların buhran dönemlerinin ürünü olup asli kurucu irade tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla başlangıçta kendini herhangi bir hukuki gerekçeye dayandırmaz. Ancak anayasa referandum yoluyla halk tarafından onaylanmakla birlikte meşruiyetini kazanmış olmaktadır. Aksi halde bütün toplumsal grupların üzerinde anlaştıkları ve toplumsal kesimlerin düşüncelerini olduğu gibi yansıtan bir toplumsal sözleşme niteliğini taşıyan anayasa söz konusu olamaz. Anayasanın değiştirilmesi konusunda ortak bir mutabakat olmasına rağmen olağan dönemde yenilenmesi, olağanüstü dönemlerle karşılaştırıldığında daha güç olmaktadır.

anayasal değişiklikleri gerçekleştirmektedir.

Anayasa yapımı genellikle toplumların buhran dönemlerinin ürünü olup asli kurucu irade tarafından gerçekleştirilmektedir.

dir. Dolayısıyla başlangıçta kendini herhangi bir hukuki gerekçeye dayandırmaz. Ancak anayasa referandum yoluyla halk tarafından onaylanmakla birlikte meşruiyetini kazanmış olmaktadır. Aksi halde bütün toplumsal grupların üzerinde anlaştıkları ve toplumsal kesimlerin düşüncelerini olduğu gibi yansıtan bir toplumsal sözleşme niteliğini taşıyan anayasa söz konusu olamaz. Anayasanın değiştirilmesi konusunda ortak bir mutabakat olmasına rağmen olağan dönemde yenilenmesi, olağanüstü dönemlerle karşılaştırıldığında daha güç olmaktadır. Bundan dolayı yapılacak anayasa değişiklikleri konusunda geliştirilen yöntemler, yeni anayasanın yapılmasına örnek teşkil etmelidir. Kısaca içinde yaşadığımız yüzyılda anayasa değişiklikleri ve yeni anayasa yapım süreci demokrasinin yöntemlerinden hareketle geliştirilmelidir.

Anayasanın değiştirilmesinde uygulanan yöntemler nedeniyle yumuşak ve sert olarak sınıflandırılmaktadır (Gözler, 2001:16-18). Yumuşak anayasalar diğer yasaların bağlı olduğu değiştirilme usullerine tabidirler. Örneğin yazısız anayasa olarak nitelenen İngiliz geleneksel anayasası değiştirilmesi kolay olan yumuşak anayasadır. Katı (sert) anayasalar ise yapılması ve değiştirilmesi diğer yasalardan farklıdır. Yazılı anayasaların çoğunluğu katıdır. Anayasanın değiştirilmesini katılaştıran (kazuistik) durum anaya-

sa değişikliği için salt veya nite-likli çoğunluk aranması, halkoyla-masına sunulması, değiştirileme-yecek maddeleri öngörmesi, belli süre ve dönemlerde değiştirile-memesi gibi usullerdir. Anayasa ilahi metinler olmayıp, insan ira-desinin ürünü hukuki metinlerdir. Anayasalar diğer hukuki metin-lerle karşılaştırıldığında değişti-rilmesi daha zor olsa da toplumsal ve tarihsel koşullara bağlı olarak değiştirilmelidir. Kısaca anayasa-lar ihtiyaç duyulduğunda yapıl-

si ve hukuk devleti ilkeleri belir-leyici oldu. Bunun doğal sonu-cu ise modernleşme sürecinde ortaya çıkan ulus-devlet ve onun egemenliğinin meşru kaynağını oluşturan anayasal ilkelerin bir kısmı, küresel yönetimlere dev-redilmek zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Burada ulus-devletin modernleşme sürecinde tanımla-nan egemenliği de tartışmalı hale gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak ulusal alana yönelik merkez-evre ilişkileri ile ulusun

ve küreselleşmenin etkileri açı-sından değerlendirmektedirler. Anayasanın toplumsal meşru-luğundan kastedilen onun, top-lum tarafından kabul edilmesi-dir. Anayasal bir norm hukuki-lık ilkesine bağlı olabilir ancak toplum tarafından kabul edilme-yebilir. Ayrıca sosyolojik meşru-iyet ile anayasanın yasal ve moral meşrulukları da toplumda hak-lılaşmaktadır. Toplum tarafın-dan desteklenmeyen bir anaya-sa, yazılı metin olmaktan öteye geçememektedir (Tekir ve Akkaş, 2010:37-40). Yurttaşlar anaya-sa yoluyla kendilerini güvende hissettiklerinde hem anayasa-nın meşruluğu güçlenmekte hem de devlet ve kurumlar ile yurttaş bağı kurularak, devlet ve kurum-ları kurumsallaşmaktadır.

Anayasa, devlet yurttaş iliş-kilerini düzenleyen temel yasa olması nedeniyle evrensel norm-lara ve değişen sosyal gerekli-ęe dayanmalıdır. Sosyal yaşamda ortaya çıkan değişime paralel ola-rak anayasal değişiklikler de yapı-labilmelidir. Anayasanın değişti-rilmesini zorlaştıran temel düşün-ce onun toplumsal bir mutaba-kat metni olması veya anayasaya hukuki normlar hiyerarşisi için-de hiyerarşik olarak daha önemli bir değer atfedilmesidir. Günümüz küreselleşme süreci dikkate alın-dığında anayasaların değiştirile-meyen hükümleri otoriter ağ-rışımları içermekte ve toplum-sal gelişme ile hukuk arasında gerilimlere neden olmaktadır. Ayrıca anayasal değişime direnen bir yargı ile yasal ya da anayasal düzenlemeler yoluyla toplumsal talepleri karşılamaya çalışan siya-

1982 Anayasası günümüz demokratik sistemlerin anaya-saları ve küreselleşme sürecinin etkileri açısından değer-lendirildiğinde, 17 kez anayasa üzerinde değişiklik yapılmış olmakla birlikte toplumsal kesimlerin yeni bir anaya-sa yapımı konusundaki taleplerini daha da artırdığı söy-lenebilir. Yeni anayasanın toplumda sürdürölmesinin ön koşulu toplumsal yapının analiz edilmesi ve yeni anayasa yapım sürecine örgütlü ya da örgütsüz, toplumsal kesim-lerin katılmalarını sağlamaktır.

malı, değiştirilmeli ya da varlığı-na son verilebilmelidir.

Sovyetler Birliği'nin ökü-řü sonrasında yaşanan gelişme-ler, uluslar arası ilişkilerde yeni küresel aktörlerin ortaya ık-masına neden olmakta ve tüm dünya, demokratikleşme dal-galarının kapsama alanına gire-rek siyasal rejimler ve anayasa-lar etkilenmektedir. Bu ereve-de günümüzde insan hakları, insanlı-ęın ortak hukuk dili haline gele-rek evrenselleşti ve anayasa yapı-mında insan hakları, demokra-

bölgesel ve uluslararası ilişkileri de anayasal düzenlemeleri etkile-miştir. Dolayısıyla anayasal deği-şiklikler ve yeni anayasa yapımı sadece toplumsal talepleri değil toplumun ağdaşlaşma talepleri-ni de gerçekleştirecek nitelikte olmalı ve anayasal düzenlemeler-de evrensel değerler dikkate alın-malıdır.

Küreselleşen Dünyada Anayasanın Meşruluğu

Tekir ve Akkař¹ eserde ana-yasanın meşruluğunu, sosyolojik

sal iktidarın (egemenliği temsil eden tali kurucu iktidarın) çatışması, anayasayı sosyolojik meşruiyet açısından sorunlu hale getirmektedir. Tekir ve Akkaş, yargının, ne meclisin yapacağı düzenlemelerin önünde bir engel, ne de meclisin yaptığı her düzenlemeyi onaylayan bir makam olmayacağını dile getirmektedirler. Onlar'a göre yargı, meclisin yaptığı düzenlemeleri yasallık, adillik ve evrensellik ilkeleri açısından kontrol etmelidir (Tekir ve Akkaş, 2010:44-45). Bu durum aynı zamanda sistemi yürüten unsurların birbirlerini dengelemesi açısından da önemlidir.

Meşruluk kavramı hukuk ilkelerine uymaktan ziyade anayasal ilkelerin toplumsal kesimler tarafından onanmasını anlatır. Böylece meşruluk ile anayasal ilke arasında uyumluluk olabildiği gibi zıtlıkta söz konusu olabilmektedir. Çünkü meşruluk herhangi bir olgu, olay, durum ya da davranışın toplumda yaygın biçimde yerinde, doğru ve haklı bulunması anlamına gelmekte ve kamuoyunun kanaatleri de zamanla uzun veya kısa sürelerde değişebilmektedir. Anayasanın hukukilik ilkesi ile meşruiyeti arasındaki ilişki ilkinde bir normun ortaya çıkışı belirtilirken, ikincisinde ortaya çıkan normun toplum tarafından kabullenilmesini ve sahiplenilmesini anlatmaktadır.

Anayasal meşruluğun üç temel unsurundan bahsedilmektedir. Bunlar siyasi kültür, işlevsel etkinlik ve anayasa yapım sürecidir (Gönenç, 2009). Siyasi kültürle anlatılmak istenen siyasi objelere ilişkin değer, inanç ve tavır-

lardır. Bir toplumda siyasi kurumların sürdürülmesinde siyasi kültür önemlidir. Yapılan bir anayasa toplumun değerleriyle uyumlu olduğu ölçüde meşruiyeti, dolayısıyla toplumda haklılaşması güçlenmekte ve yaşama şansı da artmaktadır. İşlevsel etkinlik siyasi sistem içinde yer alan siyasi kurumların birey ve grupların beklentilerini yerine getirebilme performansdır. Anayasal meşruiyet burada anayasal normların, toplumun ekseriyetinin beklentileriyle uyumlu olması anlamına gelmektedir. Ayrıca anayasa yapım sürecinde toplumsal kesimlerin temsil edilmesi veya katılmaları arttıkça anayasanın meşruluğu da artmaktadır. Bir diğer ifadeyle anayasa, toplumsal kesimlerin çoğunluğunun beklentilerini karşılayabildiği ölçüde toplumsal desteği güçlü olacaktır.

Toplumlarda değişimin kaçınılmazlığını dile getiren Aharon'un eserinden aktaran Tekir ve Akkaş, bu değişimin denge üzerinde sürdürülmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Yargıçlar istikrarı sürdürmek adına değişime karşı çıkmaları yasayı yozlaştıracak istikrarsız değişim ise güvensizliği doğuracaktır. Yargıcın rolü toplumun ihtiyaçları ile yasa arasında ortaya çıkacak muhtemel boşlukta köprü olabilmektir. Böylece demokratik sistemin yozlaşması da engellenmiş olacaktır (Tekir ve Akkaş, 2010:46). Kısaca anayasal meşruluk toplumsal talepleri karşılayan meclis ve insan hakları temelinde evrensel adalet ilkelerini savunan bir yargı ile sürdürülebilir.

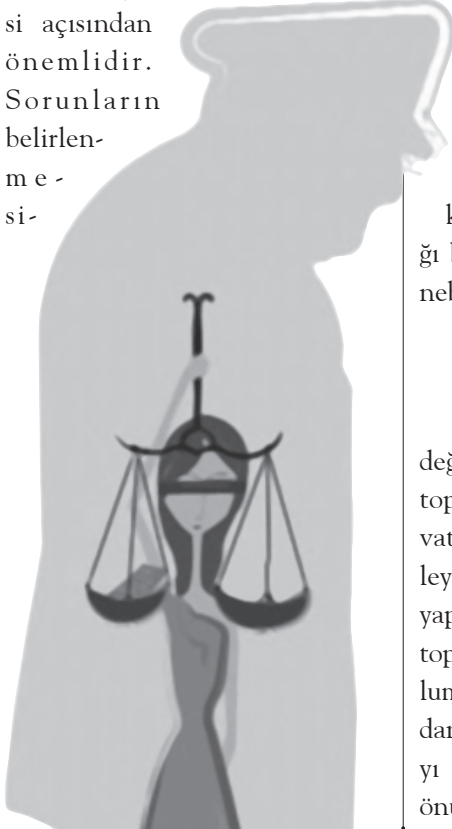
Küreselleşme temel hakla-

rın evrenselleşmesine ve anayasanın demokratikleşmesine katkıda bulunduğu söylenebilir. Küreselleşmenin tüm dünyada demokratikleşme dalgalarına neden olarak devlet organlarını demokratik ilkeler temelinde kurumsallaşmasını etkilerken aynı zamanda devlet organları, insan hakları ve özgürlüklerinin evrenselleştiği hukuk yapısı içinde sınırlanmaktadır (Gavin, 2002:7-9). Ancak insan hakları konusunda evrensel değerlerin yaygınlaşması, giderek yargıçlar devletine dönüşeceği tartışmalarını da beraberinde getirmektedir².

Demokratik anayasacılık düşüncesinde anayasa, toplumsal sözleşme olarak tanımlanır. Buna göre anayasa, toplumsal siyaset ile özgürlük konusunda ortak bir mutabakatı ifade eder. Toplumun yaşadığı gelişmeler karşısında mutabakatı temsil edemeyen anayasa, toplumun kendinden beklediği işlevleri yerine getirememektedir. Bu durumda kurucu iktidar olan halk veya onun seçilmiş temsilcileri anayasayı değiştirebilmekte veya yenisini yapabilmektedir (Foweraker ve Landman, 2002:43). Bu anlamda 1982 Anayasası da anayasayı hazırlama görevi, yapılma süreci ve oylaması ile anayasa tasarısı konusunda her türlü tartışma, sorgulama ve eleştirinin yasaklanması dikkate alındığında otoriter niteliklerin, daha anayasa yapım sürecinde var olduğu söylenebilir. 1982 Anayasası'nın yapılması sürecindeki bu olumsuzluklar yürütülmesinde siyasi, hukuki ve kurumsal sorunlara neden olmuştur. Şüphesiz bunun temel neden-

leri arasında otoriterlik, evrensel değerleri göz ardı etme, toplumsal gelişmeler karşısında duyar-sız kalma, topluma güven duyma-ma ve toplumu mühendislik pro-jesi olarak görme gibi bazı husus-lar yer almaktadır. Bu çerçeve-de 1982 Anayasası analiz edildi-ğinde parlamenter sistemle uyum-lu olmayan cumhurbaşkanlığı makamının güçlendirilmesi, Milli Güvenlik Kurulu, sivil ve aske-ri yargı örgütlenmeleri, YÖK ve üniversiteler rejimin yürütülme-sinde vesayetçi unsurları oluşturuşlardır.

Toplumda yaşanan kimlik sorunlarını çözmede çeşitli türler-de demokratik unsurlar göz ardı edilmemelidir. Özellikle toplu-mun farklı kesimlerinin yaygın bir kamusal alanda sorunları müza-kere etmeleri ve ortak bir dili birlikte oluşturabilmeleri, diyalog-un gelişme-si açısından önemlidir. Sorunların belirlen-mesi-

ne ve çözümüne yönelik fark-lı kesimlerin birbirlerine empa-ti ile yaklaşmaları ortak dil ve barışçıl birlikteliği yaygınlaştırarak yeni bir anayasanın toplumsal mutabakat zeminini oluşturabilir. Kaldı ki 1982 Anayasası yürür-lüğe girdikten sonra anayasanın değiştirilmesine yönelik talepler siyasi partiler, meslek oda-ları ve sivil toplum kesimlerin-ce sempozyum, panel ve konfe-ranslar yoluyla tartışılmış ve yeni anayasa taslakları önerilmiş olma-sı, toplumsal kesimlerce yeni bir anayasanın yapılması konusunda-ki mutabakatı göstermesi açısın-dan da önemli olduğu ifade edi-lebilir. 1982 Anayasası'nın 17 kez değişikliğe uğraması, anayasanın iç tutarlılığını zedelemiş ve yük-sek mahkemenin aldığı kararlar ile siyasi otoritenin yasal ve ana-yasal değişiklikleri arasında geri-limleri artırmıştır. Son yıl-larda yaşanan bu çekişmele-rin toplumun, siyasal siste-me olan güvenini zedelediği ve yeni bir anayasanın yapıl-ması konusunda toplumsal kesimlerin mutabakata vardı-ğı bir durum ortaya çıktığı söyle-nebilir.

Sonuç Yerine

Toplumsal yapı dinamik olup değişim kaçınılmazdır. Anayasalar toplumun politik niteliğini ve vatandaş-devlet ilişkilerini belir-leyen temel yasa olması nedeniyle yapılacak anayasal düzenlemeler toplumsal yapıyı, ilişkileri ve top-lumsal gelişme ve değişimi doğru-dan etkilemektedir. Bundan dola-yı anayasa, toplumsal değişimin önünde bir engel ya da toplum-

sal değişmeyi zorlayan bir metin olmamalıdır. Günümüz demok-ratik sistemlerinde anayasa, top-lumla devlet arasında ağ-bağı oluşturmakta, toplumun küresel dünyadaki gelişmeler bağında ise köprü görevini üstlenmektedir. İçinde yaşadığımız küresel dün-yada anayasanın meşruluğu, ana-yasal düzenlemelerin hem küre-sel gelişmeler, hem de toplumsal koşullar arasında dengeyi sürdürü-bilme performansına bağlıdır.

1982 Anayasası günümüz demokratik sistemlerin anayasala-rı ve küreselleşme sürecinin etki-leri açısından değerlendirildiğin-de, 17 kez anayasa üzerinde de-ği-şiklik yapılmış olmakla birlikte toplumsal kesimlerin yeni bir ana-yasa yapımı konusundaki taleple-rini daha da artırdığı söylenebilir. Yeni anayasanın toplumda sür-dürülmesinin ön koşulu toplum-sal yapının analiz edilmesi ve yeni anayasa yapım sürecine örgütlü ya da örgütsüz, toplumsal kesimlerin katılmalarını sağlamaktır. Bu çer-çevede sürdürülen yeni anayasa-nın sivil olması gerektiği üzerin-de yapılan tartışmalar, anayasa yapma konusunda askeri alışkan-lıklar dikkate alındığında önemli olmakla birlikte anayasanın zaten toplumsal bir mutabakatla gerçek-leştirilme zorunluluğu söz konu-su tartışmayı anlamsız kılmakta-dır. Ancak yeni anayasa konu-sunda siyasi partilerden sivil top-luma hazırlanan taslaklar dikkate alındığında anayasanın sivilliliğini sağlayan temel unsurun uzman-larca hazırlanması değil, anayasa-nın temel ilkeleri konusunda top-lumun tüm kesimlerince ortak bir iradenin oluşturulmasına yöne-

lik çabanın sarf edilmesidir. Aksi halde anayasa yapımı, üniformasız bir sosyal mühendislik projesi olarak karşımıza çıkacaktır. Anayasa yapımı konusunda uzmanlar şüphesiz rehberlik edebilirler ancak anayasanın toplumsal kesimlerce tartışılmadan halkoyuna sunulması ve kabul edilmesi, günümüz demokrasilerinin yürütülmesinde iletişimi temel alan yaygın bir kamusal alan için yurttaşların diyalojik, çekişmeci, söylevci ve radikal gibi demokrasinin çeşitli usulleri yoluyla anayasa değişikliklerini ya da yeni anayasa yapımını müzakere etmelerine olanak tanınmaması, anayasanın demokratik olduğu konusundaki endişeleri artırmaktadır. Öncelikli olarak toplumsal kesimler bilinçlenmeli ve anayasa yapım sürecine katılmaları teşvik edilmelidir.

Küreselleşme süreci ve demokratik sistemin sürdürülmesi, toplumların anayasal anlayışlarını etkileyerek yeni düzenlemeler yapmalarını gerekli kılmıştır. Günümüz Türkiye'sinde özellikle son yıllarda tartışılan ve zaman zaman siyasal krizlere de neden olan yeni anayasa yapımı, anayasanın meşruluğu, toplumsal gelişme ve çağdaş niteliklere sahip olma gibi unsurlar dikkate alındığında yeni anayasanın temel ilkeleri üzerinde bir müzakerenin aşağıdaki konularda yapılması ve diyalojik, çekişmeci ve söylemsel gibi demokrasinin farklı yöntemleri kullanılarak ortak bir mutabakatın sağlanması anayasanın meşruluğu, demokrasinin güçlülüğü ve sistemin sürdürülmesi açısından önemli olmaktadır. Bunlar:

*Yurttaş kavramı anayasa-

da yeniden tanımlanmalıdır. Yurttaşlık kavramı ile Türklüğü temel alan bir çerçeve mi kastedildiği yoksa Türkiye cumhuriyeti yurttaşı olma anlamına mı geldiği sorunlar çözülmelidir. Aksi halde Türküm, Türkiyeliyim tartışmaları yasal ve anayasal gelişmelerin toplumsal yaşamdaki meşruluğunu zedelemeye devam edecektir.

*Merkez-çevre ilişkileri yeniden belirlenmelidir. Bu kapsamda yetkiler merkez çevre arasında yeniden tanımlanmalı, merkeziyetçi veya adem-i merkeziyetçi anlayış arasında bir tercihte bulunulmalıdır. Demokratik sistemin çağdaş dünyada güçlü olarak sürdürülmesinin yetki paylaşımı ve dağıtımı ile sorumluluk sahibi toplumsal kesimlerin örgütlülüğü ölçüsünde başarılı olabildiği dikkate alınmalıdır.

*Devlet organlarının görev alanları yeniden belirlenmelidir. Bu çerçevede kimi görev ve yetkiler yerel birimlere, kimileri uluslararası birimlere aktarılmalı denge ve denetleme mekanizmaları çağdaş anlayışla yeniden tanımlanmalıdır.

*Laiklik ilkesi devletin bütün

dinlere eşit mesafesi olarak sınırlandırılmalı, devletin dinler arasında tercihi olmamalıdır. Bir tarafta inanç özgürlüğü güvence altına alınırken diğer tarafta dinsel inancı olmayanların da yaşamalarına olanak tanınmalıdır.

*Temel hak ve özgürlük konusunda anayasa negatif tutumu tercih etmelidir. Aksi halde anayasanın verdiği pozitif özgürlük yoluyla yurttaşların temel haklarının sınırlandırılabilmesi mümkündür. Dolayısıyla anayasa özgürlük, eşitlik ve tutarlılık ilkelerini temel almalıdır. Anayasa toplumun gelişmesi ve çağdaşlaşmasının meşru kaynağı olmalıdır. Siyasal hakların ve özgürlüklerin kısıtlanması, toplumsal gelişme ile siyasal sistem arasında gerilimlere neden olarak sistemin işlemez hale gelmesine yol açacaktır. Bu sorunların giderilmesinin en önemli yolu ise siyasal düşünce, örgütlenme ve katılma özgürlüklerinin yeni anayasada genişlemesi ve toplumda yaygınlaşmasıdır.

*Ülkemizde geçmişte yaşanan olumsuz durumlar nedeniyle aşırı özgürlük, sorunların sebebi olarak gösterilmekte ve bireyin temel

hak ve özgürlükleri sınırlandırılabilir. Esasen ülkemizde yaşanan temel sorun aşırı özgürlükten değil, vesayetçi anlayışlar nedeniyle toplumda yaşanan karmaşalar bahane edilerek temel hakların sınırlandırılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla yasa koyucu, yurttaşın lehine ve kendi aleyhine özgürlüğü tanımlamalıdır.

*Türkiye Cumhuriyeti anayasaları, tarihi süreçte analiz edildiklerinde tepki anayasaları olduğunu söylemek mümkündür. Anayasa yapımına tepkisel yaklaşım, toplumsal gerilimlere neden olmakta ve anayasa değişim taleplerini daha çok artırmaktadır. Toplumsal mutabakat metni olarak varsayılan anayasa, toplumsal tepkiyi gidermenin ötesinde evrensel değerlerle uyumlu, toplumsal gelişmeleri ve toplumun çağdaşlık düzeyini yansıtmalıdır.

*Toplumun özgürce örgütlenmesine olanak tanıyan anayasa; bir tarafta yurttaşların sistemin yürütülmesine katılmalarını yaygınlaştıracak, diğer tarafta örgütlenmiş toplumun kendi adına ülkeyi yönetecek siyasi kadrolara tanıdığı görev ve sorumluluk çerçevesinde vereceği geçici yetkiyle haklarını devredecektir. Böylece demokratik anayasal sistem görev ve sorumluluk alan yöneticilerle, örgütlü toplumun tanıdığı yetkiler çerçevesinde dengelenmiş ve toplumsal kesimlerin birbirlerini kontrol edebildikleri bir yapıya dönüşmüş olacaktır.

*Toplumsal taleplerin karşılanması ile hukuk devleti ilkesi arasında bir ilişkinin bulunması gerekir. Toplumsal güçler siya-

sal sisteme katılamazlarsa ya da katılmaları engellenirse, siyasal sistemin yürütülmesinde sorunlar ortaya çıkacaktır. Bu anlamda toplumsal güçlerin siyasal temsili ve sisteme katılmaları ile hukuk devleti birbirini tamamlamalı ve demokratik yapının oluşumu gerçekleşmelidir. Bir diğer ifadeyle demokratikleşme çabaları siyasal temsil ve katılma ile insan haklarını temel alan bir hukuk devleti anlayışını kurumsallaştırmalıdır.

*Yeni anayasa yapım süreci öncelikle rejimin temel ilkelere konusunda ortak bir mutabakatı gerçekleştirmelidir. Üzerinde uzlaşılacak ilkeler temelinde ortaya çıkacak anayasal metne toplumun sahiplenme olasılığı artacaktır. Yeni anayasanın başlangıç ve genel esasları evrensel ilkelere dayanmalı, anayasa ilkeleri Türkiye'nin kazanımları ile uluslararası gelişmeleri ölçüt almalı ve devlet, yurttaşını koruyan, koruduğu içinde baskı yapma hakkına sahip olan değil, yurttaşının haklarını genişleten ve yurttaşın hakları karşısında kendisini sınırlandıran bir yapıya sahip olmalıdır. Bu durum sistemin çatışma üzerinden yürütülmesini değil çatışan unsurların, empati yoluyla sorunları müzakere ederek uzlaşma kültürünün toplumda yaygınlaşmasını artıracaktır. Sisteme yönelik toplumsal taleplerin artması bir tarafta sistemin toplum nezdinde haklılaşmasına neden olurken diğer tarafta sistemin yürütücülerinin toplumsal taleplere olan duyarlılıklarını artıracaktır.

*Kısaca yeni anayasa, siyasi ve idari örgüt ile vatandaş

arası ilişkilerin birbirine yaklaştığı, yöneten-yönetilen ayrımının yönetim temelinde yeniden düzenlendiği düzenlemeleri içermelidir.

1 Anayasanın meşruluğunu yasal, moral ve sosyolojik temelde kavramsal düzeyde tartışan Tekir ve Akkaş eserinde anayasal meşruluğu ideolojik yaklaşımlar açısından da değerlendirmekte ve nihayet küreselleşme sürecinde anayasal meşruluk kavramında ki değişimlere dikkati çekerek demokratik sistemin anayasal temelde sürdürülmesi ile anayasal meşruluk ilişkisini analiz etmektedirler (Tekir ve Akkaş, 2010:37-87).

2 Demokratik sistemin sürdürülmesi kuvvetler ayrılığı ilkesine dayanmaktadır. Yargının kuvvetler ayrılığı ilkesini açacak nitelikte tavır ve davranışlar sergilemesi yurttaşın öncesinde siyasete, sonrasında ise yargıya olan güvenini zedelemektedir (Tekir ve Akkaş, 2010:64-71).

KAYNAKÇA

- Aharon, Barak (2006), *The Judge In A Democracy*, Princeton University Press, New Jersey.
- Durgun, Şenol (1999), *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Eisgruber L. Christopher (2007), *Constitutional Self-Government*, Harward University Press, Cambridge.
- Eroğlu, Cem (1974), "Anayasayı Değiştirme Sorunu", AÜSBF Yayınları, Ankara.
- Foweraker, Joe ve Todd, Landman (2002), *Constitutional Design and Democratic Performance*, Democratization, Vol.9, No.2, Summer, s.43-66.
- Gavin, W. Anderson (2002), "Unthinking Constitutional Law: Towards A Legal Pluralist Theory of Constitutionalism", Doctor of Juridical Science, Toronto University, Canada.
- Gönenc, Levent (2009), "Siyasi İktidar Kavramı Bağlamında Anayasa Çalışmaları İçin Bir Kavramsal Çerçeve Önerisi", www.yasaanayasa.ankara.edu.tr/docs/makaleler/kavramsal_cerceve, Erişim tarihi: 12.07.2009.
- Gözler, Kemal (2001), *Anayasa Hukukuna Giriş*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Lerner, Hana (2006), "Constitution Making in Deeply Divided Societies: The Incrementalist Option", Doctor of Philosophy, Columbia University.
- Nino, Santiago Carlos (1996), *The Constitution of Deliberative Democracy*, Yale University Press, New Haven and London.
- Olson, Kevin (2007), "Paradoxes of Constitutional Democracy", *American Journal of Political Science*, Vol.51, No.2, April.
- Tekir, Osman ve Akkaş, H. Hüseyin (2010), *Türkiye'nin Anayasa Krizi Demokratikleşme Sorunu, Anayasa ve Anayasal Kurumlar*, Kadim Yayınları, Ankara.

Hukuk Devleti ve Yasama Kısıntısı İlişkisi

Osman TEKİR

Hukuk devleti çok boyutlu ve kapsamlı ilkelerden oluşan bir kavramdır. Ancak onu en fazla etkileyen ve giderek onunla özdeşleşen bir kavram vardır ki o da idare hukukudur.

Hukuk Devleti Kavramı

1982 Anayasası'nın ikinci maddesinde "Cumhuriyetin Nitelikleri" arasında sayılan hukuk devleti ilkesi, günümüzde bütün çağdaş, demokratik rejimlerin üzerinde birleştikleri, uzlaştıkları temel ilkedir. Bu kavram en kısa tanımıyla vatandaşların hukukun güvencesi altında bulundukları, devletin işlem ve eylemlerinin daha önceden belli edilmiş hukuk kurallarına bağlı olduğu bir sistemi ifade eder (Özbudun, 2003.113).

Hukuk devleti özgür ve çağdaş toplumsal hayat için vazgeçilmez bir ilkedir. Çünkü hukuk devleti ilkesi bir taraftan birey haklarına güvenlik sağlayıp, güvence altına alırken; diğer taraftan herkesin geleceği görebilmesini sağlar. Eğer hukuki sonuç ortaya çık-

racak hukuki işlemler önceden belirlenmiş ve herkes için geçerli olan kurallara göre tespit edilmiş ve gerçekleştiriliyor ise, bu bireylere geleceğe dönük bir güvenlik ve rahatlık sağlar. Böylece geleceğe dönük planlar hukukun güvencesi altında yapılabilir (Erdoğan, 2006:Star Gazetesi). Hukuka olan güvenin sadece siyasal yönü olmayıp, ekonomik, sosyal kültürel vb. açılardan da önemi olduğu açıktır.

Devletin olmazsa olmaz şartı olan hukuk, onun varlık sebebi, aynı zamanda gerçekleştirmek zorunda olduğu amacıdır. Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini teminat altına alarak onlara hukuk güvenliği sağlayan hukuk devleti, aynı zamanda ülkelerin bir gelişmişlik ölçütü olarak da kabul edilmektedir.

Hukuk devletinin amacı bütün idari işlem ve eylemlerinin keyfilikten uzak, hukuka uygun yapılmasını sağlayarak adaleti tesis etmektir. Zaten bir devletin en önemli işlevi, ülkede adaletin sağlanması olduğu gibi, devleti güçlü kılan temel unsurun da adalet olduğu açıktır. Güçlülerin haklı olmadığı, haklı

olanların güçlü sayıldığı hukuk devletinde devletin gücü hukukla sınırlanmak suretiyle kurumlar arasında bir denetim ve denge sistemi kurulmuş (Fındıklı, 2009:25) olur.

Hukuk Devletinin Temel Unsurları

Bir devletin hukuk devleti olmasını gerektiren ve hukuk devleti yapan temel unsurlar vardır. Bu temel unsurlardan bazılarının öne çıkıp çıkması ülkeden ülkeye değişiklikler gösterebilir. Örneğin günümüz Türkiye'sinde hukuk devletini gerçekleştirme ve daha ileri seviyelere çıkarma çabaları çerçevesinde yapılan anayasa değişiklikleri, ve bununla ilişkili olarak Anayasa Mahkemesi, 12 Eylül 2010'da gidilecek referandum tartışmaları gündemi önemli ölçüde belirlerken; yine Amerika Birleşik Devletleri'nde 2009 yılı ve 2010 yılının ilk çeyreği sağlık ile ilgili düzenlemeler öne çıkan tartışmalardan birini oluşturmuştur.

Hukuk devletinin evrensel kabul gören ve hukuk devletinin olmazsa olmaz gerekleri ara-

sında gösterilen temel unsurlar şu şekilde sayılabilir: Temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, kanunların anayasaya uygunluğunun denetlenmesi, yasal yönetim ilkesi, devlet faaliyetlerinin belirliliği ilkesi, mahkemelerin bağımsızlığı ve hakim güvencesi, idarenin mali sorumluluğu, kanunsuz suç ve ceza olmaması, güçler ayrılığı ilkesi, demokratik yönetim, evrensel hukuk ilkelerine saygı, idarenin yargısal denetimi vb. unsurlardır.

Bu temel unsurlardan her biri hukuk devleti açısından ayrı ayrı öneme sahip olup, ayrı inceleme konusudur. Böyle olmakla birlikte ele alınan konu açısından idarenin yargısal denetimi ve buna paralel olarak idarenin işlemlerinin yargı denetimi dışında bazı haller incelenmeye çalışılacaktır.

İdarenin Yargısal Denetimi

Hukuk devleti ilkesi her şeyden önce, devletin işlemlerinin önceden belirlenmiş hukuk kurallarına göre gerçekleştirilmesini ifade eder. Hukuk kurallarına bağlılığı sağlayacak temel mekanizma ise, devletin işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi tutulmasıdır. Hukuk devleti dendiğinde, ilk olarak devletin hukuka bağlılığı ve yürütme işlemlerinin yargı denetimi altında bulunması akla gelir. Yürütmenin yargısal denetimi, bütün demokratik ülkelerde yerleşmiş bir kuraldır (Özbudun, 2003:113-114).

Türkiye’de idarenin yargısal denetimi, başında Danıştay denilen bir kuruluşun yer aldığı idari yargı yerlerince yürütülmektedir.

Demokratik ülkelerde idarenin işlem ve eylemlerinin yargı denetimine tabi tutulması genel bir ilke olmasına rağmen, her ülkenin yargısal denetiminde farklılıklar görülebilmektedir. Anglo-Amerikan hukuk geleneğinde yargı birliği “adli rejim” sistemi uygulanırken, yani gerek bireyler arasındaki, gerekse de idare ile birey arasındaki uyumsuzluklar adli yargı düzeyinde çözümlenmeye çalışılırken, Fransa’nın başını çektiği, Türkiye’nin de içinde bulunduğu kara Avrupa’sında “Danıştay biçiminde örgütlenme” adı verilen ikili bir yargı sistemi mevcuttur.

İkili bir yargı sistemi benimsenmesine rağmen 1961 Anayasası’nda 1971 yılında yapılan bir değişiklikle Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ihdas edilmiş, böylelikle idari yargı da Türkiye dışında hiçbir ülkede olmayan bir biçimde ikiye bölünmüştür. Hiyerarşinin hakim olduğu bir yapıda idarenin işlem ve eylemlerinin hukuka uygunluğunun yargısal denetiminin ne derece gerçekleştirilebileceği tartışma konusu olagelmıştır. Mevcut uygulamanın hukuk devleti ile bağdaşır bir yönünün olmadığı açıktır.

İdarenin hukuka uygun davranmasını sağlayan başka denetim yolları da vardır. Örneğin kamuoyu denetimi, hiyerarşik denetim, siyasal denetim gibi. Ancak idare üzerinde gerçekleştirilen ve idarenin hukuk içinde kalarak işlem ve eylemlerini gerçekleştirmede en etkili ve idare edilenlere en fazla güven sağlayan, bağımsız ve tarafsız

yargı organlarının tarafından yapılan yargı denetimidir (Günday, 2003:45).

Kuvvetler ayrılığı ilkesine göre anayasal anlamda devletin güçleri arasında sadece “yürütme” ve onun bir uzantısı olan idare hem hukuksal bir araç olan “işlem”ler, hem de fiziksel bir olgu sayılan “eylem”ler yapabilme yeteneği ile donatılmıştır (Özay, 1996:11). Bunun yanında idarenin yapmış olduğu işlemlerin hiçbir makamın onayına gerek kalmadan icra edilebilmesi nedeniyle, bu kadar güçle donatılmış bir organ karşısında bu işlem ve eylemlere muhatap olma durumunda olan halkın ve yönetilenlerin korunmasını da zorunlu hale getirmektedir. Halkın yürütme organı karşısında korunabilmesinin ancak etkin bir yargı denetimi ile sağlanabileceği şüphe götürmez bir gerçektir.

Ancak yasama organları zaman zaman kanunlarla idari işlem ve eylemlerin yargı denetimi dışında bırakılmasını sağlayarak, halkı ve yönetilenleri idare karşısında korunmasız bırakabilmektedirler.

Yasama Kısıntısı

İdarenin işlem ve eylemlerinin bağımsız ve tarafsız yargı organlarınc denetlenmesinin hukuk devletinin en önemli ilkelerinden biri olduğu daha önce de belirtilmişti. Buna rağmen yasama organı zaman zaman kanunlarla bazı idari işlem ev eylemlerin yargı denetimi dışında bırakılması eğilimini taşır ve bu işlem ve eylemleri yargı denetimi dışında

birakır. İŖte yasama organı tara-
findan bazı idari iŖlemlere karŖı
yargı yolunun yasalarla kapa-
tılmasına “yasama kısıntısı” adı
verilmektedir.

Bazı idari iŖlem ve eylem-
lerin yasama organı tarafından
yargı denetimi dıŖında bırakılma-
sı, hesap verme ve denetlenme
korkusundan uzak olan idarenin
“keyfi”, “Ŗahsı”, “siyasi”, “ide-
olojik” vb. davranıŖlar ie-
risine girmesine neden ola-
bilmekte, bu da demokrasi-
nin geliŖmesi ve sürdürebil-
mesinde bir zafiyeti oluŖtur-
maktadır. Oysa demokrasi-
lerde idare iŖlem ve eylemle-
rini gerekleŖtirirken, Ŗeffaf-
lık, hesap verebilirlik, sorum-
luluk, adalet, hakkaniyet gibi
ölölere uymak zorundadır.

Yasama Kısıntısı Örnekleri

1924 Anayasası’nda da
örnekleri olmasına rağmen
yasama kısıntıları esas itiba-
riyle 12 Eylül askeri müda-
halesi ile en üst düzeye ık-
mıŖtır. 12 Eylül yönetimi-
nin getirdiğ i yasama kısın-
tıları 1982 Anayasası ile de
benimsenmiŖ ve bu düzenle-
meler Türk hukuk sistemine
girmiŖtir.

İdari yargı denetimi-
nin temel iŖlevi, bireylerin
temel hak ve özgürlükleri-
ni, idarenin hukuka aykırı ve
keyfi iŖlemlerine karŖı korumak
olduğ u halde, 1982 Anayasası
idari yargı denetiminin kapsamı-
nı daraltmak suretiyle, bireyle-
rin güvencelerini sınırlama yolu-
na gitmiŖtir.

1982 Anayasası’nın 125.

maddesinde idarenin her türlü
eylem ve iŖlemlerine karŖı yargı
yolunun açık olacağı kurala bağ-
lanmakla birlikte, nitelikleri iti-
bariyle uyuŖmazlık konusu ola-
bilecek bazı idari iŖlemler ana-
yasa hükmüyle yargı denetimi-
nin dıŖında bırakılmıŖlardır. Bu
hükümler aynı zamanda idari

tek başına yapacağı iŖlemler,
yüksek hakem kurulu kararla-
rı, Silahlı Kuvvetler mensupla-
rı hakkındaki disiplin cezaları,
sıkıyönetim ve olağüstü hal
ilanına ilişkin iŖlemler, olağ-
üstü hal bölge valilerince yapı-
lan iŖlemler, Yüksek Askeri Ŗura
kararları, Hâkimler ve Savcılar
Yüksek Kurulu kararları, memur-
lara verilen uyarma ve kına-
ma cezaları başlıca yasama
kısıntılarıdır.

Bunlardan Yüksek Askeri
Ŗura kararları, memurla-
ra verilen uyarma ve kına-
ma cezaları ile Hakimler
ve Savcılar Yüksek Kurulu
kararlarına getirilen yasama
kısıntıları 12 eylül 2010 tari-
hinde referandumda oylana-
cak değ iŖikliklerden olduğ u-
ndan kısaca ele alınacak olup;
hukuk devleti ilkeleri açısın-
dan önemli olan ancak Ŗu
anda gündem oluŖturmayan
hususlar üzerinde durulma-
yacaktır.

Memurlara Verilen Uyarma ve Kınama Cezaları

1982 Anayasası’nın 129.
maddesinin 3. fıkrasın-
da memurlar ve diğ er kamu
görevlileri ile ilgili “uyarma
ve kınama cezalarıyla ilgi-
li olanlar hariç, diğ er disip-
lin kararları yargı deneti-
mi dıŖında bırakılamaz” hükmü
yer almaktadır. Aslında anaya-
sa hükmüne bakıldığında anti-
demokratik bir hükmün ustaca
bir üslup kullanılarak gizlendi-
ğini hatta demokratik bir nitelik
kazandırılmaya alıŖıldığını gör-
mek mümkündür. Eğ er Anayasa

Uluslar arası antlaŖmalar,
İnkılap Kanunları, bazı par-
lamento kararları, sıkıyöne-
tim ve olağüstü hal kanun
hükmünde kararnameler,
Anayasanın geçici 15. maddesi,
Cumhurbaşkanının tek başı-
na yapacağı iŖlemler, yüksek
hakem kurulu kararları, Silahlı
Kuvvetler mensupları hakkın-
daki disiplin cezaları, sıkıyöne-
tim ve olağüstü hal ilanına
iliŖkin iŖlemler, olağüstü hal
bölge valilerince yapılan iŖlem-
ler, Yüksek Askeri Ŗura kararla-
rı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek
Kurulu kararları, memurla-
ra verilen uyarma ve kınama
cezaları başlıca yasama kısın-
tılarıdır.

yargı düzeninin sınırlarını göste-
rir (Darendeli, 2004.103).

Yasama kısıntısına örnek ola-
rak; Uluslar arası antlaŖmalar,
İnkılap Kanunları, bazı parla-
mento kararları, sıkıyönetim ve
olağüstü hal kanun hükmünde
kararnameler, Anayasanın geçici
15. maddesi, Cumhurbaşkanının

hükmü "... dışında kalan uyar-
ma ve kınama cezaları yargı
denetimi dışındadır" şeklin-
de bir düzenlemeyi gerçekleştiri-
miş olsaydı demokratik olmayan
bir kural daha belirgin bir şekil-
de görülecek ve tartışma konusu
olabilecekti.

1982 Anayasası'nın bu hük-
müne dayanılarak 657 Sayılı
Devlet Memurları kanunu "uyar-
ma" ve "kınama" cezalarına karşı
yargı yoluna başvurulamayacağı
kuralını getirmiştir.

hadında bulunmuştur (Danıştay
8. dairesinin 13.05.1999 gün ve
E:1998/2038, K:1998/2990 Sayılı
Kararı).

Danıştay çeşitli kararlarında
ve yerinde olarak, devlet memur-
ları hakkında tertip edilmiş uyar-
ma ve kınama cezalarının yargı
denetimi dışında tutulmasına
rağmen bunların hukukiliğinin
araştırılması gerektiğini belirt-
mektedir.

Kendisine uyarma ve kına-
ma cezası verilen ve bu işlem-

Ancak yasama organının
anayasanın verdiği yetkiye daya-
narak gerçekleştirdiği ve (ana-
yasa değişikliklerini sadece şekil
yönünden inceleme yetkisi oldu-
ğu, esasa ilişkin denetim yapama-
yacağı hüküm altına alınmışken)
Anayasa Mahkemesi'nin deneti-
minden geçtikten sonra 12 Eylül
2010'da halk tarafından oylana-
cak maddelerden biri memurlara
verilen uyarma ve kınama ceza-
larına ilişkindir.

Anayasanın 129. madde-
sinde düzenlenen "uyarma ve
kınama cezalarıyla ilgili olanlar
hariç" ibaresi kaldırılarak "disip-
lin kararları yargı denetimi dışın-
da bırakılamaz" hükmü getiril-
miştir. Bu suretle anayasa deği-
şikliği halk tarafından kabul edi-
lip yürürlüğe girdikten sonra
hukuk devleti ile bağdaşmayan
bu hüküm ortadan kalkmış ola-
caktır.

Yüksek Askeri Şura Kararları

Kamu vicdanını yaralayan,
hukuk devleti ve demokrasi ile
bağdaşmayan düzenlemelerden
biri de Yüksek Askeri Şura karar-
larının yargı denetimi dışında
bırakılmasıdır.

1982 Anayasası'nın 125. mad-
desinin 2.fıkrası ve 1602 Sayılı
Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
Kanunu'nun 21. maddesi ile
Yüksek Askeri Şura kararları
yargı denetimi dışında bırakıl-
mıştır. Yüksek Askeri Şura'nın
münferit bazı kararlarına değil,
yasa koyucu tarafından alınması
öngörülen bütün kararlara karşı
yargı yolu kapatılmıştır.

Hukuki nitelikleri itibariyle

1982 Anayasasının vatandaşları hukuk devleti güven-
cilerinden büyük ölçüde mahrum bırakması en önemli
özelliklerinden ve zafiyetlerinden birini oluşturmaktadır.
Anayasanın hazırlanmasında temel düşünce ve zihniyet,
temel hak ve hürriyetlerin devlet otoritesini aşındırdığı ve
zayıflattığıdır. Bu nedenle temel hak ve hürriyetleri aşırı
derecede sınırlandırmışlar, bunun doğal sonucu olarak da
bazı idari işlemler yargı denetimi dışında bırakılmıştır

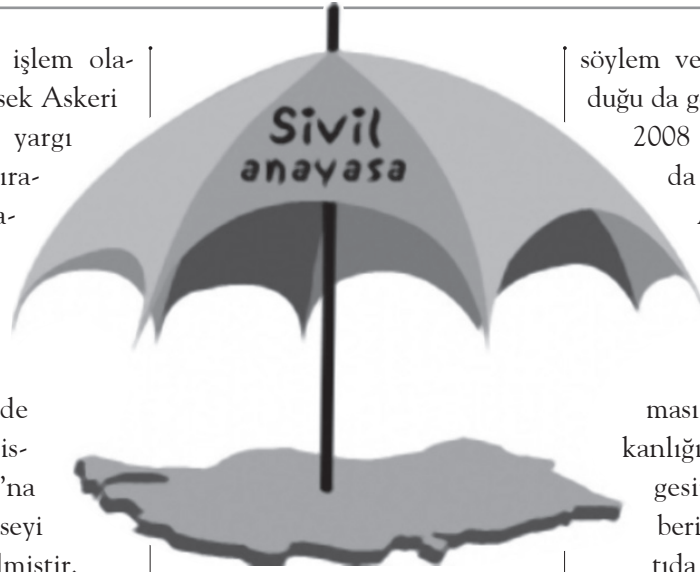
Uyarma ve kınama cezaları-
nın, boşlukta kalan her gerek-
çeyle yargı denetimi dışında bira-
kılması, savunma hakkını kısıtla-
yan niteliğiyle yargı organlarını
da rahatsız etmiş ve söz konusu
cezalarla ilgili davalarda daraltıcı
bazı yorumlarla yargı yolu önün-
deki engel bir derece aşılmıştır.
Bu bağlamda Danıştay, uyarma
ve kınama cezalarının savunma
alınmadan verilmiş olması, soruş-
turmanın usulüne göre yapılmamış
olması gibi durumların usu-
lüne göre verilmiş ceza olmadığı
gerekçesiyle uyarma ve kınama
cezalarının iptal edileceği içti-

lere karşı iptal davası açmamış
bir memura ikinci bir işlem tesis
edildiğinde ve bu ikinci işle-
me karşı bir iptal davası açıldı-
ğında Danıştay; "her ne kadar
yargı mercilerinin bu ikinci işle-
me dayanak yapılan uyarma ve
kınama cezalarını iptal etme yet-
kisi olmasa da bir başka işlemin
sebebi unsuru oluşturduğun-
dan, bu uyarma ve kınama ceza-
larının hukukiliğinin denetlen-
mesi gerektiği ve hukuka aykırı-
lık ortaya çıktığında buna daya-
nılarak tesis edilmiş olan işlemin
iptal edilmesi gerektiği (Günday,
2002:36) görüşündedir.

tam anlamıyla idari işlem olarak kabul edilen Yüksek Askeri Şura kararlarının yargı denetimi dışında bırakılmasını, demokratik olarak görmenin imkan dahilinde olmadığı da açıktır. Anayasanın yapılması sürecinde yer almayan bu istisna, 1982 Anayasası'na Milli Güvenlik Konseyi tarafından dahil edilmiştir.

Bilindiği gibi 1982 Anayasası'nı yapmak için seçilen(!) Danışma Meclisi'nin kabul ettiği metinler üzerinde istediği değişiklikleri yapmak ve görüşme konusu yapılmayan bir madde koymak suretiyle Anayasa maddelerini oluşturmak Milli Güvenlik Konseyi'nin yetkileri arasındaydı. Konsey'in gerekçesine göre "Yüksek Askeri Şura'nın, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görevli personelin terfi ve emeklilikleriyle ilgili kararlarının özelliği ve önemi dikkate alınarak, bunların idari yargı denetimi dışında kalmasını sağlamak amacı"ndan söz edilmektedir. Bu gerekçeye katılmak hukuk devleti ve demokrasi açısından mümkün değildir. Gerekçe gösterilmeden Yüksek Askeri Şura kararları ile mağdur edilen bir kişi eğer kendisini savunacak bilgi ve belgelere sahipse kendisine savunma hakkının verilmemesi, hak arama yollarının açık olmaması hukuk devleti ile bağdaşır bir durum değildir.

Yılda iki defa toplanıp kararlar alan, bu kararlar içerisinde

"disiplinsizlik" ve "irtica" suçlarıyla bazı askeri personelin işine son verilmesi hukuk devleti ile açıklanabilecek bir durum değildir. Muğlak gerekçelerle işine son verilen askeri personelin bu suçları işleyip işlemediklerinin belirlenmesini sağlayacak bir yargılama sürecinin işlenmesi ve bu kararları yargı denetimi dışında bırakılmış olması, yani bu kararlar karşısında kendisini suçsuz veya işlediği suçun göreviyle ilişkisinin kesilmesini gerektirmeyecek bir suç olduğunu kanıtlamak isteyenlerin yargıya başvurmak suretiyle mağduriyetlerinin giderilmesi konusunda hukukun sağladığı güvenceden yararlanma yollarının açık tutulmaması aynı zamanda insan haklarının ihlali anlamına da gelir.

Bu mevcut duruma rağmen siyaset kurumunun yaklaşık otuz yıldır hukuka aykırı durumun ortadan kaldırılması yönünde ciddi teşebbüslerde bulunmadığı görülmektedir. Hatta bazı siyasi partilerin bu uygulamayı desteklediği şeklinde algılanabilecek

söylem ve eylem içinde bulunduğu da görülmektedir. Örneğin 2008 yılının ağustos ayında toplanan Yüksek Askeri Şura'dan ihraç kararı çıkmaması üzerine bir siyasal parti sözcüsünün, Başbakan'a yanıtlanması talebiyle meclis başkanlığına verdiği soru önergesinde "1966 yılından beri ilk kez son toplantıda ihraç kararı alınmadı, daha önceki toplantıların tümünde "irticai faaliyetler" veya "disiplinsizlik" suçlamaları ile bazı personel hakkında ihraç kararı alınıyordu" biçiminde yönelttiği soru önergesine verilecek cevabın niteliği bir tarafa, 1966 yılından itibaren hukuka aykırı uygulamanın devam etmesi üzerinde ayrıca durulmasını gerektiren bir konudur.

Ancak yukarıda sözü edilen anayasa değişiklikleriyle 125. maddenin 2. bendinde yer alan "... Yüksek Askeri Şura'nın kararları yargı denetimi dışındadır" ibaresi yerine "... Yüksek Askeri Şura'nın, Silahlı Kuvvetler'den her türlü ilişkisi kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır" hükmü bu haksız ve hukuksuz uygulamaya son verecek nitelikte olumlu bir değişiklik.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kararları

Türkiye'de tartışılan önemli kurumlardan biri Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı ve bu kurulun aldığı karar-

ları yargı denetimi dışında bırakılmasıdır. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nu tartışmalı kılan husus, kurul kararlarının saydamlıktan uzak oluşu konusunda yaygın bir kanaatin varlığı, yayınlanmaması, üstelik aldığı kararların denetlenememesidir. Gerçekten 1982 Anayasası'nın 159. maddesinin 5. fıkrası uyarınca HSYK'nın, hakim ve savcılarının özlük işleri ile ilgili aldığı bütün kararların yargı denetimi dışında bırakıldığı görülmektedir.

İdari yetki kullanan her makam gibi HSYK'nın kararlarına karşı (kamuoyunda oluşturulan genel kanaatin aksine HSYK bir yargı kurumu değil, idari kararlar alan bir kuruldur) yargı yolunun kapatılmış olmasının çağdaş hukuk devleti ilkeleri ile bağdaşmayacağı açıktır (Gözübüyük ve Tan, 2006:48).

Yine son dönemlerde HSYK ile ilgili yapılan yoğun tartışmalardan biri bu kurulun yapısı ile ilgilidir. Anayasanın 159. maddesine göre "kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulu'nun, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulu'nun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca dört yıl için seçilir" hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla kurulun oluşturulmasında çoğulculuk söz konusu olmayıp, çoğunlukçu bir uygulamadan söz edilebilir. Gerek Yargıtay gerekse de Danıştay'da HSYK seçimleri daha demokratik olan nispi usule göre değil, basit çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır. Bu da yargı kuru-

munda -eğer varsa- siyasi, ideolojik, felsefi inanç vb. görüş temsilcilerinin arzu ettiği kişilerin kurula seçilmesini de beraberinde getirmektedir.

Anayasa Mahkemesi -yetkisini aşarak- yaptığı esasa dair denetimde bu kurulun seçim usulüne ilişkin getirdiği düzenlemeyi iptal ederek, 159. maddedeki eski düzenlemeye göre seçimlerin yapılacağını kararlaştırmıştır.

12 Eylül 2010 tarihinde referanduma gidecek düzenlemede kurulun üye sayısında dolayısıyla yapısında köklü değişikliklerin olduğu görülmektedir. 21 asıl ve 10 yedek üyeden oluşacak ve üç daire olarak çalışacak kurul, daha geniş kesimleri temsil yeteneği çoğulcu yapısıyla olumlu olarak kabul edilebilecek bir yapı ve işleyişe sahip olacaktır. HSYK'nın çoğulcu bir yapıya sahip olması, yargı kurumunun toplumdan kopuk, kendi içine kapalı bir kast sistemi haline gelmesinin önlenmesine yöneliktir (Özbudun, Taraf Gazetesi, Sivil Anayasa Forumu3, 19.05.2009).

Sonuç olarak 1982 Anayasası'nın vatandaşları hukuk devleti güvencelerinden büyük ölçüde mahrum bırakması en önemli özelliklerinden ve zafiyetlerinden birini oluşturmaktadır. Anayasanın hazırlanmasında temel düşünce ve zihniyet, temel hak ve hürriyetlerin devlet otoritesini aşındırdığı ve zayıflattığıdır. Bu nedenle temel hak ve hürriyetleri aşırı derecede sınırlandırmışlar, bunun doğal sonucu olarak da bazı idari işlemler yargı denetimi dışında bırakılmıştır (Yazıcı,

Taraf Gazetesi, Sivil Anayasa Forumu3, 19.05.2009).

Temel hak ve hürriyetleri çok yakından ilgilendirdiği ve demokratikleşme konusunda önemli bir engeli oluşturduğundan, yargının kurumsal yapısı ve işleyişi elit kesimlerin tartıştığı bir durumdan çıkmış, halk bu tartışmaların ortağı olmaya başlamıştır. 1982 Anayasası'nın getirdiği kurumsal yapının ortaya çıkardığı bürokratik oligarşinin engellemelerine rağmen yasama organının gerçekleştirdiği anayasa değişiklikleri hukuk devletine ulaşmada önemli bir aşamayı oluşturacaktır. Referandumda "hayır" demek mevcut durumu onaylamak anlamına geldiğinden, yapılan anayasa değişiklikleri kamuoyuna iyi anlatılabildiği takdirde "hayır" oylarının marjinal hale geleceği yaygın kanaattir. Çünkü hiçbir birey hukuksuzluğu, antidemokratikliği savunma lüksüne sahip değildir.

KAYNAKÇA

- Darendeli, A. Vahap (2004), İdari Uyuşmazlıklar ve Davalar, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa (2006), Star Gazetesi.
- Fındıklı, Remzi (2009), İdare Hukuku, Selim Kitabevi, Ankara.
- Gözübüyük, Şeref ve Turgut Tan (2006), İdari yargılama Hukuku, 2. Basım, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Günday, Metin (2002), İdari Yargılama Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Günday, Metin (2003), İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Özay, İlhan (1996), Gün Işığında Yönetim, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Özbudun, Ergun (2003) Anayasa Hukukuna Giriş, Yetkin Yayınları, 7. Basım, Ankara.
- Özbudun, Ergun (2009) Taraf , Sivil Anayasa Forumu3, 19.05.2009.
- Yazıcı, Serap (2009) Taraf , Sivil Anayasa Forumu3, 19.05.2009.

Anayasa Mahkemesi'nin Son Kararı Üzerine Bir Değerlendirme

Engin ŞAHİN

Türk Anayasa Mahkemesi 7 Temmuz 2010 günü 12 Eylül'de referanduma sunulması planlanan 5982 sayılı 1982 Anayasası'nın bazı maddelerinde değişiklik yapılmasını öngören kanunun iki maddesinde kısmi bir iptal kararı vermiştir. Bu kararın öncesinde ve sonrasında Türkiye, son üç yılda olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'ni konuşur ve tartışır olmuştur. Öncesindeki tartışmalar Mahkeme'nin nasıl bir karar vereceği ya da vermesi gerektiği yönünde seyrederken, sonrasındaki tartışmalar verilen kararın doğruluğu ve sonuçları üzerine olmaktadır.

Anayasa Mahkemesi beklenildiği gibi kararını kısa zaman dilimi içinde vermiştir. Mahkeme'nin bu tutumu belirsizliklerin giderilmesi açısından olumludur. Türkiye'de siyasilerin politikaları Mahkeme'den çıkacak kararın şekline göre belirleneceği için hızlı davranılması öngörülebilir ve daha somut adımların atılmasının önünü açmıştır. Şimdi siyaset kanadı önümüzdeki iki ay boyunca referandumda kendi istekleri doğrultusunda bir sonuç çıkması için çalışacaklar. Bu çalışmamızda Anayasa Mahkemesi'nin verdiği son kararını öncelikle

hukuki olarak değerlendireceğiz. Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerinin denetimi noktasındaki yetkilerini tartışacağız. Sonrasında 2007 ve 2008 yılındaki iki kararı ile beraber Mahkeme'nin verdiği kararlardaki tutumunu sorgulayacağız. Son olarak da referanduma sunulan anayasa değişiklik paketi üzerine verilen kararın siyasi sonuçlarını ve düşüncelerimizi dile getireceğiz.

Anayasa Mahkemesi Kararının Hukuki Boyutu

Öncelikle Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karara baktığımızda Anayasa Mahkemesi anayasa değişiklik paketi hakkında yürürlüğü durdurma istemi tamamen reddetmiş, paketin Anayasa Mahkemesi'nin yapısını düzenleyen 16. maddesini ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısını düzenleyen 22. maddesini kısmen iptal etmiştir. Kısmen iptal edilen ifadelerden birincisi, pakette

Anayasa Mahkemesinin yapısını düzenleyen 16. maddenin dördüncü fıkrasındaki Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay genel kurulları ile Yükseköğretim Kurulu'ndan Anayasa Mahkemesi üyeliğine aday göstermek için yapılacak seçimlerde "bir üyenin ancak bir oy kullanabileceği" ibaresidir. Bunun anlamı yüksek mahkeme genel kurulu üyeleri birden fazla oy kullanma hakkına sahip olacaktır. İkincisi ise; anayasa değişiklik paketinin Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısını değiştiren 22. maddesinde yer alan "Kurulun, dört asıl üyesi, nitelikleri kanunda belirtilen; yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri, üst kademe yöneticileri ile avukatlar arasından Cumhurbaşkanınca..." ibaresinde "iktisat ve siyasal bilimler dalları ve üst kademe yöneticilerinden olacağına dair" ibare paketten çıkarılmıştır. Böylece Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na atanacak üyeler hukuk kökenli olacaktır. Şimdi alınmış olan bu kararı, hukuki olarak Mahkeme'nin anayasa değişikliklerini denetleme yetkisinin olup olmadığı noktasında inceleyelim.

Hukuki olarak bu kararın yanlışlığını, Anayasa Mahkemesi raportörünün raporunda bahsettiği gibi değerlendirebiliriz. Raportör, anayasa değişiklik paketinin henüz yasalaşma-

dığını, Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerini esastan inceleyerek iptal etme yetkisinin olmadığını ve 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi yasaklanmış olan ilk üç maddeyle ilgisiz olduğunu belirterek Mahkeme'nin davayı reddetmesi yönünde raporunu Yüksek Mahkeme'ye sunmuştu. Raportörün bu düşüncelerini biraz açalım.

Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri 1982 Anayasası'nın 148. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre Anayasa Mahkemesi anayasa değişikliklerini sadece şekil denetimi olarak yapabilmektedir. Bunun yanı sıra anayasa, şekil denetiminin ne olduğunu açıkça sıralamıştır: toplantı ve karar yeter sayıları ile ivedilikle görüşülüp görüşülmediği. 1982 Anayasası'nın bu denli detaylı bir yetki maddesini içermesinin sebebi Anayasa Mahkemesi tarihinde yatmaktadır. 1961 Anayasası'nın ilk hali, anayasa değişiklikleri denetiminin Anayasa Mahkemesi görev ve yetki alanında olup olmadığı konusunda bir madde içermektedir. Anayasa Mahkemesi 1969 yılındaki aldığı bir kararda içtihat geliştirerek bu yetkiyi kendisine tanımıştır. Bunun sonrasında parlamento 1972 yılında anayasa değişikliğine gitmiş ve anayasa değişiklikleri denetimini sadece şekil şartları ile sınırlamıştır. Ancak Anayasa Mahkemesi bu değişikliğe 1973, 1976 ve 1977 yıllarındaki karar-

larında şekil şartlarından esasa yani değişiklik paketinin içeriğine girerek denetim yapmıştır. 1980 askeri darbesi sonrasında hazırlanan 1982 Anayasası'nda bu tarihsel süreç göz önünde bulundurulmuş ve Anayasa Mahkemesi yetkilerini düzenleyen 148. madde de şekil şartlarının ne olduğu da yazılmıştır. Bu bir anlamda parlamento'nun yani milli iradenin Anayasa Mahkemesi'ni sınırlandırmasıdır. Anayasa değişikliklerinin denetimi konusu bu sınırlandırmayla aslında rasyonel bir zemine oturmuştur. Anayasa Mahkemesi de bunu kabul ettiğini gösteren 1987 yılındaki kararında esas denetimi yapma yetkisinin olmadığını göstermiştir.¹ Buraya kadar değindiğimiz konu anayasa değişikliklerinin esastan denetiminin tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendiğidir. Bu bağlamda anlaşıldığı üzere Anayasa Mahkemesi'nin anayasa değişikliklerini esas denetimi yapma yetkisi yoktur ve son kararında yapmış olduğu denetim esas denetimi olduğu için hukuki açıdan yanlıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin esas denetimi yaptığını bizzat Mahkeme Başkanı Haşim Kılıç kararı açıklarken canlı yayında deklare etmiştir.

Anayasa Mahkemesi'nin referandum paketine yapmış olduğu müdahalenin hukuki açıdan diğer önemli bir noktası daha vardır. Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 1982 Anayasası'nın 148. madde-

si bugüne kadar hiç değıştirilmemiştir. Anayasa değışiklikleri ise 1982 Anayasası'nın 175. maddesinde düzenlenmiş ve 1987 yılında bir kere değışikliğe uğramıştır. Turgut Özal döneminde 1987 yılında 3361 sayılı kanunla yapılan anayasa değışikliğinde parlamentoda 367 altında oy alan anayasa değışikliği tekliflerinin şayet 330 üzerinde oy alması durumunda referanduma sunulması ve referandumda evet oyu alması durumunda yasalaşması öngörülmüştür. Referanduma sunma yetkisi ise cumhurbaşkanına aittir. Anayasa Mahkemesi'nin yetkilerini düzenleyen 148. madde 1982 yılında kabul edilirken 367 altında oy alan anayasa değışiklikleri için referandum seçeneğı yoktur. Yani Anayasa Mahkemesi'nin 148. maddeden yola çıkarak 175. madde üzerinden yaptığı denetim sonradan ortaya çıkartılmıştır. Doğal olarak Mahkeme bu son kararında böyle üretilmiş bir yetkiyi referans alarak karar vermiştir. Hukuki olarak dayanaksız bir karar olmasının bir nedeni budur.

Anayasa Mahkemesi, 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçiminde parlamentoda toplan-tı yeter sayısı olarak 367 şartını araması ve tarihe "367 kararı" olarak geçen kararında ve 2008 yılında anayasanın 10. ve 42. maddesinde yapılan anayasa değışikliğini esas deneti-

mi yaparak iptal ettiğı kararında da eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştirilen başında Mahkemenin hukuk denetiminden yola çıkarak siyasi kararlar verdiği noktasında yoğunlaşmıştır. Benzer şekilde bu son kararında da Anayasa Mahkemesi eleştirilmeye devam etmektedir. Çünkü kendisine anayasa-da açıkça verilmeyen bir yetkiyi

son kararında Mahkeme kararını değerlendirirken, paketin içeriğini çok etkileyecek ya da paketi önemsiz kılacak bir iptalin olmadığını söyleyebiliriz. Buna rağmen Mahkeme esas denetimi yetkisini kendisinde gördüğünü açıkça beyan etmiş ve bir anlamda "pakete çok dokunmakla beraber bu yetkimiz var" mesajını vermiştir.

Anayasa Mahkemesi 2007 ve 2008 yılındaki kararları alırken belirli değerleri koruma içğğüdüsüyle hareket etmiştir. 367 Kararının anayasayı, anayasanın 10. ve 42. maddesinde yapılan anayasa değışikliğinin iptal edilmesiyle parlamentoyu, referanduma sunulan son anayasa değışikliğini kısmi iptal ederek milli iradeyi karşısına alan Anayasa Mahkemesi'nin hegemonik koruma içğğüdüsüyle hareket ettiğini söyleyebiliriz.

Hegemonik Koruma

Anayasa Mahkemesi 2007 ve 2008 yılındaki kararları alırken belirli değerleri koruma içğğüdüsüyle hareket etmiştir. 367 Kararının anayasayı, anayasanın 10. ve 42. maddesinde yapılan anayasa değışikliğinin iptal edilmesiyle parlamentoyu, referanduma sunulan son anayasa değışikliğini kısmi iptal ederek milli iradeyi karşısına alan Anayasa Mahkemesi'nin hegemonik koruma içğğüdüsüyle hareket ettiğini söyleyebiliriz. Hegemonik koruma anlayışı Ran Hirschl tarafından yakın zamanda ortaya atılmıştır. Hirschl'e göre anayasa mahkemelerinin siyasal sistemler içinde ortaya çıkarak güçlü birer aktöre dönüşmelerini açıklamaya yönelik bir tezdır bu. İsrail, Kanada, Yeni Zelanda ve Güney Afrika ülkelerindeki çalışmaları sonucu Hirschl, anayasa mahkemelerinin kuruluş amaçları temel hak ve özgürlüklerin korunması gibi

bir anlamda kendisini de inkâr ederek üretmiş (1987 yılında bu yetkinin kendisinde olmadığını kabul etmişti) ve bu yönde kararlar almaktadır. 2008 yılındaki kararında değışiklik yapılması istenen maddeleri tamamen iptal ederken şimdi kısmi iptal yapmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi tamamen ya da kısmi iptal olsun hukuki açıdan yanlış kararlardır. Ancak

gösterilse de, asıl amacın siyasal ve ekonomik elitlerin değişik tehditlere karşı kendi hegemonyalarını meşru bir şekilde güvence altına almayı sağlayacak anayasal organ kurma ihtiyacı duyduklarını iddia etmiştir. Buna göre, muhtemel tehditlere karşı hukuk alanında orantısız bir şekilde müdahale etme yetkisi verilen anayasa mahkemeleri bir güvence kurumu haline gelmiştir. Hirschl, yargıya güç vermenin muhtemel tehditlere karşı elit hegemonyasının bilinçli ve stratejik bir davranışı olduğunu da ileri sürmektedir.² Hirschl'e göre bu orantısız müdahale gücü sonucu ortaya çıkan anayasa mahkemelerinin dünyadaki yükselişleri bir 'yargı iktidarı' na (Juristocracy) yol açmaktadır. Çok değerli anayasa hukukçusu Ergun Özbudun, Türk Anayasa Mahkemesi'nin aktivist tutumu sonucunda vermiş olduğu kararları, temel hakların genişletilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla değil, devletin temel değerlerini ve çıkarlarını korumaya yönelik bir aktivizm olarak görmektedir³. Bu bağlamda devletin "temel değerlerini ve çıkarlarının" korunması ve aynı zamanda Anayasa Mahkemesi'nin sisteme entegre edilmiş biçimiyle de ilgilidir.

Türk Anayasa Mahkemesi'nin son kararları ve üstlendiği işlevleri siyasi açıdan 'Hegemonik Koruma Tezi' ile açıklanması mümkündür.⁴ Siyasi aktörlerin parlamento da hükümet politikaları kar-

şısında muhalif düşüncelerini kabul ettirememesi durumu, sonucu Anayasa Mahkemesinde alınan kararlar şeklini almıştır. Bu noktada herhangi bir ideolojik yaklaşımda bulunmadığımızın altını çizmemiz gerekiyor. Anayasa Mahkemesi'ne götürülen ve çok tartışılan bu kararların siyasete yön vermesi kaçınılmaz olarak muhalefetin ve Mahkemenin bir safta konumlanmasına neden olmuştur. Ancak referanduma götürülen anayasa değişiklik paketi kararında Mahkeme'nin tutumu ne muhalefetin ne de hükümetin beklentisini karşılamıştır. Muhalefet bahsi geçen iki maddenin tamamen iptal edileceğini düşündüğü için, hükümet ise Mahkeme'nin yetkisizlik kararı vereceğini beklediği için son karardan memnun olmamıştır. Bu noktada kararın siyasi yansımaları önem kazanmaktadır. Şimdi bu konudaki düşüncelerimizi açıklayalım.

Siyasi Sonuçlar

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'de siyasi aktörler yani siyasi partiler referandum politikalarını belirlemek için Anayasa Mahkemesi'nin kararını beklemekteydiler. Anayasa Mahkemesi kararının ardından doğal olarak siyasi planlar yapılmış, yol haritaları çizilmiş oldu. Bu noktada siyasi partilerin yol haritalarına baktığımızda bir ayırımdan söz etmeliyiz. Birincisi paketin referandumda "evet" oyu alması için çalışacak olan

hükümet yani AK Parti, ikincisi ise paketin "hayır" oyu alması için çalışacak olan muhalefet partileri CHP, MHP ve BDP.

Hükümet açısından, Anayasa Mahkemesi'nden, öyle yol haritalarını çok fazla değiştirecek bir karar çıkmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü AK Parti bu anayasa paketini hazırlamış ve parlamento görüşmelerinde de tek kalmıştır. Bir anlamda "AK Parti Anayasası" haline gelen paketin tek başına mimarı ve savunucusu olmuştur. Anayasa Mahkemesi kararının ardından meydanlarda pakete "evet" çıkması için kapsamlı bir çalışma yapacaktır. Özellikle pakette tartışma konusu olan ve muhalefetin itiraz ettiği Anayasa Mahkemesi ve Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısını düzenleyen iki madde dışındaki maddeleri anlatmak için çalışacaktır. Anayasa Mahkemesi'nin kararında kısmi iptale gitmesi, paketin anayasaya aykırı olduğu için iptal edilmesini isteyen muhalefetin argümanını çürütmüşken AK Parti'nin elindeki kozunu güçlendirdiğini söyleyebiliriz. AK Parti meydanlarda paketi savunurken anayasaya aykırı olmadığını, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu karardan da anlaşıldığını ön plana çıkaracaktır.

Muhalefet açısından tablo biraz daha zor gözüküyor. Öncelikle tüm siyasetlerini Anayasa Mahkemesi'nden çıkmasını bekledikleri iptal kararı na göre yaptıklarını söylememiz

“

Anayasa Mahkemesi kararının ardından doğal olarak siyasi planlar yapılmış, yol haritaları çizilmiş oldu. Bu noktada siyasi partilerin yol haritalarına baktığımızda bir ayırmadan söz etmeliyiz. Birincisi paketin referandumda “evet” oyu alması için çalışacak olan hükümet yani AK Parti, ikincisi ise paketin “hayır” oyu alması için çalışacak olan muhalefet partileri CHP, MHP ve BDP.

gerekiyor. Mahkeme’den beklenen iptal gelmeyince yeni yol haritalarını belirlemek zorunda kalmışlardır. Bu yol haritası, siyasetlerinin amacı olan “pakete hayır” tezlerinin değişmesi değil, bu yolda amaçlarına ulaşmak için kullanacakları argümanların değişmesidir. Önceleri anayasaya, hukuk devletine ve yargı bağımsızlığına zarar vereceğini iddia ettikleri pakete hayır derken şimdi bunu farklı sebeplerle savunmak zorunda kalmışlardır. Bu noktada tabanlarını ikna etmek için CHP, MHP ve BDP bir siyasi çizgide birleşmek zorunda kalmıştır. Siyasi çizgileri farklı olduğu halde aynı amaç için yani pakete “hayır” oyu çıkması için çalışacaklardır. Bu durumun oy kaybına neden olma ihtimali yüksektir. Şöyle ki milliyetçi tabandan beslenen MHP, etnik kökenden beslenen BDP ile aynı dili kullanacaktır. Aynı şekilde sosyal demokrat çizgisinde olduğunu söyleyen CHP diğer muhalefet partileriyle “hayır” için çalışacaktır. CHP’nin dikkat etmesi gereken bir nokta da paket-

te bulunan diğer maddeleri göz ardı ederek sadece bahsi geçen iki madde üzerinden muhalefet anlayışı geliştirmiş olmasıdır. Kadın hakları, çocuk hakları, memur hakları gibi temel hak ve özgürlükleri düzenleyen maddeleri yok sayarak yapılacak siyaset, ideolojik çizgisi sayesinde destek bulan CHP’nin tabanı ile ters düşmesine neden olabilir.

Meselenin bir diğer siyasi sonucu ise üç muhalefet partisi karşısında yalnız kalan AK Parti’nin isteği paralelinde referandumda “evet” çıkması halinde kazanacağı zaferdir. Çünkü bu referandum AK Parti’ye evet mi hayır mı halini almış ve 2011 genel seçimleri öncesi bir halk yoklaması şekline bürünmüştür. Tabii diğer taraftan CHP’nin yeni genel başkanını Kemal Kılıçdaroğlu açısından ilk zor ve büyük sınav olacaktır. Henüz parti içinde tam anlamıyla bütünleşmeyi sağlayamamış bir lider olarak Kılıçdaroğlu referandumdan “hayır” oyunun çıkmasını sağlayamaz ise başarısızlıkla itham edilecektir. Bu açıdan da Anayasa Mahkemesi

kararı sonucu referanduma gitmesine izin verilmiş olan anayasa değişiklik paketinin siyasi sonuçları son derece önemlidir. Tabii AK Parti açısından da tek başına anayasa değişiklik paketini savunan konumda olması, çıkacak bir “hayır” ın aynı zamanda AK Parti’ye de hayır anlamı taşıyacağını ifade eder. Bu açıdan da AK Parti’nin zor sınavı anlamı taşımaktadır.

Sonuç olarak kesin olan referanduma kadar siyasileri yoğun bir tempo beklemektedir. Meydanlarda, miting alanlarında ve diğer çalışmalarında referandumda istedikleri sonucun çıkması için çalışacaklar.

- 1 AYMK, E.S. 1987/9, K.S.1987/15, K.T.18.6.1987.
- 2 Ran Hirschl, “The Political Origins of Judicial Empowerment Through Constitutionalization: Lessons From Four Constitutional Revolutions”, Law and Social Inquiry, Sayı: 25, Yıl: 2001, s.315-335. Hirschl bu düşüncelerini daha sonra yayınlamış olduğu kitabında daha ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Ran Hirschl, Towards Juristocracy, Cambridge: Harvard University Press, 2004.
- 3 Egun Özbudun, “Türk Anayasa Mahkemesi’nin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, AÜSBFD, Cilt. 62, Sayı.3, Temmuz-Eylül 2007, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu’ya Armağan, s.264.
- 4 Bu konuda daha kapsamlı bir çalışma için bkz. Engin Şahin, Siyaset ve Hukuk Arasında Anayasa Mahkemesi, İstanbul; İz Yayıncılık, 2010.

KAYNAKÇA

- Engin Şahin, Siyaset ve Hukuk Arasında Anayasa Mahkemesi, İstanbul; İz Yayıncılık, 2010.
- Ergun Özbudun, “Türk Anayasa Mahkemesinin Yargısal Aktivizmi ve Siyasal Elitlerin Tepkisi”, AÜSBFD, Cilt. 62, Sayı.3, Temmuz-Eylül 2007, Prof. Dr. Yavuz Sabuncu’ya Armağan, s. 257-268.
- Ran Hirschl, “The Political Origins of Judicial Empowerment Through Constitutionalization: Lessons From Four Constitutional Revolutions”, Law and Social Inquiry, Sayı: 25, Yıl: 2001, s. 315-335.
- Ran Hirschl, Towards Juristocracy, Cambridge: Harvard University Pres, 2004.

Anayasa Değişiklik Paketi ve Anayasa Mahkemesi'nin Kararı

Kaya KARTAL

Mantık, ilke ve kurumlarıyla darbeci-asker zihniyetinin yansıması ve statükonun teminatı olması hasebiyle her platformda eleştirilen 1982 Anayasası, en köklü değişikliklerden birisinin arifesinde görünmektedir.

Belirtmek gerekir ki Anayasa bugüne kadar birçok kez değiştirilmiş ancak darbeci yapısından bir şey kaybetmemiştir. Bugünkü değişiklikler de yapılan eleştirileri giderir nitelikte olmamakla birlikte, gerekli olduğu yadsınmaz niteliktedir.

1982

Anayasası'nda yapılan değişiklikleri içeren paket, meclisten geçtikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak referandum sunulmuştur.¹ 12 Eylül darbesinin anayasasına darbe niteliği taşıdığı söylenebilecek değişiklik paketi, Yüksek Seçim Kurulu'na verilen tartışmalı bir kararla 12 Eylül 2010 tarihinde halkın oyuna sunulacaktır.² Seçim Kurulu aldığı kararla, referandum süresini 120 gün olarak belirleyerek, Anayasa Mahkemesi'ne iptal kararı vermek için gereken süreyi altın tepside sunmuştur.

Yapılan değişikliklerle genel olarak, askeri yargının görev alanı, Anayasa Mahkemesi ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı, 12 Eylül dönemindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ile bu dönemde kurulan hükümetler ve Danışma Meclisi'nde görev alanların yargılanmasını önleyen geçici 15. maddesi gibi konularda yenilikler getiriliyor. Bu kapsamda özetlersek:

- Çocuklar, yaşlılar, engellilerin özel olarak korunması anayasal güvence altına alınmıştır.
- Kişisel verilerin korunmasına özel vurgu yapılmıştır.
- Seyahat hürriyetine

Anayasa Mahkemesi Başkanı
Haşim Kılıç

getirilen kısıtlama, suç soruşturması ve kovuşturmasıyla sınırlandırılmış ve vatandaşlık ödevi bir sınırlama olmaktan çıkartılmıştır.

- Memurlar ve diğer kamu görevlilerine, toplu sözleşme hakkı tanınmıştır.

- Siyasi partilerin mali denetimi Anayasa Mahkemesi'nden alınarak Sayıştay'a has kılınmıştır. Ve Sayıştay'ın bu konuda vereceği kararın kesin olduğu vurgulanmıştır.

- Siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin AYM'de açılacak davalar, mecliste kurulacak ve başkanlığını meclis başkanının yaptığı komisyonun iznine tabi kılınmıştır.

- Parti kapatma davalarında; Kürsü dokunulmazlığı olarak da adlandırılan, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerin, mecliste ileri sürülen düşüncelerin, bunların meclis dışında tekrarrının ve idarenin eylem ve işlemlerinin odaklaşmanın tespitinde gözetilemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca 5 yıllık siyasi yasaklılık süresi 3 yıla düşürülmüştür. Temelli kapatılan siyasi partinin başka isim altında kurulmayacağına ilişkin ibare de mevcut anayasa metninden çıkarılmıştır.

- Bilgi edinme hakkı ve kamu denetçisine (ombudsman) başvurma hakkı da anayasal güvence altına alınmıştır.

- Partisinin kapatılmasına beyan ve eylemleriyle neden olan milletvekillerinin vekilli-

ğinin düşeceğine ilişkin hüküm mevcut anayasa metninden çıkarılmıştır.

- TBMM başkanlık divanının görev süresinde değişikliğe gidilmiştir.

- Yüksek Askeri Şura'nın TSK'den her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır.

Cumhurbaşkanının onayından geçtikten sonra referanduma sunulan paket hakkında Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Anayasa Mahkemesi'ne iptal talepli olarak gidilmiştir. Anayasa Mahkemesi ise söz konusu başvuruyu yine tartışmalı olarak şekil ve esas yönünden incelemiş ve iki madde hakkında kısmi olarak hukuk devleti ilkesine aykırılık dolayısıyla çok da ciddi denilemeyecek bir iptal kararı vermiştir.

- İdari yargı denetiminin hukukilik denetimiyle sınırlı olduğu ve hiçbir şekilde yerin delik denetimi şeklinde kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır.

- Bütün disiplin kararları yargı denetimine açılmıştır. (Mevcut düzenlemede uyarma ve kınama cezaları yargı denetiminin dışında tutulmuştur.)

- Adalet hizmetleri ve savcılarının idari yönden denetimi

hususunda değişiklik yapılmıştır.

- Askeri yargının görevleri sınırlandırılmış ve asker olmayan kişilerin savaş hali dışında askeri mahkemelerde yargılanamayacağı hükme bağlanmıştır. Asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleriyle alakası olmayan askeri suçlar ile devlet güvenliği, anayasal düzen ve düzenin işleyişine karşı suçlar askeri yargının görev alanının dışında tutulmuştur.

- Anayasa Mahkemesi'nin yapısı değiştirilerek, üye sayısı 19'a çıkartılmış, üyelerin seçim şekli, yaş aralıkları, kamu kurumları veya mesleklerindeki çalışma süreleri, görev süreleri yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca mahkemeye kişisel başvuru yapılabileceği hususu da düzenlenmiştir.

- Yüce Divan kararlarına karşı yeniden inceleme başvurusu yapılabileceği de düzenlenmiştir.

- Anayasa Mahkemesi'nin çalışma ve yargılama usulü değiştirilmiştir.

- Askeri Yargıtay mensuplarının disiplin ve özlük işlerinde askerlik hizmetlerinin gerekleri bir veri olmaktan çıkartılmıştır.

- HSYK'nın yapısı değiştirilmiş, meslekten çıkarma kararlarına karşı yargı yolu açılmıştır.

- Geçici 15. madde yürürlükten kaldırılmış ve 12 Eylül dönemindeki Milli Güvenlik Konseyi üyeleri ile bu dönemde kurulan hükümetler ve Danışma

Meclisi'nde görev alanların yar-
gılanmasının yolu açılmıştır.

Cumhurbaşkanının onayın-
dan geçtikten sonra referan-
duma sunulan paket hakkında
Cumhuriyet Halk Partisi tara-
fından Anayasa Mahkemesi'ne
iptal talepli olarak gidilmiş-
tir. Anayasa Mahkemesi ise söz
konusu başvuruyu yine tartışma-
lı olarak şekil ve esas yönünden
incelemiş ve iki madde hakkın-
da kısmi olarak hukuk devleti
ilkesine aykırılık dolayısıyla çok
da ciddi denilemeyecek bir iptal
kararı vermiştir.

Bu karar ve veriliş şeklin-
den önce AYM'nin yapısında-
ki çarpıklıklara da kısaca değin-
mek gerekir. Zira neredeyse dev-
let gibi işleyen kurumda nere-
deyse saltanatla ifade edilebi-
lecek bir tarz hâkim olmakla
beraber, mahkeme üyeliğine
40 yaşında seçilen herhangi bir
üye, 65 yaşına kadar, sorgusuz-
sualsiz ve denetimden uzak bir
şekilde orada kalabilmektedir.
Toplamda 11 asıl ve 4 yedek
üyeden oluşan mahkeme anaya-

sa değişikliklerinde şekil yönün-
den iptal kararı vermek için 5'te
3 çoğunluğa ihtiyaç duyar.³

Bu makalede yapılan değişik-
lik ve iptal edilen maddelerden
ziyade Anayasa Mahkemesi'nin
kendisinde, bu konuda karar
verme yetkisini görmesi mevzu-
su işlenecektir. Bu anlamda;

1. Anayasa Mahkemesi'nin
Anayasa değişikliklerini esasa
girerek inceleyip inceleyemeye-
ceği,

2. Anayasa Mahkemesi'nin
referandumda sunulan ve henüz
hukuki âlemde doğmamış olan
bir anayasa değişikliğini şekil
veya esas yönünden inceleyip
inceleyemeyeceği,

3. Anayasa Mahkemesi'nin
referandumda kabul edilen
bir değişikliği şekil ya da esas
yönünden inceleyip inceleye-
meyeceği, soruları cevaplanma-
lıdır.

Anayasanın 148. madde-
si Anayasa Mahkemesi'nin;
Kanunların, kanun hük-
münde kararnamelerin ve
Türkiye Büyük Millet Meclisi

İçtüzüğü'nün Anayasa'ya şekil
ve esas bakımlarından uygun-
luğunu, Anayasa değişiklikleri-
nin ise sadece şekil bakımından
Anayasa'ya uygunluğunu ince-
leyip denetleyebileceğini açık-
ça ifade etmektedir.⁴ Maddede
ayrıca belirtilen şekil inceleme-
sinin Anayasa değişikliklerinde,
teklif ve oylama çoğunluğuna ve
ivedilikle görüşülemeyeceği şart-
ına uyulup uyulmadığı hususla-
rı ile sınırlı olduğu hususu vur-
gulanmıştır.

Bu kapsamda AYM'nin ana-
yasa değişikliklerine ilişkin iti-
razlarda sadece teklif ve oylama
çoğunluğu ile değişikliğin ivedi
olarak görüşülmesine ilişkin iti-
razları değerlendirebileceği vur-
gulanmıştır. Oysa AYM'nin söz
konusu pakete ilişkin kararın-
da bazı maddeler esasa girile-
rek iptal edilmiştir. Burada
iptal edilen maddelerin pekâlâ
paketin hazırlanış sürecinde de
paketten çıkarılabilecek husus-
ları içermesi dolayısıyla, AYM
kararının paketi pek de etkile-
mediği hususu açıktır. Ancak
AYM'nin kendisine hukuka ve
Anayasa'ya aykırı olarak böyle
bir alan açması, açık bir yetki
gaspı olması yanında bundan
sonra da bu tür müdahalelerin
devam edeceğini göstermekte-
dir. Buna bugün karşı çıkılmaz-
sa bu gasptan doğan yetki ileri-
de yerleşik uygulama diye zoka
görevi görecektir.

İkinci olarak, referandu-
ma gitmesi hasebiyle henüz
teklif aşamasında olan/hukuk
âleminde doğmayan bir deği-

şiklik hakkında Anayasa Mahkemesi'nin denetleme yapıp yapamayacağı hususu tartışma konusu yapılabilir. Ancak bu tartışmada hukuken de mantiken de cevap basittir ve Anayasa Mahkemesi'nin henüz hukuki varlık kazanmamış bir kanunu ya da anayasa değişikliğini denetlemesi söz konusu değildir.

Üçüncü olarak, referandum sunulan bir anayasa değişikliği hakkında artık Anayasa Mahkemesi'nin bir denetleme yapması mevcut sistemde mümkün değildir. Mahkemelerin ve Anayasa Mahkemesi'nin "Türk Milleti adına" karar verdiği düşünülünce, halkın karar hakkını dolaylı olarak değil de, doğrudan kullanması anlamına gelen referandum, Anayasa Mahkemesi'ne de, diğer mahkemelere de söz hakkı vermez.

Mevzuya siyasi olarak bakıldığında da halka sunulmuş bir teklifin muhaliflerinin halka dönüp kendi iddialarını kabul ettirmek için çalışmak yerine başka kurumları devreye sokma çabaları da en azından siyasi basiretsizlik olarak nitelendirilebilir. Üstelik bu çabaların bir de "laiklik elden gidiyor" söylemiyle süslenmesi de artık sıkıcı bir hal almıştır.

AYM'nin söz konusu iptal kararına bu ön bilgiler ışığında bakınca kullanılan yetkinin hukuk dışı olduğu açıktır. Zira AYM henüz referandumdan geçmemiş yani hukuki olarak varlık kazanmamış bir ana-

“

AYM henüz referandumdan geçmemiş yani hukuki olarak varlık kazanmamış bir anayasa değişikliğini, üstelik esasa da girerek incelemiş ve zaten halkın karar vereceği bir konuya müdahale ederek kendi varlığıyla çelişen bir karara imza atmıştır.

yasa değişikliğini, üstelik esasa da girerek incelemiş ve zaten halkın karar vereceği bir konuya müdahale ederek kendi varlığıyla çelişen bir karara imza atmıştır.

Esas itibarıyla AYM'nin söz konusu kararının paketin içeriğine ciddi bir müdahale olmadığı ortadadır. Ancak AYM burada iki taraflı oynayarak, hem kendinden menkul yetkisini devam ettirmek istemiş hem de rejim tartışmalarında artık öne sürülen taraf olma pozisyonunun kendi varlığını tehdit edecek hale büründüğünü görerek ciddi bir iptalden kaçınmıştır. Yani hükümetle uzlaşmış ve geri adım atmıştır. Ancak kendinden menkul yetkisinden de öyle bir anda vazgeçmeyeceğini sembolik olarak da olsa göstermiştir.

Geldiğimiz noktada önemli bir paradoks ortada durmaktadır. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nde darbelerle gelen bir iktidar anayasayı rafa kaldırırken, yeni anayasa hazırlarken, anayasa ya değişmez/değiştirilemez maddeler eklerken, dayattığı darbe anayasasını koruyup kollayacak kurumları bir bir inşa ederken tek bir denetim sürecine tabi değilken; kutsanan ve medeni-

yetin simgesi olarak lanse edilen seçimlerle halk tarafından ve halkın içinden gelen bir iktidar, anayasaya ilişkin en küçük bir değişiklik girişiminde hemen engellenebilmektedir. Böylece AYM meclisin de üstünde bir kurum olma pozisyonuna evrilmiş ve yargıçlar egemenliği anlamına da gelen jürostokratik sistem ülkeye hâkim olmuştur.

1 07.05.2010 tarihinde kabul edilen 5982 sayılı T.C. Anayasası'nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

2 Bilindiği üzere, referandum süresi 120 günden 60 güne indirilmiştir. Kanun değişikliğinin yapıldığı tarihlerde, CHP, 60 günlük sürenin uygulanamayacağını, referandumla ilgili hükmün seçim kanunlarına atfı yaptığını, seçim kanunlarındaki değişikliklerin ise bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanamayacağını belirterek farklı bir tez ortaya koymuştu. Anayasa'nın ilgili hükümlerine bakarsak, bu tezin geçerli olmadığını açık bir şekilde görürüz; seçim kanunlarına yapılan atfı genel bir atfı değil, halkoyuna sunulma işlemlerinin "genel yönetim ve denetimi" bakımından milletvekili seçimi kanununa yapılmış bir atfıdır.

3 1982 Anayasası Madde 148 - Anayasa Mahkemesi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelemlerin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. (...)

4 Madde 9 - Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.

ÖMRE BEDEL ZAMAN: RAMAZAN

Abdullah YILDIZ

Srebrenitsa katliamının 15. yıldönümünde Bosna’da yapılan programda, kimlikleri belirlenen şehitlerin cenaze namazı için salâ okuyan Boşnak müezzinin ağzından şu cümleler dökülüyor:

“*Accilû bi’s-salâti gable’l-fevt. Accilû bi’t-tevbeti gable’l-mevt.* (Vakti geçivermeden önce namaza acele ediniz! Ölüm gelivermeden önce de tevbeyle acele ediniz!)”

Ülkemizde nicedir unutulmuş bu cenaze salâsının Bosna’da minarelerden okunuyor olması, insanı başka duygulandırıyor. Sonra, Konya yöresinde bu cenaze salâsının okunmakta olduğunu öğreniyoruz. Bu salâda, ilave olarak; “*Küllü nefsin zâigatü’l mevt, sümme ileynâ türce’ün*: Her nefis ölümü tadacaktır, sonra Bize döndürüleceksiniz. (Ankebut 29/57)” “*İnnâ li’llâhi ve innâ ileyhi râci’ün*: Biz Allah’a aidiz ve yine O’na döneceğiz. (Bakara 2/156)” âyetleri de okunuyor.

Ölüm gerçeğini ve Allah’a dönüp hesap vereceğimizi hatırlatan, tevbe ve namazda acele etmeye çağırarak bu âyetler ve güzel sözler, ömrün ve vaktin paha biçilmez değerini de ihtar etmiyor mu?

“Üç Günlük” Dünyada Seraba Aldanmamak İçin...

İbnu’l-Kayyım’ın dediği gibi; “*Vakit su gibi geçiyor. Kimin vakti Allah için ve Allah ile ise, o bu vaktini ömür olarak kabul edebilir. Böyle olmayan ise gerçekte o vakti yaşamış sayılmaz.*”

Rabbimizin bizlere ikram ettiği şu sınırlı **ömrün** ve su gibi akıp giden **vaktin** farkında mıyız? Hasan-ı Basri’nin; “*Dün ecel, bugün amel, yarın emel*” şeklinde özetlediği fani ömrün. Ona göre, “*üç gün*”den ibarettir dünya hayatı: “*Dün, yarın ve bugün. Dünkü gün elinden içindekilerle birlikte geçmiştir. Yarın ise, belki de erişemezsin. Sen, elindeki sermayen olan bugünü iyi değerlendirmeye bak.*”¹

Allah için yaşanmayan vakitleri ömür’den saymayan ulemamız, ömrü bir güne indirip, onu da **amel** ile değerli kılmayı önererek ne harika bir yol haritası çiziyorlar bizlere:

Gün bugündür. Bugünü Allah için ve Allah ile yaşa. Allah’ın kitabında okuduklarını **bugün** uygula!

Bugünü fırsat bilmeyip, her şeyi yarına erteleyenler, bütün ömürlerini seraba harcaabilirler.

Kur’ân-ı Mübin, heva-heves uğruna sarfedilen amellerle boşa geçmiş ömürleri bir seraba benzetir:

“*...Onların amelleri ıssız bir çöldeki serap gibidir. Susamış kimse onu su sanır. Yanına geldiğinde ise hiçbir şey bulamaz...*” (Nûr 24/39)

Ömrünü seraba harcaayıp, hayatı hep yanılsamalar, yanlışlar ve inkârlarla geçen insanların, nihayet Allah’a hesap verecekleri ve bütün yaptıklarının hesabını eksiksiz görecekları ikaz edilir, aynı âyette.

Kitâb-ı Kerim, onların hesap gününde yaşayacakları geri dönülmez hasreti/pişmanlığı dillendirir:

“*Keşke benim için dönüş imkanı olsa da (iyi/güzel davranan) muhsinlerden olsam.*” (Zümer 39/58)

İşte o **geri dönüşü olmayan gün**, pişmanlık duy-mak için artık çok geçtir!..

Pişmanlığı bu dünyada yakalayamayan ve tevbe etme erdemliliğini gösterip hayatına çeki düzen veremeyi başaramayanlara çok merhametli Rabbimizin hitabı ise şöyledir:

“*Öğüt alacak kişinin öğüt alabileceği kadar bir süre sizi yaşatmadık mı? Size uyarıcı da gelmişti. Artık azabı tadınız, zalimlerin yardımcısı olmaz.*» (Fatır 35/37)

Evet. Allah (azze ve cell) bizlere, öğüt alıp iyi ve güzel amellerde bulunarak azaba uğramaktan kurtulmayı hak edeceğimiz kadar uzun ve yeterli bir ömür verdi. Bu sebeple, ibadetleri de vakitli kıldı.

İbn Atâullah el-İskenderî, der ki: *Allah “ibadetleri belli vakitlerle sınırladı ki, ‘sonra yaparım’ düşüncesi seni onları yerine getirmekten alıkoymasın. Her birine geniş vakit bıraktı ki, tercih payın kalsın.*”² Yine o; “*Kulluk görevlerini ileride bulunacak boş bir zamana ertelemek nefsin ahmaklığındandır*” der.³

Kur'ân'la Anlam Kazanan Ânlr

İslâm'da ibadetler vakitlidir. Oruç Ramazan'da bir ay tutulur; varlıklı olanlara farz olan zekat yılda bir kez verilir; imkan ve yol bulabilen müminlere farz olan hac ömürde bir kez yapılır; varlıklı olanlara vacip olan kurban yılda bir Kurban Bayramı günü kesilir... Namaz ise günde beş vakittir. Müminlerin ömür boyu her ân Rabb Teala ile iletişim kurmaları, tevhîd inancını ve kulluk bilincini diri tutmaları için, yılda bir, ayda bir, haftada bir, günde bir değil, bir ömür boyu her gün beş kez huzura çıkmaları şarttır.

Ne ki, ülkemizde oruca, kurbanı, Bayram namazına, Cuma namazına gösterilen rağbet, **beş vakit namaza** gösterilmiyor. Meryem suresinin 59. âyetinde tanımlandığı üzere, **“namazlarını zâyî eden”** ve bu sebeple **“tutkuları peşinde sürüklenen”** bir toplum manzarası arz ediyoruz, adeta.

Ama Ramazan ayı gelince, bu manzara büyük oranda değişiyor, elhamdülillah.

Ramazan iklimi; sırf Allah için tutulan orucu, sahur, iftarı, huşû dolu namazları, teravihleri, diriltici Kur'an tilavetleri, arındırıcı infak yarışı, yürekten dua ve niyazları ile insanımıza yeniden hayat veriyor.

Bu mübarek ayda manevi duyguları güçlenen, tutukları oruçla açlığı ve aç insanların sıkıntısını kendi nefislerinde tecrübe ederek kalpleri yumuşayan halkımız, fert fert veya çeşitli hayır kurumları aracılığıyla yoksul kardeşlerinin imdadına koşuyor. Haramlardan kaçınarak, namazlarına daha bir özen göstererek, teravihlere koşarak, camileri doldurarak, Kur'an okuyarak adeta yeniden diriliyor.

“...Bir bakıyorsun yeryüzü kupkuru; ama ona su(yağmur) indirdiğimizde, (bir de bakıyorsun) canlanıp kabarmış ve her türden güzel ekinler ortaya koymuş.” (Hacc 22/5; bak: Zümer 39/21-23)

Toprağı canlandıran yağmur misali, insanlığın çorak gönüllerini yeşertmek üzere bu ayda indirilen Kur'an-ı Kerim, üzerine ölü toprağı serpilmişçesine bomboş bir hayat yaşayan insanımız için de tek diriliş kaynağıdır. Bu kutlu ayda, Kur'an'ın **hayat veren** çağrısı ile buluşup insanımızı da buluşturarak, zihinlerin arınmasına, gönüllerin inşirahına, kalplerin bahar yaşamasına vesile olmak asıl işimiz olmalı.

“Kur'an bir yol gösterici (hüdâ), bu hidayetini apaçık delilleri (beyyinât) ve doğruyu yanlıştan ayırt edici bir ölçü (furkân) olarak insanlığa bu Ramazan ayında indirilmiştir.” (Bakara 2/185)

Kur'an **'hüdâ'**dır; yollar ve izler anafonda nereye gideceğini bilemeyen insanı **Sırât-ı Müstakim'e** yönlendiren, Allah'a giden dosdoğru yolun işaret taşlarını gösteren, inkâr, şirk, haram ve günah çölünün ortasını-

da bir çıkış yolu, bir kurtuluş yolu arayanlara kılavuzluk ve rehberlik yapan bir kitaptır.

Kur'an **'beyyinât'**tır; bu hidayetini yol ve yordamını, yöntemini, metodolojisini apaçık ortaya koyan: Allah'a karşı görevlerimizin neler olduğunu, kendi nefsimize ve diğer insanlara karşı, eşyaya karşı görev ve sorumluluklarımızın neler olduğunu açıkça bildiren **beyyineler**, deliller, açıklamalardır.

Kur'an **'furkân'**dır; hakk'ı bâtil'dan, iman'ı küfür'den, nûr'u zulumât'tan, tevhîd'i şirk'ten, rûşd'ü gayy'dan, ma'rûf'u münker'den, doğru'yu yanlış'tan, hasene'yi seyyie'den, helâl'i haram'dan, takvâ'yı fücûr'dan, iyilik'i kötülük'ten, hayr'ı şerr'den... ayırt edici şaşmaz ölçüler, kıstaslar sunan ilahi kitaptır.

Ramazan ayı, Kur'an o ayda indiği için mübarektir, şereflidir; bu yüzden **“Şehrullah”**tır; **“Allah'ın ayı”**dır; **“Kur'an ayı”**dır. Kadir Gecesi de, Kur'an o gece indiği için bin aydan daha hayırlıdır. (Kadr 97/3).

Ve elbette, üzerimize farz olan orucu, sırf Allah rızası için tuttuğumuz aydır, Ramazan ayı:

“Sizden kim o aya erişirse, hemen orucunu tutsun.” (Bakara 2/185)

O kutlu aya erişip erişememek var; bu yıla erişip bir sonraki yıla erişememek var. Ölüm var...

Ve dün geçti gitti; yarın ise belli değil. Gün bugündür. Hayırlı ameller için dem bu demdir.

Bu âna, bu zamana, bu Ramazan'a kadar Kur'an'sız, Furkân'sız geçmişse ömürler, işte altın fırsat!

İşte ömürden sayılacak; her günü, her gecesi, her ânı değerlendirilecek mübarek zaman dilimleri!

İşte, **“geri dönüşü olmayan”** hesap gününde pişman olmamak için, tevbe edip öğüt alma günleri!

Orucun önceki ümmetlere farz kılındığı gibi bize de farz kılındığını belirten Bakara/183. âyette; bu ibadetin amacı **“takvâ”** olarak açıklanır: **“Umulur ki ittika edersiniz.”**

Takvâ/ittikâ: nefsi her tür günah ve isyandan, bozulma ve sapmadan korumak; dünya ve ahirette bizi felakete sürükleyecek bütün kötülüklerden korkup sakınmak ve kaçınmaktır. Takvâ; aynı zamanda Allah'a karşı (ve tabi ki kendimize, insanlara ve çevreye karşı) sorumluluklarının bilincine ermektir.

Hakkı batıldan ayırıp sorumluluklarımızın çerçevesini apaçık çizen hayat rehberimiz Kur'an'la bütünleşeceğimiz; sadece mide orucu değil, dil orucu, göz orucu, kalp orucu tutarak bütün bir hayatı **Ramazanlaştıracamız**; kendimizle birlikte tüm insanlığı da dirilteceğimiz bir **Ramazan ayı** diliyoruz.

1 İbn Atâullah el-İskenderî, Hikem-i Atâiye, çev: Prof. Dr. Abdulaziz Hatip, Nesil Yay., 2008, 1st, s. 262-263.

2 A.g.e., s. 194.

3 A.g.e., s. 43.

İbrahim Muhammed Abu Rabi: “Fadlallah, İslam Özgürlük Teolojisinin Öncüsüydü”

Çeviren: Abdurrahman BABACAN

Çağdaş İslami düşüncenin ve hareketin önemli isimlerinden biriydi Muhammed Hüseyin Fadlallah. Onunla ilgili analitik bir çalışma yok Türkçede. Bu konuda İbrahim Muhammed Abu Rabi'nin 1990 yılında yazmaya başladığı ve başlangıçta, modern Arap dünyasında İslami uyanışın en önemli teorisyeni Seyyid Kutub'la ilgili kapsamlı bir çalışma olarak düşünülen *İslami Hareketin Entelektüel Kökenleri* istisna sayılabilir. Kitabın orijinal başlığı *Arap Dünyasında İslami Hareketin Düşünsel Kökenleri* olduğu için çalışmaya Ali Şeriatî ve Humeyni dâhil edilmemiştir. Seyyid Kutub ve Arap dünyasındaki çağdaş Müslüman İhyacı aydınların düşüncelerinin tarihi ve felsefi arka planını ortaya koyan ek bölümlerin yazımıyla birlikte geniş bir muhteva kazanan kitapta Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın düşünceleri de ele alınır. Abu Rabi ile Fadlallah'ı konuştuk. (Asım Öz)

Kuşkusuz çağdaş İslam düşüncesinin ve hareketinin önemli isimlerinden biriydi Muhammed Hüseyin Fadlallah. Öncelikle onun hayatının belli başlı uğraklarından söz ederek başlayalım. Kimdir Muhammed Hüseyin Fadlallah?

Kendisi Lübnanlı bir ailenin çocuğu ve Irak'ta doğdu. Kanımca çağdaş İslam düşüncesinin en önemli düşünürlerinin belki de başında geliyor. Müslümanlar arasındaki iletişimin ve anlayışın önemini biliyordu ve bunu hem teorik hem de pratik düzeyde sağlamaya adanmıştı hayatını. İslam'ın anlaşılması, Müslümanların pratiği, temsiliyet, dil, metod gibi kavramlar üzerine ciddi ve önemli kitaplar yazdı. Ve bir de, özellikle Lübnan içerisindeki yoksullara ve yoksulluk problemine yoğunlaşmıştı.

Müslüman bilincini kuşatan çöküş, gerileme, atalet, kayıtsızlık ve hareket eksikliği gibi temaların onun düşünsel seyrinde ele alınıp biçimleri nasıldır?

Seyyid Fadlallah'a göre, Müslümanlar kendi içlerinde bir rönesansa, ancak ve ancak Kur'an'ı yeni bir bakış ve kendi içinde barındırdığı ışığı yakalamaya çalışarak gidebilirler; ki bu onlara, tüm kölelik ve esaret zincirlerinden kurtararak, özgürlüğü verecektir. Bu özgürlük olmadan, başka kavram ve felsefelerin izinden giderek bir anlamda köleliği içselleştirmek, bahsi edilen dönüşümü getir-

mez. Zira Kur'an ilkin zihinlerin ve duyguların özgürleşmesi gerekliliği üzerinde durur ve ben de tam bu yüzden Fadlallah için, İslam özgürlük teolojisinin öncüsüydü, diyorum.

“Batılı ve Arapça eserleri incelediğimde M. Hüseyin Fadlallah hakkında yazılmış bir esere, yapılmış ciddi bir çalışmaya rastlamadım. Bu konuda sadece İsrail kaynaklı birkaç çalışma mevcut” diyorsunuz. Ciddi ama kılçıklı eserler içerisinde Fadlallah'ın kendi eserlerine ve konuşmalarına dayanarak onun İslam anlayışını ve İslam Devrimi hakkındaki görüşlerini inceleyen Olivier Carre ismini anabiliriz sanırım. Olivier Carre Fadlallah'ın düşüncelerinin, kurtuluş teolojisine değil “modern, dar kafalı, fundamentalist temayül”e ait olduğunu ifade ediyordu. Siz ise onu kurtuluş teolojisine dahil ediyorsunuz. Bunu biraz açar mısınız?

Bence Fadlallah üzerine yazan Batılı yazar ve düşünürler hep önyargılı olmuşlardır. Hele İsraililerden bahsetmeye hiç gerek yok. Onların tek düşüncesi güvenlik ve militarizm. Oysa Fadlallah, çok boyutlu düşünebilen derin bir adamdı. Özgürlük

üzerine, diyalog üzerine, direniş üzerine, anlayış üzerine ve Batı'ya açıklık üzerine farklı bir vizyonla koymuştu düşüncelerini.

Fadlallah'ın çağdaş dünyayı kavrama sürecinde Humeyni, Muntazari, Ali Şeriatî, Hasan el-Benna ve Seyyid Kutub'un düşünceleri kadar Fanon, Freire ve hatta Marks'tan etkilendiğini ifade ediyorsunuz "İslami Hareketin Entelektüel Kökenleri"nde. Bu etkilenmenin izleri konusunda örnekler verir misiniz?

Fadlallah ile yaptığım söyleşilerde kendisi bana Müslüman dünyadan olduğu kadar, Batı'dan da çok farklı isimleri okuduğunu söylemişti. Marx ve Lenin'i çok iyi biliyordu örneğin. Böylesi geniş perspektifleri bilen bir insanın böyle küresel düzeyde düşünebilen biri olması bu yüzden hiç de şaşırtıcı değil.

Seyyid Kutub ile Muhammed Hüseyin Fadlallah'ı da karşılaştırıyorsunuz. Aralarındaki en önemli fark sizce nedir?

Her ikisi de Kur'an'a, Müslüman ümmetin kuvveti ve gücü temelinde yaklaşıyordu. Yani ümmetin gücünün kaynağı olarak görüyorlardı Kur'an'ı evvel emirde. Bu bağlamda aslına bakılırsa Fadlallah, Bediüzzaman Said Nursi ile çok benzer yanlara sahip.

Muhammed Hüseyin Fadlallah'a baktığımız zaman onun bir Şii âlimi olduğunu görüyoruz. Ancak onu Şii ulemadan fikir itibarıyla, hareket anlayışı itibarıyla ayıran birtakım özellikler var. Nedir bu özellikler?

Fadlallah, çağdaş Şii dünyada ılımlı bir sesi temsil edi-

İbrahim Muhammed Abu Rabi

yordu; ve Lübnan'daki ruhani pozisyonunun da gerektirdiği bir biçimde, Sünniler ve Şiiler arasında herhangi bir fark gözetmiyordu. Müslüman birliğini kendisine dert edinmiş bir insandan başka bir şey beklenir mi zaten?

Evet. Zulüm ve baskıya her şart altında direnme hakkını savunan Fadlallah'ın güç meselesini de tahlil eden önemli bir çalışması var. "İslam ve Kuvvetin Mantiği" adını taşıyan bu çalışmanın yazılış koşulları ve İslam düşüncesi içindeki yeri nedir?

O direnişi savunuyordu; saldırganlığı değil. Bu konu üzerinde sıklıkla duruyordu ve herhangi baskıcı, zalim gücün karşısında onurlu bir şekilde direnmenin zorunluluğunu belirtiyordu. Yani bir anlamda bir isyan kültürü idi bahsini ettiği. Zalime, zulme, adaletsizliğe ve baskıya karşı isyan.

Bir söyleşinizde "Hüseyin Fadlallah'ın en önemli ayırıcı özelliği, İsrail'in Filistin'i işgalini ve işgal gerçeğini özellikle de Lübnan açısından iyi tahlil edebilmesidir. Fadlallah'ın bu çabası, Arap-İsrail çatış-

ması sorununa İslam düşüncesi açısından bir çözüm getirmek ve Siyonizm'e destek veren Batı ile ilişkiler sorununa bir çözüm getirmeye yönelik bir çabadır" diyorsunuz. Mısırlı yazar Muhammed Hasaneyn Heykel'e göre Fadlallah, Lenin'den çok daha üstün sistematik bir siyasal akla sahiptir. Onun siyasal aklı konusunda neler söylenebilir?

Fadlallah, hayatının büyük bir kısmını Lübnan'da geçirdi; ve 1948'den ölümüne kadar geçen tüm zaman diliminde, İsrail'in Filistin işgalinin acısını duydu, yaşadı. Çevresine, Lübnan'a, Şii dünyaya ve dünya Müslümanlarına, bu konuyla dertlenmelerini söylüyordu hep. Bunu yaparken ise, içi boş bir hamaset ve retorikle değil; konunun uzun vadedeki çerçevesine vurgu yapıyordu. Siyasi akıl ve hikmeti işte burada devrede idi.

Son olarak sormak istediğim, Ortadoğu'nun özeti sayılabilecek Lübnan'da ortaya koyduğu mücadelesi nasıl bir miras bıraktı?

Evet. Fadlallah, bildiğim tek Lübnanlı Ayetullah idi. O halde soru şu: "Lübnan, gelecekte benzer birisini çıkarabilecek mi?" Bu hakikaten önemli bir soru; zira o sadece İslam teolojisine ya da fıkha odaklanmamıştı; siyasi ve ekonomik meselelere de çok derin bir ilgisi vardı. Beraberinde İsrail, ABD ve Avrupa ile alakalı olarak derin bir analitik zihne sahipti. Onu kesinlikle arayacağımızı söyleyebilirim.

Söyleşi için çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim. Türkiye'deki kardeşlerime selam ederim.

Fadlallah Hakkında Değerlendirmeler

Halil ÇELİK

Lübnanlı alim, şair, siyasetçi ve bir kültür adamı Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın ebediyete intikaliyle birlikte hakkında yazılanları okuduğumuzda neredeyse herkes üzerinde çok olumlu izlenimler bıraktığını görürüz. Fadlallah'ın şu zor süreçteki eksikliği zaman geçtikte daha iyi anlaşılacak.

Filistinli yazar Münir Şefik, El-Cezire televizyonunun internet sitesinde yazdığı makalesinde Fadlallah'ın ihtisamlı cenaze törenine işaret ederek her mezhepten ve dinden, laik, solcu ve liberal görüşlerden yüz binlerce insanın katılımının Fadlallah'ın gerek fıkıh ve fetva alanında gerekse de siyasi alanda, büyük ve yerel konulardaki tutumlarının büyük kabul gördüğünü gösterdiğini yazdı. İnsanların pratiğe aktarılan ilmi takdir ettiklerini belirten Şefik, sahibinin göğsündeki ve kitapların arasındaki ilmin insanlara ulaşamayacağını ancak tutum, çalışma ve uygulamanın göğüsteki ve kitaplardaki tahkik, düşünce ve analizi ifade ettiğini ve

insanlara ulaştırdığını kaydediyor. Fadlallah'ın fitne konusuna neden bu kadar önem verdiğine dikkat çeken Şefik, Siyonist oluşuma ve dış hegemonyaya karşı ilkesel duruşun vahdeti ve iç fitnelerin bertaraf edilmesini gerektirdiğini belirtiyor: “Düşmanlar iç fitne kapısını açarken sen onlarla savaşamazsın. İç fitneye yol alırsan dışarıyla ve işbirlikçileriyle anlaşmanın kaçışı olmaz. Arap ve İslam ülkelelimizin karşılaştığı çekişmenin şartları içinde Siyonist oluşuma direnip ABD ile uzlaşamazsın. Çünkü aynı anda ABD ile hem direnip hem uzlaşamazsın. Sebep ise basit. ABD ve Siyonist oluşum bir paranın iki yüzüdür.”

Muhammed Hüseyin Fadlallah

“

Fadlallah Necef'teki gençlik yıllarında yol arkadaşı Muhammed Bakır es-Sadr gibi Seyyid Kutup ve Mevdudi'nin yazılarından, İhvan ve Hizbüt-Tahrir'in deneyimlerinden etkilenmiştir.

Lübnanlı peder Antoine Davu Lübnan El-Ahbar gazetesinde 'İslam-Hıristiyanlık Muhabbetinin Seyyidi' başlığıyla yazdığı makalesinde Fadlallah'ın kaybının İslam'ın, Hıristiyanlığın, Lübnan'ın ve Arapların kaybı olduğunu belirterek vefatıyla büyük bir alimi, hayatını İslam'a ve Müslümanlara, düşüncelerine ve sorunlarına yoğunlaştıran bir müçtehid kaybettiklerini ifade etti. Bu aydın âlimin diyalogu, bizlere genelleştirmemiz gerekli bir kültür kıldığını vurgulayan Davu, İslam birliği ve yakınlaşması amaçlı diyalogdan sonra insani, ulusal, Arap ve uygarlık müştereklerinin keşfi için İslam-Hıristiyan diyalogunu başlattığını, Kuran'da Diyalog adlı kitabında diyalogun kural ve yöntemlerinden bahsederek diyalogu bir mesaj seviyesine çıkardığını belirtti.

Suud el-Mevla Lübnan El-Ahbar gazetesindeki 'Fıkhi Yasaklara Meydan Okuyan Fakih' başlığıyla verdiği makalesinde Fadlallah'ın ölümüyle çağdaş Şii İslam'ının fikri ve hareket mercileri halkasının kapandığını belirterek Necef'in yirminci yüzyıl ortalarında topladığı ve 1933 ile 1936 yılları arasında doğan altın grubun Fadlallah'ın ölümüyle son bulunduğunu yazdı. Musa Sadr'ın 1959'da Lübnan'a dönmek ve İranlı arkadaşları Mehdi Bezergan, Ayetullah Talegani ve Ali Şeriatî'nin çizgisiyle irtibatlı Şii reformcu liberal

ulusal çizgisinin temellerini atmak için Necef'ten ayrıldığına dikkat çeken yazar, Muhammed Bakır es-Sadr, Mehdi el-Hekim, Muhammed Mehdi Şemseddin, Muhammed Bakır el-Hekim ve son olarak Fadlallah'ın ebediyete intikal etmesiyle bir dönemin sona erdiğini ifade etti. Yazar ayrıca Fadlallah'ın başarı ve kazanımlarını sıralayarak şu ifadelere yer veriyor: "Organizasyon yeterliliğine, liderlik ve idare gücüne kanıtlar sunan bu kurumlar Fadlallah'ın önemli kazanımlarındandır. Kurumları her ülkede ve sektörlerde örnek oldu. Paradokslarla mücadele etme eğilimindeki siyasi düşüncesi de onun kazanımlarındandır. Şii çevrelerde İslamcı parti düşüncesinde büyük etkisi olmuştur. Necef'teki gençlik yılarında yol arkadaşı Muhammed Bakır es-Sadr gibi Seyyid Kutup ve Mevdudî'nin yazılarından, İhvan ve Hizbü't-Tahrir'in deneyimlerinden etkilenmiştir. Fadlallah seksenli yılların başında El-Muntalaq dergisindeki meşhur makalelerinde Şii İslamcı parti çalışması fikri için kafa yoran ve bunu derinleştirenlerdendi. Şii fıkhnın yasaklarına karşı cesur meydan okuyuşu da onun kazanımlarındandır. Daha önce hiçbir âlim bunu yapmamıştı. Kendisini tekfir edecek, hakkında sapıtma ve dinde olmayan şeyler çıkarma hükmü verecek dereceye varan sert klasik itirazlarla mücadele etti. Bu özelliğiyle

Avrupa aydınlanma çağıının ileri gelenlerini ve filozoflarını hatırlatır size. Belki de Fadlallah'ın en belirgin özelliği mercisinin insanlara, parti kadrolarına ve direnişe yakın kalmasıdır. Böylelikle kendisi başkaları gibi olmadı.

Bahreyn El-Vasat gazetesi başyazarı Velid Nüveyhid, İslam dünyasının Fadlallah gibi bir alimi kaybetmenin etkilerini yıllar sonra anlayacağını belirterek şu ifadelere yer veriyor: "Ümmetin dar görüşlü dini ve mezhepçi bölünme rüzgarlarının estiği tarihi bir anda bu kayıp çok derindir. Bu kaybın farklı gruplar üzerinde yansımaları olacaktır. Çünkü Fadlallah'ın fıkhi hep vahdet düşüncesiyle hareket etti. Tekfirci ve parçalayıcı eğilimlerin yükseldiği bir dönemde tevhidî bir fakihin ölümü, tarihi geçmiş, şu an ve gelecek arasında kopmayan bir bağlam içinde okuyan her akıma yönelik bir darbe olarak görülmektedir. Zira Fadlallah fıkhi-felsefi manzumesi içinde eleştirel bakış açısıyla geçmişe bağlandı, cesur fetvalarının karşılaştığı itirazlara aldırma-sızın ileriye dönük bir ruhla geleceğe baktı."

Fadlallah'a göre vahdetin, farklılığı görmezden gelmek anlamına gelmediğini, bölünmenin çözümü için hareket edilecek başlangıç noktası oluşturan vasfıyla düşünmenin temeli olduğunu belirten Nüveyhid, bu fıkhi-felsefi düşüncenin, Fadlallah'ın cesa-

retle belirginleşen yenilikçi içtihat hareketini başlatmasına destek olduğunun altını çiziyor.

Ürdünlü gazeteci Yaser El Zeatire ise Fadlallah'la 1992'de yaptığı görüşme sırasında filozof, fakih, şair ve siyasetçi kişilikleri bir araya toplayan bir adamla karşılaştığı için şaşırdığını, bu türden meziyetlerin özellikle bu çağda bir şahısta toplanmasının ender rastlanabilecek bir durum olduğunu belirterek merhumun yaklaşımlarını okuyanların ümmetin birliği düşüncesini taşıyan bir zat karşısında olduklarını anlayacaklarına dikkat çekiyor ve onun farklı duruşunu şu ifadelerle dile getiriyordu: “ Bu adam bazı Şii çevrelere Sünnilere yönelik hakim olan tekfir dilini reddetmede gayet açıktı. İmamete imanın, imanının rükunlarından değil, mezhebin rükunlarından olduğunu teyit etmiştir. Fadlallah Şii çevrelerde tekfirci akımın marjinalleştirilmesine büyük önem verdi, sahabeye ve müminlerin annesi Aişe'ye sövülmesine karşı çıktı. Fadlallah'ın şahsiyetindeki belirgin yönlerinden biri de siyasi pusulasıdır. Rahmetli sadece Lübnan'da değil, Irak'ta da direniş programının yanındaydı. Filistin ilgilendiği konuların eksenini oldu. Her gün zulme karşı ve direnişin yanında yer aldı. İnsani boyutu kendisini her yerdeki direniş akımlarına yakınlattı. Eldeki bütün araçlarla direnişin desteklenmesi

çağrısı yapıyordu. Kendisi ile Hizbullah arasındaki Şii mercii konusunda bazı zamanlar yaşanan anlaşmazlık bu görüşüne aykırı tutumlar almasına sebep olmadı.”

Fadlallah'la görüşen gazetecilerden biri de El-Haliç gazetesinin önemli yazarlarından Saad Muhyu. 2007 yılında soğuk bir kış gecesinde Fadlallah'ın evine giden Muhyu, İslam'da 'ikinci fitnenin' çıkmaması için kendisinden zaman geçmeden müdahalede bulunmasını istediğini belirtiyor: “ Fitnenin olgunlaşmasını engellemek için Seyyid'e kendisinin, El Ezher şeyhinin, Arap bölgesi, İran ve Türkiye'deki ileri gelen din âlimlerinin yer aldığı bir zirve yapması önerisinde bulundum. Kendisini topladı ve sanki âdeti olduğu üzere kalabalık bir topluluğun ortasında konuşmaya başladı: “Bunun yapılması gerekir. Yarın değil şimdi. Ben de bir süredir Müslümanlar arasında iç savaş çıkarmak için uluslar arası ve bölgesel alanda harcanan yoğun çabaları gözlemliyorum. İslam birliğini kurtarmak için yer yüzünün en ücra köşesine gitmeye hazırım.”

Saad Muhyu harcadığı onca çabaya rağmen zirvenin yapılamadığını ancak Fadlallah'ın ümitsizliğe kapılmadığını, kendisi ile insanlar arasında, gazeteler, dergiler ve kitaplarda fitnenin yapısını herkese açıklamak için kültürel, fikri ve siyasi zirveler yaptığını belir-

tiyor ve büyük İslam mercii Fadlallah'ın görüşlerini şu noktalarda özetliyor: “İslam fıkının, dünyanın ihtiyaç duyduğu bütün fikri ve teknolojik devrimlerin takipçisi kılmak için yenilenmesi gerektiğine mutlak inancı. Bu yüzden insan onun kitaplarını okuduğu zaman Marks, Hegel, Freud, Adler ve Darwin'e atıflarda bulunduğu sürpriziyle karşılaşır. Evrensel stratejik düşünceye aşıktır. Bu düşüncenin sadece ideolojinin değil- İslam dünyasını bir kez daha kendi ayakları üzerinde tutmanın giriş kapısı olduğunu bilmektedir. Katı bağımsızlık eğilimi dolayısıyla, İran İslam cumhuriyetinin kurulmasını desteklemesine rağmen bu devrimin velayet-i fakihe dayanan temel fıkhi ilkesine karşı çıkmıştır. Kendisi bu ilke yerine 'fukaha şurası' düşüncesini önermiştir. Karşı koyma cesareti sadece mezhepçi taassup ve dini kapalılığa değil, genel aksiyom olarak alınan halk efsanelerinedir. Son olarak Allame'nin Lübnan ve bölgedeki direniş düşüncesinin tesisinde ve ayağa kalkışında alameti farika olduğunu unutmuyoruz. Bu yüzden İsrail ve diğer başkaları kendisine karşı on defa suikast girişiminde bulunmuştur.

İslam düşüncesine ilişkin yazdığı makaleleriyle tanınan İbrahim Garaybe de 'İlimli Fakih ve Bir Diyalog Mühendisi Olarak Fadlallah' başlığıyla yazdığı makalesinde İslam dünyasının, dini merci

Fadlallah'ın vefatıyla fıkıh ve ılımlılığın işaretlerinden birini kaybettiğini belirterek diyaloga verdiği öneme dikkat çekti: "Fadlallah diyalogun önemine vurgu yaptı ve insanlığın etrafında toplanmasının temel unsuru olabileceğini düşündü. İnsan başkalarının fikirlerini incelemeli. Böylelikle ötekinin düşüncesi anlaşılmış olur. Fadlallah'ın 50 yıl önceki ilk kitabı Kur'an'da Davet Üslubu idi. Ardından ikinci kitabı Kur'an'da Diyalog adını taşıyordu. Bu bağlamda diyalog, şiddet ve aşırılıktan çıkmanın önemli fikir ve çözümlerinden biridir. Fadlallah'ın da belirttiği gibi diyalogu, eğitimin ve kanaatlerin oluşturulmasının yöntemi, anlaşmazlık konularıyla mücadelede ve karşı görüşü gerçekçi ve rasyonel bir yöntemle karşılamada, nesnel ruhu hazırlama ve yetiştirme noktasında düşünce hareketinin bir üslubu kılabiliriz. Diyalog konusu Müslüman bireyin şahsiyetinin iç oluşumuyla ilgilidir. İslam Müslüman bireyin insanlara nasıl öğreteceğini ve davet edeceğini düşünmesini, kalplerini ve akıllarını hak ve doğru olana açmasını istiyor. Zayıflık veya güçlülük, savaş veya barış ortamında dahi diyalog gerekli. Hiç kimse gücü ve konumu -birey, toplum ve devlet- ne olursa olsun diyalogu bırakamaz"

Liberal El-Şarkulevsat gazetesinin yazarlarından Abdurrahman er-Raşid de, 'Şii İlimliliğin Yokluğu' başlık-

“

Ümmetin dar görüşlü dini ve mezhepçi bölünme rüzgarlarının estiği tarihi bir anda bu kayıp çok derindir. Bu kaybın farklı gruplar üzerinde yansımaları olacaktır. Çünkü Fadlallah'ın fıkıhı hep vahdet düşüncesiyle hareket etti. Tekfirci ve parçalayıcı eğilimlerin yükseldiği bir dönemde tevhidi bir fakihin ölümü, tarihi geçmiş, şu an ve gelecek arasında kopmayan bir bağlam içinde okuyan her akıma yönelik bir darbe olarak görülmektedir.

lı makalesinde Sünni toplum gibi Şii toplumun da ılımlılar ile aşırılıkçılar arasında ayrı düşen din adamları olduğunu ancak Fadlallah'ın ölümüyle birlikte İslami sahada ılımlılığın bir bayrağının düştüğünü yazdı. İran devrimi öncesi liberal olan Lübnan Şii toplumunun İran'ın etkisi ve din adamlarının yönetimi istilasının etkisiyle bu liberal yönünün gerilediğine dikkat çeken Raşid, Fadlallah'ın ılımlı dini toplumun inşasına çağırdığını, Sünnilere açılma ve onlarla diyalog kurulmasına liderlik ettiğini, 'kocan seni tokatlar sa sen de onu misliyle tokatla' diyerek kadını haklarını alması için teşvik ettiğini belirtiyor.

El-Hayat gazetesinden Abdullah İskender ise aynı günlerde vefat eden Necefli Fadlallah ile El Ezherli Hamid Ebu Zeyd arasında bir karşılaştırmaya giderek iki ismi, eğitimleri ve hayat hikayeleri açısından zahiren buluşturan noktalar olmadığına, hatta Necefli alim ile Ezherli düşünürü

hayatlarında bir araya getirmenin zorluğuna dikkat çekiyor. Fadlallah'ın siyasi çalışmayı inancının, sevenleri ve halkıyla direk bağlantı kurmasının bir parçası olarak gördüğünü, Ebu Zeyd'in ise hayatını akademik çalışmaya verdiğini ve bu akademik kanalla öğrencileri ve okuyucularıyla bağlantılarını sürdürdüğünü belirten İskender, her ikisinin de öz itibarıyla dinin modern vakıa ile uzlaşısı için dini geleneği yeniden düşünmeye çalıştığına dikkat çekti: "Öz itibarıyla her iki şahsiyet de dini geleneği, yeniden düşünmeye ve modern vakıa ile uzlaşması için yeniden anlamaya çalıştı. Biri Şii diğeri Sünni, belirli bir İslam mezhebi çerçevesinde çalışmasına rağmen her ikisi de bu hedefte bütünleşti. Her ikisi de kendi yöntem ve metotlarıyla Müslümanların yaşadığı büyük fikri çekişmeyi hazmetme içindeydi."

Viyana'da Muhammed Esed'i Aramak

Metin Önal MENGÜŞOĞLU

Robert Musil'in ünlü romanı Nitelihsiz Adam'ı okuduktan iki ay sonra Viyana'ya gideceğimi hayalimden bile geçiremezdim. Avrupa şehirlerinin büyük bir kısmı birkaç yüz yıllık dokularını koruduklarından, Robert Musil'in Viyana'sı ile bugünkü arasında çok büyük bir fark bulunmayacağını düşünüyordum. Doğrusu pek de yanılmadığımı bizzat müşahade etme imkânı buldum. Sadece şehirlerin tarihi dokusunu korumakla kalmıyor, Avrupalılar her sokak başında, meydanda, yapıların üzerinde dikilen heykel ve resimlerle de şehri bir nevi açık hava müzesi haline getirmeyi iyi biliyorlar. Dillerini konuşmasanız bile dolanıp durduğunuz sokak ve bulvarlardaki sanat eserleri, size kendi dilleriyle muhakkak bir şeyler anlatıyorlar. Sanat melekесinin bütün insanlara yaratılırken bahşedilmiş olduğunu, bugünkü Müslümanlardan daha erken kavramış olmaları, bizi biraz utandırır da, neredeyse dokundukları her tabiat nesnesine kendilerinden yeni, anlamlı ve estetik bir şeyler katma çabasını, takdirsiz bırakmak kanaatimce insafla bağdaşmaz. Yaptığı işi en iyi yapma çabası, insanoğlunun dini ve ideolojisinden bağımsız olmasa da, ahlakıyla doğrudan alakalıdır. Ahlak, davranışlardaki sürekliliğin, hem de beşerin hissesine düşen yaratıcılığın göstergesi değil midir?

Kabiliyetin Mesuliyeti

Yapıp ettiklerinde güzellik kaygısını hesabın dışında tutmak, fitri bir kabiliyeti ihmal hatta

inkâr anlamı taşır. Kabiliyet bizatihi mesuliyettir kanaatimce, sanıldığı gibi tek başına bir hak değildir. Çünkü verili hayatımızda onu potansiyel manada hazır bulmuş, ona kendi çabamızı ekleyerek hikmet ve sanata ulaşmışızdır. Avrupalı, bu titizliğini bazen bir hayli ileriye götürerek İlahî yaratışla boy ölçüşmeye kalkışmıştır. Bunu bir isyan olarak değerlendirebiliriz. Peki, doğulu, verili kabiliyetini hiç hatırlamaksızın, yapıp ettiklerindeki başıbozukluğu, çürüklüğü, çirkinliği ne ile nasıl açıklayacaktır? Yeryüzünde ebedi kalıncakmışçasına sağlam, muhkem yapılar kuran Avrupalı mı, yaptıklarına hile kattığından ötürü onun altında kalarak can veren öteki dünyalı mı doğru yoldadır?

Yeryüzüne bir ağaç dikmek, bir taş diğerinin üzerine koyarken, bu iş için özel bir özen göstermek, yine kanaatimce, Allah'a yardım etmek manası taşır. Tabiatla uyumlu olmasına dikkat harcanmış bir beşerî insanın, böyle bir yönü var diye düşünüyorum. Tersine hem tabiat hem de insanın tabiatla eklediği şeye dair bir tahribat, bence, şeytani bir iştir. Tabiatın verili dokusunu, sonradan eklenerek bozan, yaratılıştaki istikametini değiştiren, ona aykırılığı bağırıp duran beşerî ekleri ortadan kaldırmayı yahut onu çevresine uydurma çabasını, tahrip olarak göremeyiz elbette.

Viyana'nın verili tabiatına insan unsurunun kattığı sanat eserleri, yapılar, heykel ve resimler olarak karşımıza çıktı. En çok da heykeller dikkat çekiciydi. Neredeyse her biri bir sanat şaheseri idi. Son derece özenli ve estetikti. İnsan hatırlamadan edemiyor; benim yaşadığım ülkede de yığınla heykel var. Viyana'dakilerin iki maksat taşıdığını gözlemek mümkündür. Kimi salt sanat eseri olarak çevreyi süslemekte, kimi de bir tarih şeridi gibi geçmişle gelecek arasında köprü kurmaktaydı. Ya Türkiye'deki heykellerin maksadı neydi acaba? Ve sanat değeri açısından ne ifade ediyor; hangi kriterlere uyuyordu? Türkiye, bir vakitler Hak ve Hakikate davet maksadıyla Viyana'yı defalarca kuşatan bir topluluğun çocuklarını barındırıyordu. Avrupalıyı şirk itikadından tevhide çağıran Osmanlıların çocukları, ne değişti ki ülkele-

“

Yirmili yaşlarında çok gençken gazeteciliğe başlayan Esed, Viyana'da Cafe Central'de oturmuş soluklanmış ve belki Müddessir Suresi'nin ayetlerini burada mütalaa etmiştir. Saray bozması bu muhteşem Cafe'de Esed'in oturmuş olma ihtimali bulunan masa, kim bilir hangisidir. Birine niyet eder ve oturursunuz. Avrupalının cafe alışkanlığı yalnızca keyif çatarak zaman öldürmeye dönük değildir. Cafe bir entelektüel zemindir. Yazarlar, şairler, ressam ve heykeltıraşlar hemen yanı başınızdadırlar.

rini, yegâne amacı tek bir adamın şanını yüceltmek ve bütün toplumu onun önünde tazime zorlamak olan çirkin heykellerle donatıp durmaktalar? Bunu sormadan içim nasıl rahat edecekti?

Viyana heykellerinin özellikle tarih anlatanları, neredeyse bütünüyle bünyesinde bir Türk daha doğrusu Osmanlı unsurunu da taşımaktadır. Mesela Viyana kalesine yönelmiş bir topun küçük güllesini saklamış, onu altın tozuna bulayarak şehrin görünen bir yerine asmışlar. Üzerinde ise şöyle yazıyor: TÜRKENKUGEL 1683. Bununla, Osmanlının fırlattığı güllenin minik cüssesini göstererek hadiseye biraz ironi mi katmak istemişlerdir acaba? İnsan düşünmeden edemiyor. Yine Viyana Kalesi'nin duvarında Osmanlıya karşı bu kalede direnen komutanlar anısına ve Osmanlı kuşatmasını hatırlatan mermer tabelalar çakılmış. Viyana, Osmanlının Avrupa'daki son sınırıdır. Osmanlılar oradan öteye geçememişler. Belki bu bakımdan kendilerini Osmanlıyı durduranların çocukları olarak görmekteler. Çok haksız da sayılmazlar doğrusu. Her kuşatmayı püskürtmeyi bilmişler. Osmanlı tarihinin en ünlü sultan ve komutanları, en görkemli dönemleri neredeyse Viyana kuşatmalarıyla yaşıttır. Pala bıyıklı bir yeniçerinin bağımsız heykeline her yerde rastlayabilirsiniz. Onu bir heykelin tali unsuru olarak

da bütün içerisinde bulabilirsiniz. Sanki her tarihi taş size Sultan Süleyman, Tiryaki Hasan Paşa, Sokollu Mehmet Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dan veya Köprülülerden taze bir haber taşımaktadır. Bastığınız her toprak parçası Mohaç, Estergon, Tuna kıyıları, Nemçe ve Karlofça'dır. Boğdan, Budin, Belgrad, Peşte, Bosna, Bohemya, Kaniye, Niğbolu Osmanlı tarihinde Anadolu-Rumeli Tımarlı Sipahileri ile Yeniçerilerin yıllar boyunca at koşturduğu ovalar, dağlar, vadiler ve kalelerdir. Biraz dikkatle bakıldığında onların o bölgelerdeki ayak izlerine rastlamanız mümkündür. Avusturyalılar bunu bir aşağılanma olarak görmemiş, gocunmamış ve üstelik türlü sanatsal anlatım yollarıyla tarihin bu dilimini dünya âleme göstermekten geri durmamışlar. Gerçi Osmanlıya karşı direnişi bir iftihar vesilesi olarak yaşıyorlar; bunu gizlemiyorlar da. Ancak bugün ülkelerine özellikle de Türkiye'deki bir çirkin yasaktan ötürü okumaya ve çalışmaya gelen, yeniçerilerin çocuklarına, samimiyetle kucak açmaktan hiç çekinmiyorlar. Besbelli ki kimi aşağılık duygularını yenmiş, aşmış bir topluluk yaşıyor buralarda. Osmanlı bakiyesi bölgelerdeki diğer yönetimlere nispetle onların bu insani, korkusuz ve hürriyetçi tutumlarının Türkiye'dekileri utandırmasını ummak istiyor insan.

Muhammed Esed'in Cafesi

Şehrin her adımında insanın önüne bir tarih levhası çıkartan sokak aralarında yorulunca, bir cafe'de soluklanmak ihtiyacı hissedersiniz. O zaman iki yüz yıldan bu yana aynı ailenin çalıştırdığı mekânlara rastlıyorsunuz. Hatta duvarlarında yüz elli yıl öncenin opera gösterimine ait afişler görüp şaşırabilirsiniz. Yok, eğer tanıdığınız başka Viyanalılar varsa onların hatırasına yaslanmaksa muradınız, Leopold Weis iken Muhammed Esed olan Müslüman'ın izini sürersiniz. Yirmili yaşlarında çok gençken gazeteciliğe başlayan Esed, Viyana'da Cafe Central'de oturmuş soluklanmış ve belki Müddessir Suresi'nin ayetlerini burada mütalaa etmiştir. Saray bozması bu muhteşem Cafe'de Esed'in oturmuş olma ihtimali bulunan masa, kim bilir hangisidir. Birine niyet eder ve oturursunuz. Avrupalının cafe alışkanlığı yalnızca keyif çatarak zaman öldürmeye dönük değildir. Cafe bir entelektüel zemindir. Yazarlar, şairler, ressam ve heykeltıraşlar hemen yanı başınızdadırlar. Buradan çıkarken zihinlerinde belki de dünyayı hayran bırakacak eserlerinin önsözleri, uvertürleri yaratılmıştır bile. Ve siz o eserin gizli tanığıdır. O nasıl bir tanıklıksa, eser koltuğunuzun altından geçip gitmiştir lakin ruhunuz bile duymamıştır.

Muhammed Esed'i düşünecek olursak, bu şehrin Musevi ahali si arasından çıkarak, bütün dünya Müslümanlarının bugün hayranlık ve hayretle okudukları eserlerini kaleme almasında, yaşadığı şehrin, soluklandığı cafenin acaba ne ölçüde rolü vardır? Böyle bir rolden bahsedebilmek için Cafe Central'de bir süre bulunmak ve onu Türkiye'nin nargile kahvele riyle kıyaslamak kâfidir, diye düşünüyorum. Çevrenizdeki hemen herkesin adeta huşu içerisinde ille de entelektüel bir şeylerle meşgul olduğunu görerek, ya aynı kervana katılacak yahut utancınızdan yerin dibine gireceksiniz.

Türkiye'de 23 darbelerinden bu yana Osmanlının izini tozunu bile silip süpürmeye çalışan bir rejim ve yönetim anlayışı hâkimdir. Tersinden aynı Türkiye Avrupa kapılarında, kendilerini Avrupa topluluğuna alsınlar için batılı ülkelere neredeyse yalvarıp durmaktadır. Ancak Avrupa'ya gidildiğinde görülmektedir ki, izleri Türkiye sathından silinip süpürülen Osmanlı, oralarda en canlı biçimde yaşamakta, yaşatılmaktadır. Bu derin çelişkinin köklerini her iki bölgedeki yani Avrupa ve Türkiye'deki heykellere bakarak bulabilir ve sualin kördüğümünü böylece çözebilirsiniz. Avrupahlığı ileri bir seviye olarak görüp, onların arasına katılma uğraşı veren yeni Türkiye'nin, bir başka önemli çelişkisi daha vardır. Malum, ikinci Viyana kuşatması sonrasında imzalanan Karlofça (1699) Antlaşması, yüz yıllar sonra ilk defa Osmanlı Padişahı ile Avusturya imparatorunu aynı seviyede zikretmiştir. O tarihe kadar Avrupa'nın her ülkesini kendi vilayetlerinden birisi gibi gören Osmanlı Sultanı, yöneticilerine sıradan bir vali seviyesinde hitap etmekteydi. Bir vakitler Yunan, Bulgar, Romen, Kırım, Bosna, Sırp, Hırvat, Kosova, Arnavutluk, Macaristan, Polonya gibi bugünkü devletlerin topraklarına tamamıyla hâkim iken, bugün hem de insan hürriyetleri bakımından onlardan çok geriye düşmüş olmak nasıl açıklanabilir? Hiç utanmadan hem de Avrupalaşmak uğruna kılık kıyafet değiştiren Türkiye, yine kılık kıyafet zulmü sebebiyle çocuklarını Avrupa'nın hürriyet anlayışına muhtaç bir duruma terk etmiştir.

Türkiye insanı üretici ve yaratıcı ruhunu yitirdiği bir maziden, kendini köklerinden kopartmaya dönük darbeler dünyasına taşınıp dururken, Viyana'da genç bir gazeteci olan ve Ortadoğu ve Uzak Asya muhabirliği yapan Leopold Weis, Müslümanların hayatına bakarak değil, doğru-

dan Kur'an okuyarak İslâm'ı seçiyordu. Bu durumun kendini zaten(!) yahut kalu beladan beri Müslüman zanneden Türkiyelilerin kalbini ve ruhunu acıtmasını boşuna mı bekliyoruz?

Yirmi sekiz şubat sürecini şer olarak görenlere de Viyana'nın söyleyecekleri vardı. Hanımları başörtüsü yasağı sebebiyle, erkekleri ise onları izleyerek oralara kadar uzanmış genç Türkiyelilerin, müthiş bir dayanışma içerisindeki hayatlarını görünce, hadisenin nasıl da hayra tebdil olduğunu gözlemlemektesiniz. Gençlerin en az bileni iki dil konuşuyor. Türkiye'de yaşasalar ki kısıyından köşesinden belki de en ufak bir ilgi bile göstermeyecekleri dünya çapındaki müzik adamları, yine çaplı sinema ürünleri üzerine ciddi çalışmalar yaptıklarını görüyorsunuz. Yayımladıkları düşünce, sanat ve edebiyat dergisi hem estetik hem muhteva itibarıyla Türkiye'nin kalburüstü dergileriyle boy ölçüşecek kırataydı. Bağımsız, bağlantısız düşünebilme yeteneği gelişmiş, alıştıklarına aykırı da olsa her türlü fikri dinleme tahammülleri bulan genç insanlar, umutlarımıza umut kattılar. Şimdi tersinden bir göç dalgasıyla Müslüman âlemi, Cafe Central'de yeni Muhammed Esed'leri intizar etmektedir. Onlar daha da yetkin yetişsin için dua yani teşebbüs zamanıdır diye düşünüyorum.

Fethi Ahmet Polat:

“Nasr Hamid Ebu Zeyd’in ciddi anlamda tartışıldığını söylemek doğru olmaz.”

Asım ÖZ

Nasr Hamid Ebu Zeyd 5 Temmuz 2010'da öldü. Hakkında çok fazla bir şey çıkmadı ölümü sonrasında. Öksüz bir mezar kitabesi gibi kalakaldı, desek yeridir. Anadolu Ajansı'nın geçtiği birkaç satırlık ölüm haberi sonrasında ne kitapları ne de düşünceleri hakkında bir yazı çıkmaması gerçekten ilginçti. Bir taraftan yaşanan derin suskunluk diğer taraftan her şeyin ama her şeyin insan belleğinin unutkanlığına kurban gidişi üzerinde durulmaya değerdi doğrusu. Fethi Ahmet Polat'la Nasr Hamid Ebu Zeyd'i ve düşüncelerini konuştuk. Çünkü o hem onun mütercimi hem de hakkında eleştirel bir tez hazırladı. 2002'de Nasr Hamid Ebu Zeyd'den Dinsel Söylemin Eleştirisi: Dinsel Metinleri Anlamada Bilimsel Bir Yönteme Doğru'yu çevirdi. 2009'da ise hazırlamış olduğu doktora tezini Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar: Arkoun, Hanefi ve Ebu Zeyd Örneği adıyla kitaplaştırdı. Fethi Ahmet Polat'la Nasr Hamid Ebu Zeyd'i konuştuk.

Sizinle özellikle Çağdaş İslam düşüncesi içerisinde değerlendirilen Nasr Hamid Ebu Zeyd'i ve temel sorunlarını konuşmak, masaya yatırmak ve tartışmak istiyorum. Ebu Zeyd'in hem mütercimi olmanız hem de düşünceleri hakkında bir kitap hazırlamanızdan dolayı öncelikle size şunu sormak istiyorum: Nasr Hamid Ebu Zeyd kimdir? Hakkında genel biyografik bir bilgi verebilir misiniz?

1943 yılında Tanta'nın bir köyünde ailenin üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelen Ebu Zeyd, sekiz yaşında hafızlığını tamamlamış. Yaşının resmî ilkokulların öğrenci kabul etme yaşını aşmış olması sebebiyle, özel eğitim veren Tanta'daki Abîdiyye medresesine kayıt yaptırmış ve 1957'de bu okuldan mezun olmuş. Her ne kadar ileride kendisine üniversiteye girme imkânı verecek bir düz liseye devam etmek istemişse de maddî sıkıntıları sebebiyle babasının isteği üzerine sanat meslek lisesine kaydolmuş. Liseye başlamasından birkaç ay sonra da babasını

kaybetmiş. 1960 yılında bu okuldan mezun olmuş ve ertesi yıl demiryolları işletmesinde çalışmaya başlamış. Üniversite hayali kendisini bir an olsun terk etmediğinden, dışarıdan lise bitirme sınavlarına girmiş ve 1968 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü kazanmış. 1972 yılında buradan mezun olduktan sonra aynı yıl mezun olduğu fakülteye asistan olarak atanmış. 1987'de Doçent, 1995'de de Profesör olmuş.

Ebu Zeyd 1978-79 yılları arasında Pennsylvania Üniversitesi'nde araştırmalarda bulunmuş, 1985-89 yılları arasında Japonya'nın Osaka Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi olarak dersler vermiş. 1982 yılında Abdülaziz el-Ehvanî İnsan Bilimleri Ödülü'ne, 1993'de Tunus Devlet başkanı tarafından Yararlılık Nişanı'na, 2005 yılında ise Berlin'de, İbn Rüşd Fonu tarafından verilen Düşünce Özgürlüğü Ödülü'ne layık görülmüş.

Ebu Zeyd'in hayatında ciddi anlamda değişiklik yapan olay,

profesörlüğe müracaat ettiği yıl olan 1995'te hakkında mürted hükmü verilmesi ve kanunen eşi ile artık boşanmış olduklarının ilan edilmesidir. Bu olayın ardından Mısır'da can güvenliğinin kalmaması, eşiyle birlikte Madrid'e gitmesine sebep olmuştur. Leiden Üniversitesi'nden aldığı davet üzerine, daha sonra Hollanda'ya giderek orada öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonraları Mısır'a da gidip gelen Ebu Zeyd, Endonezya seyahatinde kapmış olduğu çok nadir görülen bir virtüs sebebiyle 7 Temmuz 2010'da Kahire'de vefat etmiştir.

Şüphesiz insanların tanınmasında en büyük rollerden bir tanesi de, onların geride bırakmış oldukları eserlerdir. Bu bağlamda Ebu Zeyd'in eserleri nelerdi?

Ebu Zeyd'in ilk kitabı, *el-İtticâh el-Aklî fî't-Tefsîr: Dirâsetün fî Kadiyyeti'l-Mecâz fî'l-Kur'ân inde'l-Mu'tezile* (Tefsirde Akılcı Yöneliş: Mu'tezile'de Mecaz Meselesi)'dir. Mu'tezile'nin, Kur'an-ı Kerim'e yönelik anlama çabalarını ve bu çok geniş bilgi hazinesinin sonraki dönemlere etkisini incelemektedir. Kitapta en ağırlıklı konuyu, Mu'tezile'de bilgi teorisi ile dilsel açılımların bu anlayıştan etkilenme oranının ne olduğu oluşturmaktadır. Buna binaen zorunlu olarak mecaz konusu da gündeme gelmektedir. *Felsefetü't-Te'vîl: Dirâse fî Te'vîli'l-Kur'ân inde Muhyiddîn b. Arabî* (Yorum Felsefesi: Muhyiddîn b. Arabî'nin Kur'an Yorumu Üzerine) adlı çalışmada Ebu Zeyd İbn-i Arabî'nin bir inanç örgüsüne sahip olduğunu ortaya koymaya çalışmış, daha sonra onun tüm yorumlarını bu inanç

Fethi Ahmet Polat

örgüsü kapsamında değerlendirmiştir. *Mefhûmu'n-Nas: Dirâse fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Nas Kavramı: Kur'an İlimleri Üzerine) adlı çalışması, özellikle Kur'an nassının yorumundaki farklı boyutları ortaya koyar ve bu çerçevede herkesçe kabul edilen bir tefsir usulü geliştirilebilir mi, sorusunun cevabını arar. Kitabın iki temel amacı vardır: 1. Kur'an'ı edebî bir metin olarak görmek ve dilsel bir metin olarak nasıl anlayabileceğimizi sorgulamak, 2. İslam'ı objektif bir tarzda hiçbir ideolojiye bulaşmadan anlayabilmek. *el-İmâm eş-Şâfiî ve Te'sîsu'l-Aydiyuluciyya el-Vasatiyye* (İmam Şafîî ve Ortayolcu İdeolojinin İnşası), Ebu Zeyd'in, literalist ve fanatik akımın ilk temsilcisi olarak gördüğü Şafîî'nin düşünce sistemini irdeler. *İşkâliyyetü'l-Kırâe ve Âliyyâtü't-Te'vîl* (Okuma Sorunsalı ve Yorum Enstrümanları) kitabı, genel olarak "okuma sorunsalı" üzerinde durmaktadır. Tek başına anlamın bir işe yaramadığını ortaya koyarak, okuma biçimlerinin, gelecekte etkileşim içerisinde olduğu fenomenleri tespiti çalışmaktadır. *Nakdu'l-Hitâb ed-Dînî* (Dinsel Söylemin Eleştirisi), mevcut dinî

söylemleri hedef alarak bu söylemlerin hemen hepsinin de müşterek zeminlerde hareket ettiğini ve dini, tabir yerindeyse kişisel ya da cemaatsel ihtirasları uğrunda sömürdüğünü iddia etmektedir. *Enzîmetü'l-Alâmât fî'l-Lüğa ve'l-Edeb ve's-Sekâfe: Medhal ile's-Simyutîka* (Dil, Edebiyat ve Kültürde Göstergeler Sistemi: Semiyotiğe Giriş) adlı kitabı, derleme bir eser olup kendisinin bu kitapta el-Alâmât fî't-Türâs: Dirâse İstikşâfiyye (Gelenekte Göstergeler Üzerine Bir Deneme adlı takriben altmış sayfalık bir makalesi vardır. *el-Tefkîr fî Zemeni't-Tekfîr: Dîdde'l-Cehli ve'z-Zeyğî ve'l-Hurâfe* (Tekfîr Devrinde Düşünce: Cehalete, Saptırmaya ve Hurafelere Karşı...) çalışması, Ebu Zeyd hakkında verilmiş olan mahkeme kararları ile Üniversite içinden ve dışından gelen tepkilerin derlemesinden oluşur. *en-Nas, es-Sulta, el-Hakîka: el-Fikru'd-Dînî Beyne İrâdeti'l-Ma'rife ve İrâdeti'l-Heymene* (Nas, Sulta, Hakikat: Bilgi Merkezli İrade ile Vesayetçi İrade Arasında Dinsel Düşünce), dinî ilimlerin modern sosyal bilimler ışığında yeniden ele alınması doğrultusunda bir çalışmadır. *el-Kavlî'l-Müfîd fî Kadiyyeti Ebu Zeyd bi Kalemi Akli Mısır ve Damîrihâ* (Mısır'ın Akıl ve Vicdan Kaleminden Ebu Zeyd Meselesine Dair Anlamlı Görüşler), ilk baskısı 1996 yılında yapılan bir eserdir. Kitap, özellikle 1992 yılında gazete sayfalarında yer almış haberlerle, çeşitli makaleleri kapsamaktadır. Batı'ya geçtikten sonra Ebu Zeyd 1999 yılında *Devairu'l-Havf: Kırâetün fî Hitâbi'l-Mer'e* (Korku Daireleri: Kadın Söylemleri Üzerine Bir Okuma), 2000 yılın-

da *el-Hitâb ve't-Te'vîl* (Söylem ve Yorum), 2004'te *Rethinking the Qur'an: Towards a Humanistic Hermeneutics* (Kur'an'ı Yeniden Düşünmek: Hümanistik Bir Hermenötiğe Doğru) ve *Voice of an Exile: Reflections on Islam* (Bir Sürgünün Sesi: İslam Üzerine Teemmülat), 2006'da *Reformation of Islamic Thought: A Critical Historical Analysis* (İslam Düşüncesinin Reformasyonu: Eleştirel ve Tarihsel Bir Analiz) adlı çalışmaları yayımlamıştır. Eserlerinin isimleri dikkat çekicidir. Tamamına yakını İslam dünyasının aktüel problemleri hakkındadır. Hatta tarihsel konuları inceleyen çalışmaları dahi modern İslam düşüncesinin argümanlarını yasadıkları tartışmalarla yakından ilgilidir. Kur'an'ın icazı, Kur'an'ın bir dilsel metin olarak nasıl anlaşılması gerektiği, tarih boyunca tevil sahasında yaşanan gelişmeler, Kur'an metnini aşırı yorumlayan ya da yoran okumalar, yorumda zahir-batın ilişkisi, dinî cemaatlerin din algısının şekillenişindeki rolleri gibi konularla müslüman toplumlarda düşünce özgürlüğü problemleri ve kadınların İslam toplumundaki mevcut durumları, tam olarak bu tespiti uygun düşen içeriklerdir.

Ebu Zeyd'in fikrî yönelimleri nasıl şekillenmiştir?

Ebu Zeyd'i dinî içerikli okumalara sevk eden ilk olay, Halid Muhammed ile Muhammed Gazâlî arasında gerçekleşen fikri tartışmalardır. Bu çerçevede 60'lı yıllarda Seyyid Kutub ve Muhammed Kutub'un eserlerini -ki o zamanlar bunlar yasaktır- okumuştur ve bunlar içerisinde özellikle Seyyid Kutub'un *Ma'raketü'l-*

İslam ve'r-Ra'simâliyye (İslam ve Kapitalizmin Savaşı) ile *el-Adâletü'l-İctimâdiyye fi'l-İslam* (İslam'da Sosyal Adalet) isimli eserlerinden etkilenmiştir. Onun düşünce dünyasına yön veren gücün edebiyat olduğunu söylemek mümkündür. Kanaatimizce bunun en önemli sebebi, dilin dünyayı inşa etmedeki muazzam gücünü görmüş olmasıdır. Fikrî alt yapısının oluşumunda en fazla etkisi olan ilk ekol, Mu'tezile'dir. Özellikle Kadî Abdülcebbar'dan fazlasıyla etkilenmiştir. Onu etkileyen düşünce okullarından ikincisi Mısır'daki ictimaî tefsir ekolüdür. Ebu Zeyd'in en fazla etkilediği hocalarından biri Şükrî Ayyâd'dır ki onun da hocası Emin el-Hulî'dir. Malumunuz Emin el-Hulî tefsirde Abduh ekolünün önemli bir temsilcisidir. Emin el-Hulî de özellikle Kur'an'ın dilsel bir metin olduğu ve edebî yöntemlerin Kur'an'ın anlaşılmasında beyanî icazın önemine vurgu yapan bir yorumcudur. Yalnız burada şu iki hususu ayırmak gerekiyor: bize göre, Ebu Zeyd bu ekolden etkilenmişse de ekolün temsilcisi olan Abduh'u Batı'daki akılcı düşünceyi takip eden biri olarak görmemiştir. Aksine onun da diğer birçok modern dönem yorumcusu gibi, işe modernleşme ile başlayıp selefilikte karar kıldığını söylemiştir. Kim bilir, belki de bu tespit, biraz da Abduh'un talebesi Reşid Rıza ile alakalıdır; çünkü Abduh'un akılcı yönteminin Reşid Rıza ile birlikte rivayetçi bir yapıya büründüğüne dair ciddi iddialar bulunmaktadır.

Öte yandan İslam dünyasında ki bu modern akılcı kanalın muhtelif dönemlerde öne çıkan temsilcilerinin tamamının, Batı dün-

yasını yakından tanıyan ve hatta ömürlerinin bir kısmını Batı dünyasında geçiren insanlardan oluştuğunu bilmekte fayda var. Bunu menfi bir eleştiri olsun diye zikretmiyorum; sadece akılcı yönelişin Batılı kaynağını gözardı etmemiz gerektiğini vurgulamak için zikrediyorum.

Ebu Zeyd'in etkisinde kaldığı Müslüman ilim adamlarının Batı'ya bakış açılarını not etmek gerektiği gibi doğrudan kendilerinden etkilendiği Batılı düşünürler ve düşünceler de vardır. Mesela, dilbilimiyle ilgili alanlarda en çok etkilendiği isim Ferdinand De Saussure ile bir başka yapısalci dilbilimci olan Jakopsen'dir. Öte yandan Marksist düşünce geleneği, onun neredeyse bütün yorum felsefesine sirayet etmiştir. Özellikle Marksizm'deki 'alt yapılar' ve 'üst yapılar'ın varlığı ve Kur'an'ı yorumlamadaki rolleri konusunda tamamen bu ideolojiden etkilenmiştir. Ebu Zeyd, özellikle dinî yapının oluşumunda olgunun önemini tartışırken de bu iki yapıya dikkat çekmiştir. Mesela, ona göre Hanifler aslında Yahudilik ve Hristiyanlığa değil, mevcut sultaya/yapıya direnen insanlardı. Bu da bize toplumsal bir değişime olan özlemlere sahip olduklarını göstermekteydi. Bu değişimin oluşturucusu ve etkeni de iktisadî ve içtimai alt yapılarıdır. İşte İslam'ı doğuran da bu iki alt yapı olmuştur; çünkü Yahudilik ve Hristiyanlık, bu değişimi sağlayabilecek kapasite ve güçten yoksundu. Bu çerçevede Ebu Zeyd'in biri geleneksel diğeri modern iki kanaldan beslendiğini görmek gerekir.

Ebu Zeyd'in eserleriyle yapmaya çalıştığı şey neydi?

Ebu Zeyd'in en temeldeki amacı, İslam dünyasının bugün içinde bulunduğu geri durumdan kurtarılmasıydı. Ona göre, İslam dünyasının bir varlık-yokluk mücadelesi verdiği günümüzde öncelikli problemimiz geçmişi ve geleneği kurtarmak değil; bugünü düzlüğe çıkarmaktır. 'Acaba araştırmacılar olarak biz içinde yaşadığımız bu çağa ne gibi şeyler verebiliriz?' sorusu, ona göre mesele-nin özünü yansıtır. Hal böyle olunca, onun için metafizik bir doğruyu yakalama çabası herhangi bir anlam taşımaz. Başarılması gereken şey, olgu ile nassı uzlaştıran ve nassı yeni yorumlara açık hale getiren bir anlama ve yorumlama yöntemi geliştirebilmektir. Yorumun doğruluğunu, bu çerçevede sağlayabilmektir. Bu açıdan bakıldığında, kasd-ı ilahîyi tespit etmek, Ebu Zeyd'e göre, bir Müslüman'ın birincil görevi değildir. Anlaşılacağı üzere bu bakış açısındaki temel hedef, vahye kutsal gözüyle bakan İslamcı düşüncenin değiştirilmesi ve Kur'an-ı Kerim'in akılcı, bilimsel ve önyargısız kriterler ışığında okunmasıdır. Kur'an'ı tarihselci bir bakış açısıyla yorumlamak gerektiğine olan inancı da bu düşüncenin bir ürünüdür. Aslında onun, Mu'tezile'yi geleneksel düşüncenin en güçlü zemini olarak görmesi, tam olarak bu hedefini gerçekleştirebileceği bir damar bulmuş olması hasebiyledir. Mu'tezile de Kur'an'ı yorumlarken dilbilimi çok etkin kullanmıştır. Ebu Zeyd'in etkilendiği ikinci ekol olan ictimaî tefsir ekolü de dili çok iyi kullanan bir ekoldür. Abduh, Ezher öğrencilerine belağat dersi verirken Cürcanî'nin "*Esrâru'l-Belağat*" ve "*Delâilü'l-İ'câz*" adlı

eserlerini ilk okutan kişi olması önemlidir.

Ebu Zeyd'in Türkçeye tercüme ettiği kitabına yazdığı şu giriş cümlesi, onun amacına da ışık tutar niteliktedir: "*Hasılı aziz Türk okuru, işte Türkçe çeviriye yazmış olduğum önsöz... 'Reform ve yenilik' akımının galip geleceği hayalini taşıyan müslüman okurlar belki de bu kitapta kaynağı 'anlama' ve 'eleştirel değerlendirme' olan bir saik ve bir cesaretlendirici bulacaktır; kim bilir? İşte bizim de anlamaya ve anlatmaya çalıştığımız şey; hakikat, hürriyet ve adalet düşmanlarının bizden yapmamızı istedikleri değil, bizatihi 'İslam'ın kendisidir.'*"

Ebu Zeyd hatıralarında, ilk zamanlar Müslüman Kardeşler'e ve Seyyid Kutub'a hayran olduğunu ifade ediyor. Sonrasında ise laikliği benimsediğini belirtiyor. Onun düşünsel aşamaları hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Ebu Zeyd'in özellikle Tanta'da geçirdiği yıllar, had safhada geçim sıkıntısından muzdarip olduğu yıllardır. İhvân-ı Müslimîn hareketiyle tanışması da bu yıllara rastlar. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde, İhvân'ın gençlik kolları tarafından fakir ve başarılı gençlere yönelik çalışmalar çerçevesinde Ebu Zeyd'in teşkilat ile tanıştığını söyleyebiliriz. Maddî açıdan zayıf, ancak dinî duyguları yoğun bir ailede büyüyen Ebu Zeyd'in, teşkilatın önemli hatibi Seyyid Kutub'un fikirlerinden etkilenmesi tabiidir. Bu etkilenimde Ebu Zeyd'in özü itibarıyla edebiyata yatkın olması ve Kutub'un kalemindeki muazzam tesir gücünün rolü inkâr edilemez. Özellikle de Kutub'un sermaye ve sosyal adalet

gibi konularda kaleme almış olduğu yazılar, onu çok etkilemiştir. Ne var ki Ebu Zeyd'in Kutub'dan etkilenmiş olması sadece Kutub'un sosyalist düşüncelere yakın şeyler söylemiş olması ya da her ikisinin de edebiyata düşkün olmaları ile izah edilemez. Hem Kutub'un hem de Ebu Zeyd'in maruz kaldığı siyasî baskılar, Ebu Zeyd'i bu fikirleri benimsemeye itmiş olmalıdır. Çok geçmeden teşkilatın da baskıcı bir hüviyete bürünmesi ve düşünce özgürlüğü noktasında açılım getirmeyerek tektipleştirici bir yapı ortaya koyması, Ebu Zeyd'i evvela onlardan uzaklaştıran, son kertede ise karşı karşıya getiren bir durum olmuştur. Doğrusu Ebu Zeyd teşkilat ile içli-dışlı olmuş ve uzun bir süre onların fikirlerinden etkilenmiş ise de hiçbir zaman teşkilat içinde önemli bir fikir ya da aksiyon adamı olarak öne çıkmamıştır.

Ebu Zeyd'in kendisinin entelektüel arenada tanınması, 1972'de Kahire Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi'ne asistan olarak girmesinden sonradır. Özellikle burada, içerisinde Şükrî Ayyâd ve Hasan Hanefî'nin de bulunduğu birkaç hocasından etkilenmiş. Bu tarihten sonra din yobazlığı hakkında kaleme aldığı makaleler, muhafazakâr kesimden yoğun tepkiler gelmesine sebep olmuştur. Kendi ifadesine göre, dinî cemaatlerin ve Abdussabur Şahin gibi din adına ahkâm kesen ilim adamlarının birtakım menfaat ilişkileri yumağında dini istismar etmelerine onay vermediği ve bunları eleştiriye tâbi tuttuğu için, bir süre sonra hakkında gizli ve açık karalama kampanyaları başlatılmıştır. Elbette bu kampanyada Ebu Zeyd'in Mısır toplumu tarafından kolay kabul

edilemeyecek görüşlerinin etkin olduğunu da söylemeliyiz. Bu görüşlerin başında sizin de işaret ettiğiniz laiklik gelir. Laiklik hakkında aşağıdaki alıntıda nakledilenlere benzer görüşleri, Ebu Zeyd'in, Ezher gibi bir üniversiteye sahip olan Mısır'da ağır bir biçimde eleştirilmesine neden olmuştur: *"Laiklik özü itibarıyla dinin gerçekçi yorumu ve bilimsel olarak anlaşılmasından başka bir şey değildir. Onu kabul etmeyenlerin yaydıkları gibi dini toplumdaki ve hayattan soyutlayan bir şey de değildir. Dinî söylem kasten ve düzenbaz, çirkin bir düşünceye bağlı olarak kilisenin devletten ayrılmasıyla, yani siyasî otoritenin dinden ayrı tutulmasıyla, dinin toplum ve hayattan soyutlanmasını birbirine karıştırmaktadır. Birinci ayırım hem mümkün hem de zorunludur. Nitekim Avrupa fiiilen bunu gerçekleştirmiş ve ortaçağın karanlıklarından bilim, ilerleme ve özgürlüğün aydınlığına çıkmıştır. Oysa ikinci ayırım, dinin toplum ve hayattan soyutlanması, sadece, dini söylemin laiklikle mücadelesinde, laikliği sapıklık olarak suçlamalarını haklı göstermek için yaydıkları bir kuruntudan ibarettir. Dini toplumdaki ve hayattan uzaklaştırma gücüne kim sahip olabilir? Niyetler bu yönde olsa bile hangi güç bunu başara bilir? Dinî söylemin bu hileli ve çirkin manipülasyonu ile ulaşmak istediği; din gücüyle devlet gücünü, siyasî otoriteyle dini otoritenin idare erkini kendi faaliyetlerinde bir araya getirme amacı son derece açıktır. Tüm bunların da ötesinde, savundukları İslam'ın, kilise ve din adamları türünden bir kurumu kabul etmediğini, aksine dışladığını söylerler; ancak dini söyle-*

min gariplikleri tükenmez ve kendi kendisiyle çelişkiye düşerek bize bilimlerin, sanatların ve teknolojilerin İslamizasyonundan bahseder. Acaba Avrupa'da ortaçağ kilisesinin yaptığı bundan fazla bir şey midir?"

Ebu Zeyd'in Mısır'dan ayrılışı ile sonlanan süreci kısaca anlatabilir misiniz?

Ebu Zeyd hakkındaki tartışmaların ilk ateşi, 1995 yılında, Kahire Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi iken profesörlüğe müracaat etmesiyle başlar. Profesörlük komisyonunda bulunan Abdussabur Şahin, Ebu Zeyd'in eserlerinde, mürted olmasını gerektirecek unsurlar bulunduğunu gündeme getirir. Aslında Şahin, Nisan 1993'ten beri Cuma hutbelerini verdiği Amr b. As mescidindeki konuşmalarında fitili ateşlemiş, daha sonra bir avukat mahkemeye müracaat ederek Ebu Zeyd hakkında şikâyetle bulunmuştu. Bu başvurunun ardından 27 Ocak 1994'te Cîze İstinaf Mahkemesi, insanların dinî inançlarında hür olduğunu ifade ederek Ebu Zeyd lehine hüküm vermişti; fakat Ebu Zeyd'in hasımları yılmadı ve yeniden dava açtılar. Üniversitede profesörlük titrini aldığı tarih olan 31 Mayıs 1995'ten iki hafta sonra da o meşhur karar geldi. Kahire Yargıtay Mahkemesi 14. Dairesi, Faruk Abdülalîm Mürsî başkanlığında -ki bu zat Suudi Arabistan'da "İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğü" adında bir doktora tezi hazırlamıştı- 21 Haziran 1995 günü yaptığı oturumda, hakkında mürted hükmü verilen Ebu Zeyd'in, hanımından boşanmış olduğuna hükmetti. Daire başkanı, tövbenin bu

hükmü düşürmeyeceğini de karara bağladı. Daha sonra bu karar, 5 Ağustos 1996'da, Kahire Temyiz Mahkemesi Ahval-i Şahsiyye Dairesi'nce de onandı.

Üniversite eğitimi sırasında şiir ve düzyazı yazdığını ifade ediyor Ebu Zeyd. Hatta içerisinde Marksistlerin, Müslüman Kardeşler üyelerinin ve varoluşçuların bulunduğu bir edebî cemaatin üyesi olduğunu da söylüyor. Onun eğitim sürecindeki bu edebiyat ilgisi eserlerinde/düşüncelerine nasıl bir yön vermiştir?

Onu edebiyat sahasında yetiştiren eserlerin başında Mustafa Lütfî el-Manfalutî'nin Fransız edebiyatından yaptığı çeviriler gelir. Corci Zeydan'ın tarihî romanları ile Yusuf es-Sibâî, İhsan Abdülkuddus ve Necîb Mahfuz'un romanları da edebiyatla tanışmasını sağlayan diğer eserler olmuştur. Mahmud Taha, Cübran Halil Cübran, Ebu'l-Kasım eş-Şâbî gibi romantik şairlerin edebî ürünleri ise onun şiir bilincinin şekillenmesinde etkin olan başlıca yapıtlardır. Edebiyatın kültür ve düşüncenin girişi niteliğinde olduğunu belirten Ebu Zeyd, bu doğrultuda çok sayıda şiir ve kısa hikaye denemelerinde bulunmuş, hatta üniversite yıllarında bu yönde pek çok ödül almıştır. Edebiyatla olan bu ilişkisi daha sonraları onu fikri okumalarda bulunmaya sevk etmiş ve bu çerçevede Akkâd ve Taha Hüseyin'in eserleriyle tanışmıştır. Ebu Zeyd edebiyatçı kişiliğini bütün eserlerinde yansıtmış ise de edebiyatın ideolojinin aracı olmasına da karşı çıkmıştır. Hatta Müslüman Gençler Teşkilatı'nın merkezinde icra edilen Uluslararası

İslam Edebiyatı Meclisi tarafından yayımlanan tavsiyelerin özetinin, tam olarak eleştirdiği bu yöneme denk düştüğünü söyler. Ona göre, bu toplantının tavsiye kararları içerisinde yer alanların en önemlileri; ‘Tüm araçları kullanmak suretiyle edebiyatı İslamileştirmek, genç kuşakları komünist, Marksist ve laik düşüncelerin tehlikelerinden uzak tutmak ve İslam edebiyatı ve düşüncesini yüceltmek ve sahip olduğu yüce mevki insanlara açıklamak suretiyle bunların yıkıcı prensiplerine karşı mücadele etmeye’ çağrıdır. Ebu Zeyd; edebiyat, sanat dalları, düşünce ve kültürün İslamizasyonu teşebbüslerinin, en az [fen] bilimlerinin İslamizasyonu kadar tehlikeli olduğunu düşünür; çünkü neticede her ikisi de din adamlarının hayatın her safhasında hâkim olmasıyla sonuçlanır; epistemolojik sahaların tümünde her türlü insani çabayı yalnızca din adamlarının dini nasları anlama ve yorumlama biçimlerinden farklı olduğu için kınayan, hatta mahkum eden ve sapkınlıkla damgalayan ‘teftiş hâkimleri’ üretir.

Sizce en önemli eseri hangisidir? N için?

Doğrusu onun eserlerinin pek çoğu çeşitli açılardan önemlidir; ancak özellikle birkaçına işaret edebiliriz. Şayet akademik anlamda en önemli eseri hangisidir diyorsanız, *Felsefetü't-Te'vîl*'dir diyebilirim; çünkü spesifik bir konuda son derece akademik bir üslupla kaleme alınmış kavramsal bir çalışmadır. Dinî metinleri yeniden okuma, anlama ve yorumlama noktasında en önemli eseri hangisidir diyorsanız, *Mefhûmu'n-Nas'*tır; çünkü Kur'an ilimleri sahasında

özgün bir yorum yöntemi denemesidir. Genel olarak din düşüncesine bakışı ve bu bakışın nasıl bir toplumsal tepkiye yol açtığı konusundaki en önemli eseri hangisidir diyorsanız, *Nakdu'l-Hitâbed-Dinî*'dir; çünkü dinî cemaatlerin içeriden ciddi bir eleştiriye tabi tutulduğu bir eserdir. Özellikle bu sonuncusu, hemen her kesimden okuyucuya hitap eden ve tekfir edildiği mahkemede kendisinden en fazla alıntı yapılan eseridir. İlki hariç, diğer iki eseri de Türkçeye çevrilmiştir. Avrupa'ya gittikten sonra Ebu Zeyd'in eskisi kadar güçlü çalışmalar yapmadığını görüyoruz. Bu dönemde çoğunlukla konuşmalar, gazete ve dergi yazıları şeklinde eserler vermiş. Birkaç kitap çalışması da bu tür yazılardan oluşuyor.

“Batı ile çok fazla içli-dışlı olması ve de modern Batı düşüncesinden sıkça alıntılarda bulunmasına rağmen, Ebu Zeyd'e Batıcı bir düşünür demek de haksızlık olur” diyorsunuz. Onun Batı'ya bakışında öne çıkan hususlar nelerdir? Batı karşısında kendini nasıl tanımlıyor ve konumlandırıyordu?

Ebu Zeyd'in İslamcılığındaki Marksist bakış açısını ve İhvân-ı Müslimîn geçmişini göz ardı edersek, yanılırız. Bu damar, Batı'ya bakışında Ebu Zeyd'i kanaatimce tutarlı bir noktaya oturtur -daha doğrusu onu bu noktada eleştiren muhafazakâr kesime haklılık payı vermez-. Batı'dan övgüyle bahsetmesi, felsefi arkaplanında Batı'ya ait kavramları kullanması ve son evrede Batı'ya iltica etmesi onu, basitçe, omurgasız bir Batı hayranı olarak nitelememizi haklı göstermez. Esasen insanları bu yöne-

riyle eleştirmeyi çok nahoş buluyorum. Mesela, Afganî'yi ya da Abduh'u da Batı hayranı omurgasızlar olarak gören bir zihniyet vardır ülkemizde. Her şeyden önce bu, müslümanca bir bakış açısı değildir. Hele bir de bunu dindarlıklarının gereği olarak yaptığını düşünenler vardır ki onları hiç anlayamıyorum...

Ebu Zeyd'in 'Batı yanlısı' olduğu şeklindeki eleştirilerin gerçeğe de ilgisi yoktur. Günümüzde pek çok kanaat önderi ya da siyaset lideri, şu ya da bu sebeple başı sıkıştığında hem söylem olarak hem de bizi Batı'ya göç etmek suretiyle Batı'ya sığınıyorsa, Ebu Zeyd'in Batı'ya söylem ve eylem bazında Batı'ya sığınmasını, onları övücü beyanlarda bulunmasını, daha insaflı eleştirmek gerekir. Kaldı ki Ebu Zeyd gibi entelektüelleri belirli mezhebî kalıplara sokarak değerlendiremezsiniz. Hele hele dinî durumlarını göz önüne alarak onlara cezalar kesemezsiniz. Şayet Ebu Zeyd bir müsteşrik olsaydı, belki de İslam dünyasında daha büyük ilgi görürdü. Watt gibi İzutsu gibi insanlardan esirgemediğimiz saygılı dili, kendisini ısrarla müslüman dünyaya ait gören insanlardan niçin esirgeriz, bilemiyorum...

Ebu Zeyd'in Batı'ya bakışını iki ana başlıkta değerlendirebiliriz; **ilki**, hayranı olduğu Batı'dır. Bugün İslam ülkelerinde Batı'ya hayran olmayan kaç insan vardır? Türkiye'nin onlarca yıldır peşinde koştuğu bir Avrupa Birliği projesi var ve son dönemde bu proje dindar insanların yoğun gayretleri ile yürütülüyor... Dikkat ediniz, bu projeyi salt bir ekonomik birliktelik olarak gören hiç kimse yoktur. Dolayısıyla Batı hayran-

lığında önemli olan bu hayranlığın yönüdür. İşte burada Ebu Zeyd'in hiçbirimizden farkı olmadığını düşünüyorum. İnsan hak ve özgürlükleri, sosyal adalet, kalkınmışlık vb. konularda, istisnaları bir kenara bırakırsak, bu Batılı değerlere herkes gibi o da hayrandır. Makyavelli, "Ahlakı öğütlemek kolay; ancak temsil etmek zordur" diyor. Bence bu yönde eleştirileri olanların ciddi etik problemleri var.

Ebu Zeyd'in Batı'ya yaklaşımında bize göre dikkat çeken **ikinci** husus, tümüyle faydacı ve eklektik bir bakış açısıdır. Bugün yeryüzündeki tek uygarlık projesi olarak gördüğü Batı'nın, bu seviyeye gelmesindeki siyasî, ictimai, askerî sebeplerini sorgulayan Ebu Zeyd, gelişmişliğin ve kalkınmanın temelinde hür ve analitik düşüncenin yattığını farkına varmıştır. Bu düşüncenin, gerek çıkışı itibarıyla gerekse bugün ulaşılmış olduğu, hayatı anlama ve yorumlama enstrümanlarıyla İslam dünyasına da tekrar edilebileceğini düşünmüş ve iddia etmiştir.

Modern dönemde Müslümanların yaşadığı kriz bütün düşünürleri etkiledi. Mısır için 1798'de başlayan işgal gerçeği sonrasında yaşanan siyasal, toplumsal ve düşünsel tartışmaları nasıl yorumlar Ebu Zeyd? Ve bu süreçte ortaya çıkan İslamcılık akımına bakışı nasıldır?

Ebu Zeyd'e göre, İslamcı hareketlerin en yakın tarihî sebeplerinden biri, 18. asrın sonu 19. asrın başlarında İslam dünyasına karşı Batı tarafından gerçekleştirilen barbar, emperyalist saldırılardır. Bu saldırıların etkileri Filistin'deki Siyonist varlığıyla aslında bugün

de devam etmektedir. Askerî işgaller, siyasî ve ekonomik egemenlikle eş zamanlı olarak 'oryantalizm' adıyla bilinen siyasî/akademik bir söylem de İslam dünyasının gündemine oturmuştur. İslam dünyasının Avrupa'da yaşanan türden bir modernizme geçişinin önünde engel olarak 'İslam'ı görüyor olması ise bu söylemin ana içeriğini oluşturmaktaydı. Emperyalizm karşısındaki siyasî direnişle eş zamanlı gelişen 'tepkisel reaksiyonlar' bağlamında İslamî söylemin savunmacı ve bahaneci bir karaktere bürünmesi son derece tabiydi. Bu yöntemin en merkezî yerinde -buna örnek olarak Cemalettin Afganî ve Mısırlı talebesi Muhammed Abduh'u gösterebiliriz- 'İslam' ile 'Müslümanların mevcut geri kalmış ve hezimet uğramış durumu'nun aynı şeyler olmadığına dair ısrarlı vurgular yer almaktaydı. Böylesi bir söylemde yalnızca 'İslam' geri kalmış Müslümanların günahından kurtarılmakla kalmamıştı. Aynı zamanda İslam tarihi de uyulması gereken 'ideal' ve 'örnek' bir model olarak lanse edilmişti. Bunun sonucu olarak Reşit Rıza ve Muhammed Abduh örneğinde yaşandığı gibi, Ebu Zeyd'e göre reform abası altından selefîlik cereyanı doğmuştu. Reform akımından nasıl olur da 'geleceğe bağlı selefî' bir akım çıkar sorusu bizi, -emperyalist baskıların rahminde doğması ve gelişmesi sebebiyle- reform akımının, büyük ölçüde gerçek bir yenilikçi reformun başarı imkânlarını boğan savunmacı ve bahaneci bir söylemle yetinerek, tam bir 'eleştirel bilinç' oluşturamadıkları noktasındaki tartışmalarımıza götürür.

Selçuklular ve Osmanlıları tenkit etmesi üzerinde de duruyorsunuz. Araplığı öne çıkaran bu eleştiride milliyetçi bir damar da söz konusu mu?

Maalesef Türkiye'de olduğu gibi Arap ülkelerinde de bazı İslamcıların en önemli açmazlarından biridir milliyetçi bakış açısı. Doğrusu Ebu Zeyd, bu konuda en masum düşünürlerden biridir; ne var ki o da Osmanlı hakkında menfi düşüncelere sahiptir. Kuşkusuz, Osmanlı'nın eleştiriyeye açık yönleri vardır; ama kabul etmek gerekir ki Arap ülkelerinde Osmanlı'ya menfi bakışın tek sebebinin, Osmanlı'nın buralardaki yanlış uygulamaları olduğunu söylemek, kolaycılık olur.

İslam uygarlığının ayırt edici yönünün metnin, yani Kur'an'ın otoritesi olduğunu ifade etmenin yanında sık sık Kur'an-ı Kerim'e kültürel bir ürün olarak bakan Ebu Zeyd'in nasıl bir Kur'an algısı var?

Ebu Zeyd'in yukarıda işaret ettiğimiz nitelikte edebiyata olan ilgisi, Emin el-Hulî'nin, Kur'an araştırmalarında mutlaka göz önünde bulundurulmasının zorunlu olduğu ve diğer yöntemlere öncelenmesi gerektiği düşüncesiyle teori düzeyinde ortaya attığı; Muhammed Abduh'un ön çalışmaları ile Taha Hüseyin'in tezlerinin tadilatından ibaret olan ve Hulî'nin talebeleri Şükrî Ayyâd'ın *el-Hisâb ve'l-Yevmü'l-Âhir fi'l-Kur'ân* (Kur'an'da Hesap ve Ahiret)'i ile Muhammed Halefullah'ın *el-Fennü'l-Kasasî fi'l-Kur'ân* (Kur'an'da Öyküleme Sanatı) isimli çalışmalarında pratiğe aktarılmış bulunan 'edebî inceleme yöntemi', onun, Kur'an'ın ince-

lenmesinde takip edilecek yöntem arayışına cevap vermiştir. Nitekim bu yöntemle ilk olarak Seyyid Kutub'un *et-Tasvîrû'l-Fennî fi'l-Kur'ân* (Kur'an'da Edebî Tasvir) ve *Meşâhidü'l-Kıyâme fi'l-Kur'ân* (Kur'an'da Kıyâmet Sahneleri) isimli eserleri aracılığıyla tanışmış ve üniversiteye iltihak ettikten sonra ilgisi daha da artmış olan Ebu Zeyd'in düşüncesinde bu yöntemin etkisi çok büyük olmuştur.

Bu yöntemi, Kur'an'ın, her türlü ideolojinin ötesinde ve objektif olarak anlaşılmasını mümkün kılacak tek yöntem olarak algılayan Ebu Zeyd, onun, Kur'an'ın edebî dile ve üsluba sahip bir kitap olması hasebiyle yeni bir yöntem olmadığını da belirtir. Cürcanî'nin 'nazım' teorisi aracılığıyla Arap edebî düşünce tarihindeki en gelişmiş ve nihaî biçimini verdiği 'Kur'an'ın i'cazı' konusu çerçevesinde gerçekleşen müzakareleri de bir tür 'edebî inceleme'dir ve Kur'an'ı anlama konusunda son derece yetkin yöntemlerdir.

Ebu Zeyd, Kur'an'ı anlama ve yorumlama uğraşısında, çağdaş yöntemlerden de yararlanılması gerektiği düşüncesindedir; zira o, Cürcanî'nin, başta Kadî Abdülcebbar olmak üzere yalnızca kendisinden önceki müslüman düşünürlerin ortaya koydukları çalışmalardan değil, aynı zamanda Yunanlı Aristo'nun *Şiir ve Retorik* isimli eserlerindeki birikimlerinden de istifade ettiğini günde me getirir. Dolayısıyla günümüzde Kur'an'ı anlama ve yorumlama sürecinde 'anlambilimi/semantics'; 'yorumbilimi/hermeneutics' ve 'göstergebilimi/semiotics' gibi çağdaş yöntemlerden yararlanmak son derece doğaldır. Nitekim bu çerçevede *İşkâliyyetü'l-Kirâe*

ve *Âliyyâtü't-Te'vîl* (Okuma Sorunsalı ve Tevil Enstrümanları) isimli çalışmada yorumbilimi ile göstergebilimi ele almış ve bu iki bilim dalının geleneğimizdeki temellerini incelemiştir; ancak Ebu Zeyd, öncelikle geleneğin çok iyi tanınması, bunun akabinde çağdaş yaklaşımların itibara alınması gerektiği kanaatindedir ve geleceğe dair güçlü bir birikim olmaksızın salt çağdaş yaklaşımlardan ve eserlerden hareket edilmesini doğru bulmamaktadır.

Kaynak itibarıyla ilahî bir mesaj olan Kur'an'ın hedefinin, sosyal ve tarihsel olan insan olduğunu, ilahî olan ile beşerî olan arasındaki iletişimin ise -muhatap insan olduğu için- tarihsel, sosyal, kültürel ve beşerî bir vasıta, yani dil kanalıyla gerçekleştiğini belirten; buna bağlı olarak da Kur'an'ı 'lügavî bir Nas' olarak tanımlayan Ebu Zeyd, bu yönüyle Kur'an'ın anlamının öncelikle onun dilsel yapısının analizi, ikinci olarak da onun oluştuğu bağlama müracaat etmekle açığa çıkarılacağını ifade eder. Ona göre, bu yönlerden herhangi birinin göz ardı edilmesi durumunda delalet ve anlamı açığa çıkarmak imkânsızlaşır. Ona göre metinlerin anlamı, onların dil ve olgu tarafından biçimlenişinde söz konusu olan karşılıklı etkileşim faaliyetinin sonucundan öte bir şey değildir. Bu yüzden, metinlerin anlamını ortaya çıkarmada 'dil' ve 'bağlamın' her ikisi de önem arz etmektedir; ancak şunu belirtmek gerekir ki Ebu Zeyd'in 'dil' ile kastettiği, dilin kelime yapıları ve gramer kuralları değildir; zira ona göre dili önemli kılan, dilin arkasında, söz konusu metnin oluşumunu sağladığı tarihsel çerçevenin kültürel dokularını, hayat

telakkilerini saklayan bir fenomenin bulunuyor olmasıdır.

Bir metnin anlamını tespitteki ikinci önemli unsur olan bağlamla ilgili değerlendirmelerine baktığımızda Ebu Zeyd, öncelikle Kur'an'ın bir bütün olarak indiği dönem olan miladi VII. asrın; dinî, fikrî, kültürel, içtimâî, siyasî ve iktisadî açıdan tanınması gerektiğini, bunun sonrasında ise her bir pasajın nazil olduğu tarihsel şartların tespit edilmesi lazım geldiğini ileri sürer. Ona göre bu, Kur'an'ın bir bütün olarak sunduğu öğretiyi doğru bir şekilde tespit imkânı verecektir. Bu noktada Ebu Zeyd 'mana' ve 'mağzâ/maksad' kavramlarını kullanır. Anlam, metinlerin 'mantuk'undan (sözün ifadesinde zikri geçen anlamdan) dolaysız olarak anlaşılan ve kültürel bağlamı içinde dilsel yapının analizinden elde edilen 'mefhumu' temsil eder. Bu, metnin çağdaşlarının 'mantuk'tan çıkardıkları 'mefhum'dur (sözün ifadesinde zikri geçmeyen anlamdır). Ebu Zeyd, metnin tarihsel bağlamına dayalı olarak elde edilen bu anlama 'tarihsel mana' demektedir. Ancak Ebu Zeyd, sadece 'mana' üzerinde durmanın metni belirli bir dönem içinde dondurmak ve onu tarihsel bir hadise ve örneğe dönüştürmek olduğunu söyler. 'Mana'nın tarihsel oluşu onunla 'mağzâ' arasındaki temel iki farktan biridir. Zira 'mana' tarihsel bir özellik taşır; yani 'mana', ancak dahilî dilsel bağlam ile haricî sosyo-kültürel bağlamın tam olarak bilinmesiyle elde edilebilir. 'Mağzâ' ise -her ne kadar 'mana'dan ayrı düşünülmese ve ondan hareketle bilinebilirse de- çağdaş bir karakter taşır, yani metnin doğduğu asrın dışında bir asra ait okumadan elde edilir.

'Mağzâ' 'mana' ile iç içe değilse ve 'mana'dan hareket etmiyorsa, o zaman söz konusu okuma, 'te'vil' olmaktan çıkar ve 'telvin/önyargılı okuma'ya dönüşür.

Ebu Zeyd'in 'mağza' kavramı ile kastettiği 'makasid'dir. Ona göre 'mağza' tarihsel değil, çağdaş olduğundan, makasidin, yaşadığımız asrın gerekleri çerçevesinde ve yeni bir İslamî bakış açısının oluşması sırasında ortaya çıkan problemleri çözecek nitelikte yeniden tespitinin yapılması gerekmektedir. Makasidin tespitinde kullanılan klasik metot, esas itibarıyla Nasların dilsel anlamını inceleme ile meşgul olmuştur. Oysa genel nitelikli bir anlama ulaşmak, dinî Nassın vahyin tarihsel bir bakış açısı ile gelişinde etken olan unsur niteliğindeki Naslarla epistemolojik ilişki kurmakla, yani Nas-olgu ilişkisi ışığında mümkün olur. Kısaca belirtmek gerekirse Ebu Zeyd, makasidin Nasların dilsel anlamlarına değil ilk olarak ortaya konduğu tarihsel şartlarla ilgili bilgiye yani 'anlam'a dayanarak tespit edilmesi gerektiğini ileri sürmüştü; bu açıdan önceki alimlerin tespit ettiği makasid kategorilerini tenkit etmiştir. Ebu Zeyd'e göre Nasların küllî anlamları, cüz'i ve küllînin tarihi ve sosyal olgu ile etkileşiminin göz önünde bulundurulması sonucu ortaya konulabilecektir. Bu durumda zaruri beş esası da kapsayacak nitelikte daha genel ve bütüncül nitelikte ilkeler tespit etmek mümkün olur.

Ebu Zeyd, Kur'an'ın, nazil olduğu tarihsel şartlar içerisinde değerlendirilmesi, yani tikel hükümlerin tarihî konumunun tespiti sonrasında, ulaşılan genel ilkelerin şimdi formüle edilmesine geçileceğini belirtir. Buna göre çıkarılan genel

ilke, şu andaki somut toplumsal-tarihsel ortamla uyum sağlayacak şekilde bütünleştirilmelidir. Bu da şu andaki durumu çok iyi incelemeyi ve şu anı oluşturan unsurları çok iyi tahlil etmeyi gerektirir. Böylece mevcut durumu değerlendirmek ve gerekli değişiklikleri yapmak mümkün hale gelir. Ebu Zeyd bu durumu vahiy sonrâcı süreçteki Nas-olgu ilişkisi ekseninde ele alır; zira o, teşkil sürecinin nüzul dönemi sonrâsı aşamasında olgunun nassa etkisinin farklı bir karaktere büründüğünü, nüzul süreci içerisinde etkinin 'lafız' ve 'delalet' düzeyinde iken nüzul sonrâsı süreçte yalnızca 'anlama' ve 'yorumlama' düzeyinde olacağını belirtmektedir.

Yorumun sonsuz olamayacağı biliniyor. Yorum çok göreceli bir şeye de büründü şimdi, ne kadar okur varsa o kadar sonsuz yorum vardır ve hepsi de doğrudur gibi bir görececilik var. Bu noktada şu iki konuyla devam edelim: Nasr Hamid Ebu Zeyd tevil ve tefsir kavramlarından ne anlar?

Ebu Zeyd'e göre, hem tefsir hem de tevil aktivitesi, metnin yapısından bağımsız değildir; çünkü insanî olanı yok etme ve ilahî olandan koparma çabaları doğrultusunda bir "ham metin"den bahsetmek yalnızca bazılarının varsaydığı bir kuruntudan ibaret olduğu için bu aktivite beşerî ve tarihî açıdan metinle sürekli etkileşimde bulunmaktadır.

Onun tefsirden ziyade tevil ve bir diğer kavram olarak telvin üzerinde durduğunu görmekteyiz. Ebu Zeyd'e göre, tevil kelimesinin kök anlamlarından biri; 'incelemeye konu olan bir şeyin ya da olgunun, ilk illetine ya da sebebi-

ne irca edilmesidir'. Kavram Yusuf suresinde bu anlamda kullanılmıştır; çünkü bu ayetlerde tevil, olayların tevil, olayın ya da konunun rüyadaki düşler haline gelmeden önceki ilk ya da aslı anlamını ortaya çıkarmak için kullanılmıştır. Kökün ikinci anlamsal boyutu ise 'özenli ve siyasî bir tavırla, düzeltme amacı güderek bir şeyin gayesine ulaşmak' anlamındadır. Her ne kadar ilk anlamı daha çok kullanılmakta ise de bu anlam da -akıbet ve gaye anlamı- kimi Kur'an ayetlerinde geçmektedir. Gerçekte bu iki anlam birbiriyle çelişmemektedir; çünkü bir şeyin ya da olgunun gayesine ulaşabilmek, akıbetini tespit etmek, ancak o şeyin illetlerini ve asıl sebeplerini bilmekle mümkün olabilir. Zaten bu iki anlam, Yusuf kıssasının sonunda birbiriyle iç içe girmiştir: "Ve anne-babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi O'na secde ettiler/önünde saygıyla eğildiler. Bunun üzerine Yusuf şöyle dedi: 'Babacığım, işte daha önceki rüyamın tevil (te'vilu ru'yâya)! Şüphesiz ki Rabbim onu gerçek kıldı. Rabbim beni hapis-ten çıkararak ve şeytan kardeşlerimle aramı açtıktan sonra sizi çölden buraya getirerek bana iyilikte bulundu! Şüphesiz ki Rabbim, dilediğini koruyup kollayan, her şeyi hakkıyla bilen ve yerli yerince yapandır! (Yusuf 12/100)"

Kur'an ilimleriyle uğraşan âlimler, tevil kelimesini genelde bir başka terim olan tefsir kelimesinin anlamıyla karşılaştırarak inceler ve aralarındaki ilişkinin, umum-husus ilişkisi olduğunu dile getirirler; çünkü onlara göre, tefsir rivayetle ilişkiliyken tevil, dirayetle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle tefsir 'nakil', tevil ise 'akıl'la ilişkilidir. Nakil, nas âlemine ulaşmak

ve yorumuna ulaşabilmek için kapalı yönlerini açmak noktasında zorunlu olarak sahip olunması gereken ilimler bütününi ifade eder. Dilbilimlerinin yanı sıra; “ayet ve surelerin nüzul sebepleri ve bunlarla birlikte gelen çeşitli yönlendirmeler, Mekkî-Medenî ilmi, muhkem-müteşabih, nasihmensuh, umum-husus, mutlak-mukayyed ve mücmel-müfesser gibi ilimleri de kapsar. Tüm bu ilimler, nassı yorumlamak isteyen kişi için dikkate almaması düşünülemeyecek olan mukaddime mesabesinde ilimlerdir. Bu ilimler dikkate alınmadığında, bireyin ya da toplumun önünde, kendi ideolojik düşüncelerine indirgeyebilecekleri -yani ‘tevil’den ‘telvin/cilalama’ya sığrayabilecekleri- sınırsız ve bağımsız alanlar açılır. Geçmişin ‘çirkin/zorlama tevil’ ya da ‘mezmum (kınanmış) tevil’ dedikleri ve özellikle Şîî yorum geleneğini hedef aldıkları sözle kast ettikleri şey tam da budur. Bununla birlikte Kur’an ilimleri uleması, aslî anlamlarla çelişmeyen ya da onları ortadan kaldırmayan ‘işaretler’ ve ‘duygular’dan ibaret olduğunu söyleyerek kimi sufi tefsirleri makbul addedebilmişlerdir.

Ebu Zeyd’e göre, tevil sadece dilsel metinler üzerinde yürütülen bir ilişki anlamına da gelmez. Aksine, özelde Kur’an bağlamında, genelde Arap dilindeki kullanımından da anlaşıldığı gibi metinlerle semiyotik anlamda bir ilişkiyi ifade eder tarzda, olaylar ve olguların tümünü kapsayacak bir anlam zenginliğine de sahiptir. Dolayısıyla ‘açıklayıcı’ tefsir ilimlerinin tümü, metin-simge yorumunu karşılayabilecek şekilde değiştirilmek zorun-

dadır. Elbette ki her epistemolojik saha için, yorumun üzerinde yürüdüğü kendisine özel enstrümanlar ve yardımcı unsurlar söz konusudur; ancak bu, yorum ameliyesinin söz konusu bu ‘açıklayıcı’ ilimlerin mekanik bir sonucu olduğu anlamına da gelmemektedir. Daha önce de geçtiği gibi tefsir rivayet ve nakille ilişkili olmasına karşın tevil, aklın ve istinbatın etkinliğiyle ilişki içerisindedir.

Ebu Zeyd’e göre, tevil zihinsel bir çaba olduğundan, bilen öznenin bu çabada reddedilemeyecek ya da görmezden gelinemeyecek bir rolü vardır; ancak metinden yana tavır koyan kimi modern dil teorileri yorumda, kendisini sadece belirli bir okuyucunun ufku çerçevesinde açığa vuran anlamlar ilişkisine ait bir alan olduğunu kabul ederler. Bu okuyucu, epistemolojik açıdan mekân ve zaman ufuklarıyla, hatta bazen anlık karakterlerle kuşatılmış durumdadır. Bu sayede metinlerin anlamları çoğalır, farklı mekân ve zaman okumalarına paralel olarak anlam genişlemelerine uğrar ve okuma uğraşı, metin içinde yeni bir metin yaratmaya dönüşür. Tüm çekiciliğine ve yeniliğine rağmen bu yaklaşım gerçekte bizi, hiç hissettirmeden ‘[metnin] karakterine bürünmeye [belirlenmişlik]’ benzer bir duruma götürecektir. Hatta metni, ‘yazarın ölümü’ çağını müjdeleyecek kadar, yazarından, çağından ve onu üreten toplumdan ayırma noktasında ısrarcı oluşu bu okumanın metinleri, kendilerine has kanunları olan bağımsız alanlar olarak kurması anlamına gelmektedir. Bu durum, metnin köhne kıyafetlerini soyar, sade okuyucuyu yaratıcıyla, sıradan okuma ve yorum enstrümanlarını da yaratma ve oluş-

turma enstrümanlarıyla değiştiren yeni bir edebiyat teorisidir.

Genelde epistemolojik uğraşılarda, özelde ise metin okumalarında masumiyetin mümkün olmayışının, epistemolojik açıdan bir açıklaması Ebu Zeyd’e göre, elbette vardır; çünkü bilme işi mutlak ve kapsamlı ilk aslî masumiyet hali ile -varsayalım ki böyle bir durum var- uyum arz eden bir boşluktan hareketle meydana gelmez. Ancak ön yargılı okumanın, ideolojiden başka hiçbir izahı da bulunmamaktadır. Genel olarak epistemolojik uğraş ve özelde okuma uğraşı, bilen ya da okuyan öznenin ufkunun ötesinde ontolojik seviyelerden herhangi bir düzeye ait hakikatleri açığa çıkarmayı hedefler. Okuyucunun ufku her ne kadar onun görüş açısını belirlese de nassın verileri bu karşılaşmada bilen öznenin yönelişleri karşısında olumsuz bir verici konumunda değildir. Bu, gerçek bir okuma eyleminin -ve genelde gerçek epistemolojik çabanın- süje ile obje arasında yaratıcı, verimli bir ‘diyalektik’e dayandığı anlamına gelir. İşte bu ilişki, metin ve olguların incelenmesi düzeyinde yorumlar üretir. Ters bir durumda önyargılı okumadan, telvinden başka bir şey üretilmez.

Ebu Zeyd’in Kur’an-ı Kerim’in tarihsel olup olmadığı noktasındaki görüşleri Türkiye’deki ilahiyat dünyasını hangi noktalarda etkiledi?

Türkiye’de bu alanda eser veren ilim adamlarının ve düşünürlerin, mutlak surette Ebu Zeyd’den etkilendiklerini söylemek mümkün ise de bu konuda onları etkileyen ilk düşünürün Ebu Zeyd olduğunu söylemek mümkün değil-

dir. Türkiye’de ondan daha önce Fazlurrahman ve Hanefî etkisinden bahsetmek gerekir. Esasen ilahiyat camiasının Ebu Zeyd adıyla tanışması 90’lı yılların ortasında olmuştur. Mamafih Ebu Zeyd’in fikirleri, özellikle İslamiyat dergisi etrafında toplanan entelektüeller tarafından ciddi anlamda kabul görmüştür. Belki de bunun sebebi, benzer fikirlere sahip entelektüellerin kendi düşünce dünyalarında eksik kaldığını düşündükleri noktalara diğerlerinin düşüncelerinde rastlamış olmalarıdır. Örneğin, İmam Şafîî hakkında Ebu Zeyd’in kaleme aldığı eser, bu konuda Türkiye’deki tartışmaların eksik bir halkasını tamamlamıştır, diyebiliriz. Belki de Ebu Zeyd’in ilahiyat camiasına en fazla tesirde bulunan görüşleri, Kur’an’ın tarihselci bir bakış açısıyla okunması ve yorumlanmasıyla ilgili tartışmalarda olmuştur. Üzülerek belirtmeliyim ki Ebu Zeyd’in Türkiye’de büyük oranda bu çerçevedeki fikirleriyle tanınmış olması, onun Kur’an ilimlerinde ufuk açan diğer pek çok düşüncesinin ya da dinî cemaatlere içeriden yönelttiği pek çok yerinde eleştirisinin gölgede kalmasına sebep olmuştur.

Burada şu hususa dikkat çekmek isterim: Türkiye’de bir Cabirî, bir Hanefî ya da bir Ebu Zeyd ayarında entelektüeller yetiştirdiğimizi iddia edemezsek de özellikle İslamî ilimlerin farklı sahalarında spesifik konularda uluslararası kaliteye sahip ilim adamlarımızın var olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla dinî ilimlerde ilahiyat camiasındaki yeni yönelişlerin sürekli bir haricî düşünceden beslendiğini düşünmek, en azından bu sahanın fikir işçilerine yapılmış bir

haksızlık olur.

Ebu Zeyd’in 1992 yılında basılan el-İmam eş-Şafîî ve Te’sîsu’l-Aydiyluciyya el-Vasatiyye kitabını değerlendirirken Arkoun da dâhil olmak üzere, modern yaklaşımın hemen hepsinde olduğu gibi İmam Şafîî’ye karşı anlaşılmaz bir saldırı olduğunu ifade ediyorsunuz. Bunu saldırı olarak görme sebebiniz nedir?

Modern yönelişlerin pek çoğunda İmam Şafîî’nin hedef tahtasına konması, onun, Sünnî paradigmanın kurucusu olarak görülmüş olmasındandır. Aynı yaklaşıma Arkoun’un eserlerinde de rastlamak mümkündür. İmam Şafîî’nin bana göre İslam düşüncesine yaptığı en önemli katkı, Kur’an nasının literal anlamına yaptığı vurgudur. Elbette bu vurgu, onu bir literalist olarak değerlendirmemizi mümkün kılan bir vurgu değildir. İmam Şafîî’ye göre, din adına bir müslümana lazım olan her ne varsa mutlak surette Kur’an’da yer almıştır. Sünnet ise varolan bu mucez bilginin beyanı durumundadır. Dolayısıyla Kur’an ve Sünnet ikilisine vurgu yapan bir söyleme de literalist demek mümkün değildir. İmam Şafîî’ye göre Sünnet ile hadis arasında bir ayırma giderek hadisi bir alt kategoriye dâhil etmek de doğru değildir. Sıhhati konusunda bir kesinliğe ulaştığınız anda, hadis de Sünnet gibidir. Elbette bu bakış açısında hadisleri cımbızla tutup çeken ya da Kur’an’ın önderliğinden ve himayesinden bağımsız bir hadis okuması söz konusu edilmemektedir. İmam Şafîî, sahih yolla gelen bir hadisin, kati surette Kur’an’a ters düşmeyeceği kanaatinde-dir. Metodik olarak böyle bir şey

mümkün değildir; çünkü Sünnet’e ittiba bizatihi Kur’an’ın emridir. Kanaatimce İmam Şafîî ile Şafîîlik arasında bir ayırma gidilmeden, bu tartışmanın sağlıklı yapılması mümkün değildir; çünkü yüksek lisans ve doktora derslerimde hem okuduğum hem de okuttuğum *er-Risale* adlı meşhur eserinden anladığım kadarıyla, İmam Şafîî hiçbir zaman Sünnet’i Kur’an’ın karşısına çıkarmamış, Sünnet’i Kur’an’dan bağımsız bir şekilde Kur’an değerinde bir nas olarak görmemiştir. Hz. Peygamber doğrudan Kur’an’ı beyan ettiği için, kendisine bu vazife yüklenmiş olduğu için Sünnete uymak da zorunludur.

Şafîî eleştirileri Türkçe literatüre bu kanal üzerinden dâhil olmuştur denilebilir mi?

Hayır, bence bu doğru değil; çünkü bilebildiğim kadarıyla Türkiye’de bu konuda eleştirileri olan bazı hocalarım, uzunca bir süre Şafîî üzerine okumalar yaptılar. Bu okumalar neticesinde birtakım neticelere ulaştılar. Ebu Zeyd’in çalışmasında bu doğrultuda düşüncelere rastlamış olmaları ve bunları Türkçeye kazandırmaları ise kolektif bir bilimsel çalışmadır ve gayet tabiidir.

“Ebu Zeyd, tüm mücadelesinde samimi bir çizgi tutturmaya çalışmaktadır. Doğrusunu söylemek gerekirse bu açıdan, hem Arkoun hem de Hanefî’den daha iyi bir pozisyonda sayılır.” diyorsunuz. Bu bağlamda şunları sormak istiyorum: Hocası Hasan Hanefî ile Nasr Hamid Ebu Zeyd arasında düşünsel benzerlik ve farklılıklar konusunda neler söylersiniz?

Hanefî ile Ebu Zeyd arasında çok kesin çizgilerle bir ayırma gitmek kolay değildir; ancak kişisel kanaatim, Ebu Zeyd'in dinî duyarlılığının daha fazla olduğu yönündedir. Elbette insanların düşüncelerine bu çerçeveden bakarak not verilebileceğini söylemek istemiyorum; ancak halkının yoğun bir şekilde müslümanlardan oluştuğu toplumlarda bu hassasiyetin de önemli olduğuna inanıyorum. Örneğin, Ebu Zeyd Kur'an'ın tarihsel bir metin olduğunu söylerken onun kaynak itibarıyla ilahî olduğunu reddetmez; sadece bu durumun, nassın yeryüzüne inerek beşerileşmiş olmasına engel olmadığını düşünür. Tanrı'nın kutsal kitabı kimi zaman doğrudan olguyu şekillendirirken bazen de bu naslar olgu tarafından şekillenir. Oysa Hanefî için kaynağın hiçbir önemi yoktur. Hatta Hanefî'ye göre, insanların farklı dönemlerde Tanrı'ya yükledikleri algılar, bizzat Tanrı'nın kendisidir. Her iki düşünür de din anlayışında esasen Marksist bakış açısına yaslanır; ancak Hanefî'nin, söylemlerinde Marksist düşünceyi daha katı bir şekilde kullandığını ifade edebiliriz.

Nasr Hamid Ebu Zeyd, Muhammed Arkoun'un "Din bilimlerinin modern sosyal bilimlerin ışığında yeniden ele alınması gerektiği" çağrısına nasıl bakar? İki düşünür arasındaki farklılık nerede ve nasıl tezahür ediyor?

Kanaatimce bu açıdan her iki düşünür de aynı çizgidedir. Her ikisi de modern sosyal bilimlerin dinî ilimlerde istihdam edilmesi gerektiğini söyler ve bunu pratikte uygular. Özellikle Fransız düşünce ekollerindeki pek çok

kavramı yazılarında sıkça kullandıklarını gözlemek mümkündür. Mesela, dinî düşünceyi eleştirel bir okumaya tabi tuttuğunuzda Ebu Zeyd'e göre, 'dokunulamaz' ve 'sakıncalı' alanlar vardır; Arkoun'a göre 'düşünülebilir', 'düşünülmemiş' ve 'düşünülemez' alanlar vardır. Mamafih farklı düşüncükleri noktalar da vardır. Özellikle Arkoun'un, Batınî-İsmailî temalar taşıyan ayet ya da sure yorumlarına Ebu Zeyd sadece kültürel bir unsur olarak bakmaktadır. Bu açıdan semiyotiğin verilerini, Arap dilinin imkânları dışına taşmadan kullanma eğilimindedir Ebu Zeyd. Ayrıca önemli bir fark olarak şuna da işaret edilebilir: Arkoun'un kullandığı terminolojinin neredeyse tamamına yakını Batı felsefesine ait kavramlardır; oysa Ebu Zeyd'in kullandığı kavramlar büyük ölçüde Doğuludur. Hatta Ebu Zeyd, Batılı kavramları dahi Doğulu karşılıklarıyla ifade etmeye eğilimlidir. Arkoun'un bir eseri hariç, tüm çalışmaları Fransızca kaleme alınmıştır. Belki de bu sebeple Ebu Zeyd'in söylemi daha Doğulu bir söylemdir.

Çalışmaları, Türkiyeli aydınlar/okuyucular tarafından az-çok bilinen Ebu Zeyd'in yeterince konuşulabilmiş ve tartışılabilmiş olduğunu düşünüyor musunuz?

Maalesef bunu söyleyemem; çünkü Türkiye'de her konuyu rahatça tartışabileceğiniz ortamlar henüz mevcut değil; özellikle dinî konularda çok rahat konuşma imkânı bulduğumuzu söyleyemeyiz. Türkiye'de ya hiç kimseyi hesaba katmadan, aklınıza estiği gibi konuşacaksınız ya da çevrenizdekilerin tepkisini dikate alacaksınız. Her iki durum

için de düşünsel ve bilimsel kaygıların önde olduğu söylenemez. Örneğin, benim Ebu Zeyd'in eserleriyle tanışmam, *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar: Arkoun, Hanefî, Ebu Zeyd Örneği* adıyla yapmış olduğum doktora tezim münasebetiyedir. 1997 yılında Mısır'da bulunmuştum. Ebu Zeyd bu tarihten tam bir buçuk yıl kadar önce, mürted ilan edildiği için Mısır'dan kaçarak Hollanda'ya sığınmıştı. Mısır dönüşü tezimi Türkiye'de tamamlamıştım. Sırf böyle bir çalışma yaptığım için ben de kendi fakültemde ciddi sıkıntılar çektim. Jürideki hocalarımdan biri, hakımda oldukça ağır bir rapor kaleme aldı. Yaptığım bu tezle -eleştiri görüntüsü altında- Marksist düşünceleri Türkiye'ye pazarlamak istediğim iddia edildi. Düşünebiliyor musunuz, bu görüşleri objektif bir şekilde tezde ele alıp almadığım hususunda savunmam alınmadı; sadece sakıncalı fikirleri olan insanları Türkiye'de tanıtmakla suçlandım. Belki de bu yüzden uzunca bir süre, doktorada incelemiş olduğum şahıslar hakkında herhangi bir çalışma yapmak konusunda isteksiz davrandım. Bir başka örnek de 10 yıl kadar önce Kayseri'de düzenlenecek olan bilimsel bir toplantıyla ilgili yaşadıklarımıdır. Ebu Zeyd de bu toplantıya katılacak diye sempozyum iptal edilmiştir. O zamanki belediye yetkilileri böyle bir sorumluluk almaktan çekindiler; çünkü çeşitli kanallardan toplantının iptal edilmesi için yoğun baskılar gelmişti. Bu baskılarda etkin rol alanlardan bazılarının, bugün bürokraside önemli görevler aldığını ve bu görevlerinde oldukça soft uygulamala-

ra imza attıklarını şu an hayret ve ibretle izliyorum. Şaşılacak şeydir ki aynı yıl içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın daveti ile Ebu Zeyd, "Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecindeki Türkiye'de Dinsel Yaşam ile İslam Dini'nin Kimi Yönleri" üzerine bir konuşma yapmak için İstanbul'a gelmişti. Esasen o zaman da Ebu Zeyd Türkiye'de pek çok kimsenin kabul edemeyeceği görüşler ileri sürmüştü. Ya ciddiye alınmadı ya da söyledikleri dikkatle dinlenmedi. Birkaç köşe yazarı, suya sabuna dokunmayan bir iki yazı kaleme aldılar, o kadar. Elbette Ebu Zeyd'in söylediklerinin çok büyük değeri olduğunu anlatmak istemiyorum; ancak tepki çekebilecek türden görüşlerdi bunlar ve entelektüel camiada ciddi hiç bir tepkiye tanık olmadım. Hülasa, Ebu Zeyd'in böyle bir ortamda oldukça fazla konuşulduğunu belki söyleyebilirim; ancak ciddi anlamda tartışıldığını söylemek doğru olmaz.

Sizin Nasr Hamid Ebu Zeyd ile ilgili belli başlı eleştirileriniz nelerdir?

Eskiden, yaşayan birini eleştirmek zordur, denirdi; çünkü yaşayan biri her zaman için değişebilir. Oysa şu anda benim için tam tersi bir durum söz konusu. Çok yakında vefat eden birini eleştirmek ise daha da zormuş. Sadece bir bilim adamı duyarlılığı ile birkaç hususa işaret edebilirim. Bu arada şunu da belirtmem gerekiyor ki buradaki eleştiriler çoğunlukla kendi uzmanlık sahamı ilgilendirmektedir. Kuşkusuz, daha başka açılardan daha farklı eleştiriler düşünülebilir.

Bana göre Ebu Zeyd'in söylemindeki en önemli zaaf noktası, Kur'an'a hükmeden bir öznenin ya

da olgunun mevcudiyetini varsaymasıdır. Doğrusu bunun Kur'an-ı Kerim için ne kadar uygun olacağı tartışmalıdır; çünkü bu yaklaşımlarda, hakikat iddiasında olanlar, kendi iddialarının mutlak doğrular olduğu hususunda her zaman dayatmacı bir tavır sergilerler. Oysa doğruluğun her zaman dışsal temelleri vardır. Öyleyse doğruluğa ya da hakikate hükmeden akıl asla toplumsallık ya da tarihsellikten kurtulamayacaktır. Zaten hiçbir tarihsel olguya bulaşmamış saf akıldan bahsetmek de mümkün değildir. Dolayısıyla mutlak hakikat bilgisine sahip olan yegâne kaynak olduğunu düşündüğümüz vahye dayalı olmayan her doğruluk iddiası, doğruluğu kanıtlanamamış bir varsayım olarak kalmaya mahkûmdur.

Ebu Zeyd'in düşüncelerinin hâkim bir Batı söyleminin etkisinde kaldığını da görmek gerekir. Bunu, Ebu Zeyd'in düşüncesini karalamak maksadıyla dile getirmiyorum; sadece bu düşüncelerin en azından bir kısmının kaynağını ve içinde geliştiği ortamları bilelim diye söylüyorum. Hal böyle olunca, bu düşüncelerden bazılarının Müslüman dokuyla uyuşmayacağını görmek gerekiyor. Mesela, İslam'da kadın problemi diye bir tartışmanın, ne kadar Müslüman dünyasına ait bir sorun olduğu iyi düşünülmelidir.

Ebu Zeyd'in iddialarının naif bir veçhesi de son derece teorik söylemlerden oluşmasıdır; oysa Kur'an bir teori kitabından ziyade bir pratik kitabıdır. Kur'an'ın ilk muhatapları konumunda olan ashabın Kur'an anlayışında bu yönün çok önemli olduğu görülmektedir. Kur'an'ı pratik örnekler üzerinden sağlama yapmak suretiy-

le anlamak, kanaatimce hem yöntemin sıhhati açısından hem de yöntemin uygulayıcıları açısından daha tutarlıdır. Diğer türlü atacağınız her adım, doğru olup olma açısından sakıncalar taşıyacağı gibi toplumsal kabul açısından da mahzurludur. Örneğin, tarihte sünnet, fıkıh vb. kurumların bir önemi ve denetleyiciliği vardı. Modern zamanlarda ise bunlar çözüldü ve tarihselliğin çöplüğüne atıldı. Oysa bir Kur'anî çalışma asla salt bir zihinsel metin çalışması değildir. Grupsal ve kurumsal yapılanmalarla paralel geliştirilemeyen bir çaba, her zaman için mevcut kültürün bir yansıması olarak kalacaktır. Kur'an'a mevcut kültürü kabul ettirme tehlikesi de bizce o zaman başlayacaktır.

Ebu Zeyd'in yorum yönteminde nassa yüklediği olağanüstü rol, bir noktadan sonra nassın pasif bir nesneye dönüşmesine yol açacaktır. Şunu unutmamak lazımdır: Din, ilahî iradenin anlam yüklediği naslarda saklıdır. O halde bağlayıcı olan sadece naslardır. Bunları ifade eden açıklayıcı mahiyetteki her yorum, insan katkısı gündeme getirir ve bağlayıcılığı yoktur. Onlar ancak nas ile uyuştukları ölçüde nazar-ı itibara alınırlar. Bu sebeple Kur'an'ın i'cazına vurgu yapmayan her okuma, Kur'an'ı, istenildiği gibi şekil verilebilecek bir nesne konumuna indirger. Oryantalist okumaların, bu anlamda i'cazı reddeden yaklaşımı ya da Kur'an-ı Kerim'i diğer üstün karakterli metinlerle aynı seviyede görmesini de gözden uzak tutmamız gerekir. Diğer dinlerde de varolan epistemolojik sıralamanın, kökten bir değişime/dejenerasyona uğratılması bu tür bir bakış açısının açmazıdır. Klasik İslam

düşüncesini oluşturan yapı; vahiy, hakikat ve tarih sıralamasındaydı. Oysa Ebu Zeyd'in okuma önerisinde bu sıralama tersine çevrilmiştir. Ancak bu tür bir yaklaşımın Kur'an'ın bilgi anlayışına ve kabullerine uygunluğu konusunda ciddi şüpheler vardır. Kur'an-ı Kerim her zaman kendisini insanî metinlerden ayırır. Mükemmellik ve tutarlılık iddialarını beşerî alanlara yaptığı yoğun vurgularla güçlendirir. Kur'an-ı Kerim'de belli bir 'bilgi sistemi' ve 'bilgi' öngörülmektedir. Bilgi sisteminin bulunduğunu; *"Onlar bu Kur'an'ı hiç anlamaya çalışmazlar mı? Eğer o, Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda mutlaka birçok (tutarlılık ve) çelişkiler bulurlardı"* ayetindeki iç tutarlılığa olan vurguyla; *"Onu, insanlara yavaş yavaş okuyasın diye bir Kur'an, temel bir okuma metni olarak bölüm bölüm açıkladık, ayet ayet indirdik"* ayetinde ise dış tutarlılığa olan vurgusuyla; belli bir sistem dahilinde gönderildiğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerim, bize bilgi kaynaklarını da sunmuş ve hangilerinin güvenilir, hangilerinin uygulanabilir olduğunu da beyan etmiştir. Kur'an'da yer alan bilgilerin, diğer bilgi türlerine göre bir farkı, bir araç-bilgi kaynağı olarak, kendisini mutlak varlığa kaçınılmaz bir biçimde dayandırmasıdır. İnsan eliyle oluşturulan ideolojilerde dahi, kendi paradigmalarının hâkimiyeti ve kılavuzluğu aranırken; kişisel ve toplumsal kurtuluşun dünyevî ve uhrevî anahtarlarına sahip olma iddiasındaki bir dinî metne bu tür bir projeksiyon görevini çok göremeyiz. İşte bu sebeple; 'Kur'an'ı anlamak' metnin, ne dediğini anlamaktır. 'Kur'an'ın ne

olduğunu anlamak' ise Kur'an'ın varlıktaki yerini, bilgisel değerini, normatif yapısının muhataplarını ne ölçüde ilgilendirdiğini anlamaktır. Kur'an'da tarihe müdahil olmayan ya da kendisini bize hiç itirazsız teslim eden bir metinle değil, bizi kontrol eden, eşyayı okurken ve değerlendirirken ışığı ile sürekli ardımızda duran bir metinle karşı karşıya olduğumuzu kabul etmeliyiz.

Kur'an'ın dili, elbette Arapçadır; ancak bu dil, belirli sınırları ve anlamları olan bir dildir. Bu sınırlar ve anlamları aşan tek anlam dünyası, yine bu sınırların ve anlamların oluşturduğu bütüncül bakış açısında, yani Kur'an bağlamında yakalanabilir. Kur'an-ı Kerim'i, esasları ve anlamları belli olan Arap dilinin sınırlarından çıkarıp da bunların dışında anlamlara sahip bir kitap haline getirdiğinizde, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi belirleyen muvazaayı ortadan kaldırmış olursunuz ki bu da onu, herkesin istediği anlam alanına çekebileceği bir semboller yığınınna dönüştürür. Bu aslında, indî (subjektif) tefsir yapmak demektir. O halde lafızların delalet yolları çok iyi tespit edilmeli ve bu ilkelere doğru anlamamanın teminatı olarak görülmelidir.

Ebu Zeyd'in Marksist düşünceden ciddi biçimde etkilendiği açıktır. Maalesef bugün İslam dünyasından birçok isim, özellikle epistemolojik açıdan sol jargondan etkilenmiş ve bu fikirleri dinî naslar üzerinde uygulamıştır. Geçtiğimiz 1 Mayıs'ta Taksim meydanında bazı İslamcıların hararetle mazlum edebiyatı yaptığına şahit olduk. Marksizm de bir yorumsamacı çember içinde-

dir; ancak onun farkı, bu çemberin dışına çıkmaktan ve tarihselliğin değiştirici, yönlendirici madde-sel praxisine verdiği aşırı önemden gelir. Bu sebeple bu yorumsamacı geleneğin Kur'an tefsirinde sakıncalı sonuçlar doğurmaya-çağını söylemek mümkün değildir.

Ebu Zeyd'in gelenek eleştirisinde haklılık payı yok değildir; hatta bu konuda bir Hanefî ya da Arkoun ile kıyaslanamayacak kadar insaflıdır; ancak geleneği, müslümanların sırtından atılması gereken bir yük olarak görenler ya da hatırasına saygı göstererek önemsiz konumlara düşürenler, neticede bu tavırlarıyla, ideolojik bir silahla ideolojiye karşı çıkmaktadırlar. Bu durum, tam anlamıyla bir paradoks oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu türlü tenkitler, faydadan çok zarar getirmekte, varolan anlaşmazlık alanlarını daha da genişletmektedir. İslam dünyası, son birkaç yüzyıldır, askerî, siyasî ve ekonomik açıdan çok kötü durumdadır. Bu vakıa, doğrudan müslümanları da etkilemekte ve müslümanlar hayatlarının her safhasında bu ezikliği yaşamaktadırlar. Aynı durum, geçmişin kimi dönemlerinde olduğu gibi maa-lesef bugün de İslam dünyasının Kur'an'a yaklaşımlarında etkili olmaktadır. Özellikle Batı kaynaklı düşüncelere karşı gelişen güven ve duyulan kompleksin bir eseri olarak birçok düşünce, hiçbir filtreden geçirilmeden buraya aktarılmaktadır. Laroui'nin tabiriyle kendine özgün şartları göz ardı eden bu yaklaşımlar, tam anlamıyla bir 'aydın krizi'nin göstergeleridir.

Kanaatimizce bugün, İslamî bilimlerde mevcut olan düşünce mirası ve mevcut birikimler, Kur'an'ı anlama noktasında biz-

ler için metodolojik açıdan yeterli malzemelere sahiptir. Ancak büyük bir kısmı işlenmemiş halde duran bu malzemelerin, istifade edilebilecek duruma getirilmeleri şarttır. Bu filizlerin işletilmesinde modern bilimlere duyulan ihtiyaç noktasında, Ebu Zeyd'in görüşlerini paylaşıyoruz. Bununla birlikte iki okuma arasındaki farklar da dikkat edilmelidir, diyoruz. Bir defa Batılı okuma, anlamak için okumayı ilzam eder. Bu, okuma ameliyesinin lafzını ortaya koyan bir icaptır. Oysa İslamî okuma, okumak için anlamamızı da gerekli kılar. Bu da okumanın işlevine yöneliktir. Dolayısıyla bu durum, iki medeniyet arasındaki farklılığa da işaret eder. Fert medeniyeti ve nas medeniyeti arasındaki farka... Hal böyle olunca, bu okumalardan herhangi birisini diğerinin yerine ikame etmek, sanıldığı kadar kolay değildir. Hatta kimi düşünürlere göre, bu adaptasyon neredeyse iki medeniyeti var eden yapıların tamamını alt üst etmek gibi bir şey olur. Gelgelelim tüm bu olumsuz görüntülerine rağmen, bilginin evrensel bir yönü olduğunu ve bu yolda yüründüğü müddetçe, Batılı bir okumanın da Kur'an'ı okuma ve anlama sürecinde istihdam edilebileceğini düşünüyoruz. Örneğin, Kitab-ı Mukaddes için uygulanan metin kritikleri elbette Kur'an için söz konusu olamaz; çünkü Kur'an'ın orijinalitesinde kimsenin kuşkusu bulunmamaktadır. Fakat Kitab-ı Mukaddes için uygulanan hermenötik yöntemler pekâlâ Kur'an için de uygulanabilir. Biri eldeki lafzın sıhhati üzerinde imal-i fikr eyleyen diğeri eldeki lafzın anlamını

anlamayı hedef edinir. Dolayısıyla "Batı yorum geleneği ile İslam yorum geleneğinin, metodolojik açıdan birbirlerine verebilecekleri şeyler olduğu" tezi, bizim tefsir geleneğimiz açısından çok da kabul edilemez bir durum değildir.

Nasr Hamid Ebu Zeyd'den geriye ne kaldı?

Benim hislerimi soruyorsanız, 'kalbimde buruk acı' diyebilirim; çünkü Ebu Zeyd çok ağır ithamlara maruz kaldı. Hakaretlere uğradı. Sadece kendi düşünceleri ve inancı sebebiyle başkaları, eşinden boşanmış olduğuna hükmetti. Sürekli olarak ölüm korkusuyla yaşadı. Ne acıdır ki vatanında hasret kaldığı huzur ve güvene, bir Batı ülkesinde kavuştu. Bu da İslam dünyasının bir başka ayıbıydı. Dikkat edelim lütfen; Ebu Zeyd, hakkında verilen mürted hükmünden önce ve sonra, basıncı yoluyla kendisinin bir müslüman olduğunu ilan etmiş, hatta kelime-i şehadet getirmiş ve mahkemeye, eserlerinde mürted olmasını gerektirdiği iddia edilen alıntılar hakkında savunma yapmak istediğini beyan etmiştir. Hem de defalarca; ama nafile...

İslam düşünce tarihinde tartışmalı pek çok isim gelip geçmiştir; ancak o isimlerin İslam düşüncesinin oluşumuna katkılarını aklı başında hiç kimse inkâr etmemiştir. Örneğin bir Tevhidî... O da çok büyük sıkıntılar çekmiştir. Amcasının himayesinde sürekli itilip kakılan bir çocuk olarak büyümüş, ömrünün ileriki yaşlarında hasta bakıcılığından tutun mezar kazıcılığına kadar pek çok ağır işte çalışmıştır. Onun varlığı

gı bile edebiyat ve felsefe tarihi yazıcıları tarafından dikkate değer bulunmamıştır. Ölümünden iki asır sonra gelen Yakut el-Hamevî'nin; filozofların edibi, ediplerin filozofu diye kendisinden bahsetmesiyle ilim camiası varlığından haberdar olmuştur. Bugün Tevhidî'nin İslam düşüncesine katkılarını inkar edemeyiz. Muhyiddin İbn Arabî ya da Mevlana Celalüddin için lehte ve aleyhte pek çok şey söylenmiştir; ama bugün ikisinin de büyüklüğü insaf sahibi herkes kabul etmektedir. Mu'tezile'nin hemen hemen tüm imamları çok ağır eleştirilere maruz kalmıştır; ancak Mu'tezile'yi çıkardığınız zaman İslam düşüncesinden geriye hiçbir şey kalmaz. Bugün için de İslam düşüncesinden bir Şah Veliyyullah, bir Afganî, bir Abduh, bir İkbâl, bir Fazlurrahman, bir Cabirî, bir Arkoun, bir Hanefî'yi çıkarırsanız, sadece İslam dünyasındaki düşünce ufkunu karartmış olursunuz.

Ebu Zeyd, belki bir on yıl daha yaşasaydı, dünyanın geldiği noktada müslümanlara ufuk açıcı şeyler sunabilirdi. Son dönemde Türkiye'nin İslam dünyasının yükselen yıldızı olması ve gerek bölgesinde gerekse dünya ölçeğinde müslümanlara özgüvenlerini kazandırması, belki de Ebu Zeyd'in fikir dünyasında farklı gelişmeler yaşanmasına yol açacaktı. Bizim bakış açılarımızda şu an yaşamakta olduğumuz değişimlerin nerede son bulacağını ise hiçbirimiz bugünden kestiremeyiz.

1 Hirsh'ten ödünç aldığı bu kavramı Ebu Zeyd, 'amaç/gaye/maksat' anlamında 'mağzâ' kelimesiyle karşılamaktadır.

Sözü Yormayan Hikayeler

Ammar KILIÇ

“Yaşananlardan ama aynı zamanda yaşanmış gibi bizi içine alan hallerden, etimize kemiğimize kadar bize değmiş durumlardan yola çıkar hikâye. Bu yüzden benim için teknik olarak varsa da, içerik olarak kurgu yok. İcat etmişsem bile yazarken gerçekmiş gibi hisseder, doğruluğundan hiçbir kuşku duymadan yazırım.”

Yıldız Ramazanoğlu

Kadın üzerine söz söylemenin, beraberinde gelenekselci bir refleksi getirmesi ve söz söyleyen kişinin de “feminist” olarak yaftalanması çok zor değil ve bu, söylenecek olan şeylerin de titizlikle seçilmesini, daha incelikli bir yaklaşımla ele alınmasını gerektiriyor. Diğer taraftan, kadın sorununu incelerken İslami çizgileri, bu problemi salt maddesel ve parçacı yaklaşımların kucağına terk eden feminist çizgilerle iç içe geçirmekten de kaçınmak gerekiyor. Dengeli ve akidevi tasavvurumuza uygun çözüm yolları üretmeye çalışmaktan başka bir şey düşünmek mümkün değil.

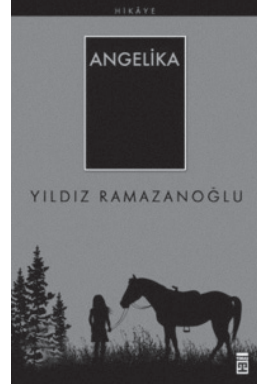
Bu yönde çalışmalar yaparken aynı zamanda kalemini öyküde de çok iyi kullanan nadir yazarlardan Yıldız Ramazanoğlu’nun dördüncü hikâye kitabı *Angelika* adıyla yayımlandı. Aslında hikâyelerini de söz konusu çalışmaların bir ürünü olarak görmek mümkün çünkü varoluşumuzu, bireysel ve toplumsal tecrübelerimizi anlamlandırmanın çeşitli yöntemlerinden birisi hikâye. Benim gözümde onun hikâyelerini sıcak kılan şey, yazmayı yaşamının bir parçası olarak görmesidir. Belki de onun yazmaya başladığı günden beri sadece hikâyede ısrar edemeyişi de bundan kaynaklanır. Bunu kendisiyle yapılan bir söyleşide de dillendirir yazar: “Kalabalık içinde kaybolup giden bir ya da birkaç kişiye odaklanma

imkânı veriyor. Sıradan görünen yaşamların içindeki esrarı anlamak için yapılan küçük bir kazı harekâtı. Hikâye bir yandan yaşamdan bir parçaya odaklanıp ölçek küçültürken öte yandan başka hayatların detayları üzerinden kendimize bakmanın yolunu genişletiyor.”

Kırılğan Feminizm

Angelika, Ramazanoğlu’nun kendine has, sade, “sözü yormayan” anlatılarıyla bezenmiş 7 farklı hikâyeden oluşuyor. Yabancılık, ötekilik, yerlilik, kadın olmak gibi durumların yalın, açık ve içten bir dille hikâye edildiği kitapta, günümüz dünyasında vicdan, masumiyet, kötülük, insan olmak gibi kavramların ve hallerin izi sürülüyor. Başka isimlerin, başka hayatların, başka dünyalardaki yalnızlığını ve uzaklığını, zaman zaman iç acıtan bir yalınlıkla okuyucuya aktarıyor yazar. Tümünden kadın-merkezli diye nitelemenin haksızlık olacağı hikâyelere en azından “kadın/c/a bakan” hikâyeler ya da yazarının deyimiyle “kırılğan feminizm”in hikâyeleri de diyebiliriz. Yazar, kadınlık, ötekilik, yabancılık ve dışardalık gibi, yolları bir yerde kesişen olguları, sıradan görünen ama içinde farklı heyecanları barındıran yaşamların ayrıntılarında arıyor.

At Hikâyesi’nde yazarlık tutkusu olan kahramanın kadın olarak yaşadığı toplumsal tecrübeleri dinlerken, *Angelika’nın Unutuşu*’nda küçük bir yabancının farklı bir coğrafyaya adaptasyon sürecine şahit oluyoruz. Sırasıyla yabancı gelin *Alissa*’nın, *Müberra*’nın, uzak toprakların asil hanımefendi-

si *Hüküm*'ün ve “sinemacı kadınlar”ın hikâyelerini okuyoruz.

Bu hikâyelerden bir kaçına haddimi aşmadan değinmek, yazarın gayretine ufak bir şerh düşmek bağlamında okuyucuya faydalı olabilir kanısındayım.

At Hikâyesi'nde, üniversite son sınıfta evlenmek üzere okulunu bırakan ve bir tekstil firmasında çalışmaya başlayan kadın kahramanın yaşadıklarını dinliyoruz. Burada işçilerin durumu, zayıf olan emekleri, örgütlenme haklarına getirilen kısıtlamalara değinilirken, yazmak için fırsat kollayan kahramanı iyiden iyiye tetikleyen şey, şahit olduğu bu hak ihlalleri oluyor. Kahramanın dilinden, çalışan kadının karşı karşıya kaldığı problemlere şahit oluruz. Aynı zamanda bir anne olan kahramanın, yazmak için işinden ayrılmayı seçmesi üzerine çevresindekilerin bunu anlayışla karşılamaması söz konusudur. Arkasından uydurulan sözler, ithamlar, suçlamalar da işin cabasıdır.

Kahramanın gündelik muhabbetlerinde geçmişe dair hesaplaşmalar görürüz. Üniversiteden arkadaşlarıyla oturan kahraman, eskiden ilk yardım malzemesi taşıyan kızların şimdi nasıl da iş kadını olduklarından dem vurur. Sözüün geçmişteki kamplaşmaların anlamsızlığına gelmesi içini acıtır. “Geçmiş tümüyle anlamsız kılan, silik, zavallı, pişmanlıklarla dolu konuşmalar”ın kendisini sıktığını söyler. Yanlış idealleri doğrularla değiştirmek yerine gelinen noktada geçmişe toptan bir inkarcılıkla saldırmalarına, “bir an evvel işimizi elimize almalıydık, baştan yanlış yaptık” demelerine üzülmür. Burada, seneler öncesinde idealist bir mücadele anlayışını benimsemiş fakat zamanla gündelik kaygıların esiri olmuş, sisteme entegre hale gelmiş “dava” insanının prototipine rast geliriz.

Hikâyenin sonuna doğru kahraman, bir lokanta-

da yemek yemek üzere oturduğu sırada karşısında onu gözleriyle taciz eden bir adam görür. Bu kısımda gözler arasında amansız bir kavga cereyan eder, bakışlar savaşa tutuşur. Kahramanın dilinden duyururuz ki, gündelik hayatın tüm sahalarını kadınlara dar eden bir avuç adama teslim olmamak gerekmektedir; ağlayan, zırlayan, kaçan korkaklardan olmak gerekmektedir. Kahramanımız yemek masasında adama gözleriyle dersini vermiş olur. Kamusal yaşamda kadınlar üzerinde kendini egemenlik hakkına sahip gören ataerkil zihin yapı-

sı ve bu paylaşımı adil görmeyen “güçlü kadın”ın çarpışmasını lokantadaki örnek üzerinden izlemiş oluruz. Hikâye, kahramanımızın yazmaya başlama arefesinde, tecrübeleri sonucu nasıl bir başlangıç yapması gerektiği kararsızlığıyla sona erer.

Sekiz yaşındaki kahramanın ağzından dinlediğimiz ikinci hikâye *Angelika'nın Unutuşu*, Müslüman olmak üzere Almanya'dan Ankara'ya misafirlğe gelen Alman aile ve kahramanın ağabeyi ile Alman ailenin küçük kızları Angelika'nın bir yıllığına değiş-tokuş edilmesi üzerine kuruluyor. Dokuz yaşındaki Angelika'nın hikâye anlatıcısıyla kurduğu arkadaşlık, bir sene boyunca beraber giriştikleri maceralar çocuksu bir dille anlatılıyor. Dini hayatlarının merkezinden uzakta bırakmış Ankaralı ailenin, Alman ailenin Müslüman

oluşu sırasında sergiledikleri tavırlar, modernlik gayreti içindeki Türk tipinin kültürel algısına ışık tutuyor. Dekolte bayanların şahitliğinde gerçekleştirilen ihtida töreni sırasında namazdan bahsedilmesi üzerine kahramanımızın amcası “Gözünüz korkması, kılamıyoruz hiçbirimiz Allah affeder” diyor.

Ötekilik Biçimleri

Yazarın, hikâyede “öteki”liğe dair dokundurmalarında da bulunduğunu görüyoruz. Okuldaki çocukla-

Ölümün yaşamla olan bu kurucu ilişkisinden dolayı, ölüme ilişkin algı ve tutumlarımız doğrudan yaşama ilişkin algı ve tutumlarımıza etki ediyor. Bu nedenle içinden geldiğimiz kültürel evrenin, benimsediğimiz dünya görüşü ve inanç yapılarının ölüme yüklediği anlamları bilmek kendimize özgü bir ölüm ve buna dayalı bir yaşam anlayışı geliştirmek açısından çok önemli.

rın sarı saçlı beyaz tenli, koca gözlüklü Angelika'yla "gâvur kızı" diye dalga geçmesi, eline, saçına dokunmak istemeleri, onu buzlu okul yolunda yokuştan aşağı itmeleri, "çocuklarda bir şekilde yeşeren, kendisine benzemeyenlere duyulan sebepsiz öfke"nin ürünü olarak yorumlanıyor. Bu durum hikâyenin tümüne sirayet eden bir sorunsal olmasa da toplumsal ilişkilerdeki kırılma noktalarını göstermesi açısından çok fazla şey söylüyor.

Küçük kahramanın, Angelika'nın ailesinin neden güler yüzlü İsa'yı bırakıp da yasaklarla dolu bir dine girdiğini, "en masum isteklerini bile cehennem tehditleriyle geri çeviren" bir dine neden bağlandıklarını anlamlandıramaması, dini çocukların gözünde "öcü"ye çeviren şartları okuyucuya sorgulatıyor. "Din özellikle yılbaşlarında yaşamlarını değiştiriyor, ümit veriyor, sanki onlara doğru beyaz ve iyilik dolu bir geminin yaklaşmasına neden oluyordu" diyen küçük kız kahraman, öte yandan renksiz ve ruhsuz bir dini yaşantının çocuklar üzerindeki olumsuz, itici yansımalarını yine çocuk gözüyle aktarmış oluyor.

Yine bir kadın kahramandan dinlediğimiz hikaye, *Alissa Yolu*, Fransa'dan gelerek Türk erkeklerle evlenen ve Türkiye'de yaşamaya başlayan Alissa'nın sıradan ama kahramanımıza göre bir hayli ilginç yaşantısını konu alıyor. Genç bir öğrenci olan kahramanın Alissa üzerindeki gözlemleriyle Avrupalı bir gelinin gündelik meşgalelerine şahit oluyoruz. Alissa aşkı için Türkiye'ye sürüklenmiş, eğitimi bile yarıda bırakmış bir gelin. Geleneksel bir Türk kadını gibi ev hanımlığı yapıyor. Konumundan gayet memnun. Alissa'nın anlatıklarından öğreniyoruz ki ev içersindeki huzuru sağlamak üzere gösterilen fedakarlıklar, mutfak işleri yahut toz alırken geçen vakitler küçümsenemeyecek bir misyonun parçalarıdır. Evde böyle bir ortam yaratan Alissa, ancak böyle bir zeminde ev ahalisinin üretken ve sağlıklı olabileceğini savunur. Bu, kahramanı ve apartman komşularını şaşırtan bir durumdur çünkü anlatılanlara göre herkeste Avrupalı kadının hiçbir iş yapmadığı, yalnızca para harcayıp gezdiği inancı hâkimdir. Avrupalı olmanın anlaşılabilir budur.

Komşuların "dine oldukça mesafeli, kendilerini Batılılaşmış, aydınlanmış gören" insanlar olması, Alissa'nın bu durumu karşısında bir zıtlık, tutarsızlık ve çelişki yaşamalarına sebep oluyor. Bu bağlamda "Yabancılık"ı ve yabancılaşmayı tekrar düşünmemize de vesile teşkil eden hikâye, satır aralarındaki zengin örüntülerle bu kavramlara etkili dokunuşlar yapıyor. Burada yazarın kitabın bütününde yabancılaşan kadını anlatmak istediğini de belirtelim: "Her hikaye yaşamın hızlı akışı içinde kaybolmamak için direnen, içten içe yazma çabasını sürdüren kadınlarla ilgili. Yazma isteğinin tekinsiz kıyılarına attığı kadınlar. Bu öyle bir yabancılaşma ve başka

olarak görülme alanı ki yaşananlara yazarak bakmak isteyen kadını, buradan bakıldığında, Afrikalı ya da Avrupalı bir kadın kadar bilinmez, uzak ve tekinsiz kılıyor. İşte bu başkalığa ve başkaların ise inanılmaz kesişme noktalarının tuhafliğine dikkat çekmek istiyor" yazar.

Son hikâye, *sinemacı kadınlar*, algılayabildiğim kadarıyla yazarın kadınlık-aile-toplum-yazmak ilişkileri üzerinden kurguladığı kuşatıcı bir muasebe niteliği taşımaktadır. Farklı karakterleri konuşturan ve onlara sorular sorduran Ramazanoğlu, "Yazmak bir kadın için ne kadar kolaydır?", "Erkeğe ve kadına dair ortaya çıkmış varoluşsal problemleri yazarak giderebilir miyiz?" gibi sorularla, yazma eyleminin/yazarlığın kadının içsel ve toplumsal yaşantısındaki yansımalarının, izdüşümlerinin peşine düşüyor. Ramazanoğlu'nun yazma eyleminde kendini etkileyen birkaç "hakiki kadından" söz etmek isterken Wriginia Woolf'a, Simon de Beuveoir'a yapılan atıflar anla(tı)mı kuvvetlendiriyor ayrıca. Kitabın kapak renginin feminizmin sembol rengi mor olması kırılğan feminizme görsel bir katkı olarak da ayrıca okunabilir.

Yıldız Ramazanoğlu'nun kadın olgusunu anlamlandırma çabası takdire şayan. Üretken bir zemin oluşabilmesi için bu gayretlerin uzun soluklu olması gerekiyor. *Angelika*, bu zemine yaptığı samimi katkıdan ötürü okunmayı hakeden bir kitap. Ramazanoğlu *Derin Siyah* ile başlayan hikâye serüvenini, dördüncü hikâye kitabı *Angelika* ile zenginleştirici bir düzeye ulaştırıyor.

Yıldız Ramazanoğlu

Tarihin Ardında

Cevdet BİRİNCİ

Kemal Türkler'in Pragmatist Mevlid'i

TİP'in ve DİSK'in bir numaralı kurucusu olan Kemal Türkler, 1960-1980 döneminde Türkiye sendikal hareketini en çok etkileyen, en çok iz bırakan ve doğal olarak en çok tartışılan sendika liderlerinden biri oldu. 13 Mart 1959 tarihinde Maden-İş Sendikası başkanı Kemal Türkler tarafından Başvekil Adnan Menderes'e yollanan resmi yazı gerek içeriği gerekse üslubu açısından dikkat çekiciydi. İçeriği dikkat çekiciydi; Yazı sendikanın düzenlediği mevlidin Türkiye radyolarından yayımı için Menderes'in emir vermesini arz ediyordu. Mektubun üslubu da gayet dikkat çekiciydi. Yazı "ellerinizden öperiz efendim" şeklinde bitiyordu. Bu ilginç yazının metni şöyleydi;

"Sayın Adnan Menderes

Başvekil-Ankara

Mübarek Ramazanın dokuzuncu gününe müsadif 19/Mart/959 Perşembe Günü Akşamı teravih namazını müteakip Fatih camiinde Büyük Atatürk, Türk işçi şehitleri, Çanakkale şehitleri ve Bütün Türk Şehitlerinin ruhları için Okutturulmak üzere Mevlüdü Şerif Tertip ettik. Bütün Hazırlıklarımız tamamdır. Sendikamızca Müstakil olarak tertip ettiğimiz bu Mevlüdüşerifin Bütün vatandaşlarımızca dinlenmesi bakımından, İstanbul, Ankara ve İzmir radyolarınca yayımı için Yüksek Emir ve Müsaadelerinizi en derin hürmet ve saygılarımızla arz eder. Ellerinizden öperiz efendim,

Gn. S/ RU. YÜ

Başkan Kemal Türkler (Sic)"Bu habere bakarak onun muhafazakâr hatta Türk tipi dini hassasiyetleri olduğunu söylemek mümkün. Ama ardından yaşanan kimi olaylar bunun hiç de öyle olmadığını gösterecektir. Maden-İş mevlit okuttuktan bir ay sonra 22 Nisan 1959 Çarşamba gecesi, Taksim Belediyesi Gazinosu salonlarında saat 21'den, sabaha kadar devam eden bir 'Şampanyalı Maden-İş Gecesi' tertipler. Gecedan elde edilen gelirin bina yapılması için sendikaya bağışlandığı da ifade edilir. Konuyu Toplumsal Tarih dergisinde belgesel olarak analiz eden Aziz Çelik bu iki olay üzerinden şu yorumu yapar: "Maden-İş tarafından mevlit okutulması; muhafazakâr ve dinsel bir eğilimin göstergesi olarak değil, tersine dinsel ritüeller ve toplumsal geleneklerden sendikal tutunma ve meşruiyet için yararlanma çabası olarak da okunabilir. Nitekim bu pragmatist/gerçekçi yaklaşım Maden-İş tarihinin ilerleyen yıllarında da görülecektir. Dahası bu tutum Türkler'in titiz, pragmatist, temkinli ve gerçekçi (reel politiker) kişisel özelliklerine de uygun düşmektedir."